

Војно

ДЕЛО

ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

4

2004

ГЕНЕРАЛШТАБ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 4/2004. ГОДИНА LVI *Издаје тромесечно*

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славољуб ЈОВАНЧИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Миле БЈЕЛАЈАЦ; др Александар ИГЊАТОВИЋ, генерал-мајор у пензији (заменик председника); др Душан ЈАЊИЋ; др Зоран КИЛИБАРДА, пуковник у пензији; мр Добросав РАДОВАНОВИЋ, генерал-мајор у пензији; проф. др Ђорђе РАДОЈЕВИЋ, пуковник у пензији; проф. др Предраг СИМИЋ; проф. др Душан СТАЈИЋ, контраадмирал у пензији; мр Миле СТОЈКОВИЋ, пуковник (председник); проф. др Јован ТЕОКАРЕВИЋ; проф. др Биљана ТРЕБЈЕШАНИН; мр Милутин ЦУПАРА, пуковник; др Михајло БАСАРА, пуковник (секретар).

РЕДАКЦИЈА

Заступа главног и одговорног уредника

Милутин ПЕТРОВИЋ, пуковник

Уредник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681-565, војни 23-504; технички секретар 2641-795, војни 22-431 * Претплата: 3612-506 * Текући-рачун РЦ МО СЦГ 840-51845-84 за ВИЗ, шифра 963 * Цена броја 260,00 динара.

САДРЖАЈ

Међународни односи

Бранислав Борђевић, Мирослав Глишић	Организација за европску безбедност и сарадњу и југословенска криза	9
--	--	---

Безбедност и одбрана

Милан Милошевић, Благоје Ничић	Национална безбедност и обаве- штајно-безбедносни систем Репу- блике Бугарске	32
Гордана Живковић	Криза заједнице и безбедност	54

Војна наука и ратна вештина

Миливоје Росић	Осавремењавање система војне обавезе	72
Дејан Стојковић	Стратегије организационе транс- формације војске	88
Татјана Штетин	Неки фактори социо-психолошке прилагођености студената Војне академије	105

Погледи

Душан Јањић	Косово: пет година међународне управе	127
-------------	--	-----

Прикази

Михајло Басара	Порекло и проблеми модерног те- роризма	154
----------------	--	-----

CONTENTS

International Relations

- Branislav Đorđević, Miroslav Glišić OSCE and Yugoslav Crisis 9

Security and Defense

- Milan Milošević, Blagoje Ničić National Security and Intelligence-Security System of the Republic of Bulgaria 32
- Gordan Živković Crisis of the State Union and the Security 54

Military Science and Art of War

- Milivoje Rosić Modernization of Compulsory Military Service System 72
- Dejan Stojković Strategy of Organizational Transformation of the Military 88
- Tatjana Štetin Some Factors of Socio-Psychological Adaptation of the Military Academy Students 105

Views

- Dušan Janjić Kosovo: Five Years of International Administration 127

Reviews

- Mihajlo Basara Origin and Issues of Contemporary Terrorism 154

SOMMAIRE

Rapports internationaux

Branislav Djordjevic, Miroslav Glisic	Organisation pour la sécurité et co- opération européenne et la crise yougoslave	9
--	--	---

Sécurité et défense

Milan Milosevic Blagoje Nacic	Sécurité nationale et système de ren- seignement et de sûreté de la Républi- que de Bulgarie	32
Gordana Zivkovic	Crise de communauté et la sécurité	54

Science militaire et l'art de guerre

Milivoje Rosic	Modernisation du système de con- scription	72
Dejan Stojkovic	Stratégie de transformation organisa- tionnelle de l'armée	88
Tatjana Stetin	Certains faits de l'accomodation so- cio-psychologique des étudiants de l'Académie militaire	105

Revue

Dusan Janjic	Kosovo: cinq ans de l'administration internationale	127
--------------	--	-----

Comptes rendus

Mihajlo Basara	Racines et catégorisation du terrori- sme moderne	154
----------------	--	-----

INHALT

Internationale Beziehungen

- Branislav Đorđević, Die Organisation für die Zusammen-
Miroslav Glišić arbeit und Sicherheit in Europa 9

Verteidigung und Sicherheit

- Milan Milošević, Die nationale Sicherheit und das
Blagoje Ničić Nachrichten- und Sicherheitssystem
der Republik Bulgarien 32
- Gordana Živković Die Krise der sozialen Gemeinschaft
und die Sicherheit 54

Militärwissenschaft und Kriegskunst

- Milivoje Rosić Die Modernisierung der Wehrpflicht 72
- Dejan Stojković Strategien der Transformation der
Streitkräfte 88
- Tatjana Štetin Einige Faktoren der sozialpsycholo-
gischen Anpassung der Studenten
der Militärakademie 105

Überblick

- Dušan Janjić Kosovo: fünf Jahre internationaler
Verwaltung 127

Besprechungen

- Mihajlo Basara Die Herkunft und die Probleme des
modernen Terrorismus 154

СОДЕРЖАНИЕ

Международные отношения

Бранислав Джорджевич, Мирослав Глишич	Организация по европейской безопасности и сотрудничеству и югославский кризис	9
--	---	---

Безопасность и оборона

Милан Милошевич, Благое Ничич	Национальная безопасность и система разведки и безопасности Республики Болгарии	32
Гордана Живкович	Кризис содружества и безопасность	54

Военная наука и военное искусство

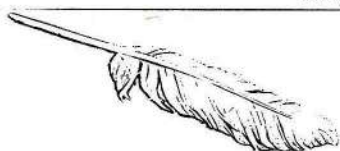
Миливое Росич	Осовременивание системы военной обязанности	72
Деян Стойкович	Стратегия организационной трансформации войска	88
Татьяна Штетин	Некоторые факторы социопсихологической приспособленности студентов Военной академии	105

Взгляды

Душан Янич	Косово: пять лет международного управления	127
------------	--	-----

Обзор новых книг

Михаило Басара	Происхождение и проблемы современного терроризма	154
----------------	--	-----

Организација за европску безбедност и сарадњу и југословенска криза

УДК: 321.013 (497.1) : [341.182 : 327.56] (4)

Др Бранислав Ђорђевић, пуковник
и Мирослав Глишић, капетан*

Након „хладног рата“ међународне организације задужене за безбедност у Европи почеле су да преиспитују своје циљеве и да их редифинишу према новонасталом окружењу. Тако је и Конференција о безбедности и сарадњу у Европи, као вишестрани дипломатски процес, редифинисала своје циљеве и према њима изградила потребни институционални апарат.

Институционализација Конференције о безбедности и сарадњи у Европи условила је њено прерастање у међународну организацију под називом Организација за европску безбедност и сарадњу. На развој Конференције, као и Организације за европску безбедност и сарадњу, утицале су друштвене, државне и међународне промене у њеној геополитичкој области. У раду је описан развој Конференције о безбедности и сарадњи у Европи, а касније и Организације за европску безбедност и сарадњу под утицајем југословенске кризе у периоду од 1990. до 1999. године.

Кључне речи: Конференција о европској безбедности и сарадњи, Организација за европску безбедност и сарадњу, југословенска криза.

Увод

Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) настала је из Конференције о европској безбедности и сарадњи (КЕБС), која је требало да прошири, продуби и учини непрекидним процес детанта и да створи услове за мирно превазилажење подела између Истока и Запада током „хладног рата“. Развојни пут КЕБС/ОЕБС кретао се од

* Др Бранислав Ђорђевић, пуковник, виши је научни сарадник, а Мирослав Глишић, капетан, истраживач је приправник у Институту ратне вештине.

вишестраног дипломатског процеса, преко вишестраног процеса сталне међувладине политичке сарадње, до регионалне међународне организације према Глави VIII *Повеље Уједињених нација*. На тај развој утицале су друштвене, државне и међународне промене у њеној геополитичкој области. Најважније од њих биле су: 1) уједињење Немачке; 2) разоружање супротстављених војних блокова; 3) демократизација друштава земаља источне Европе; 4) распуштање Варшавског уговора; 5) распад СССР-а, и 6) југословенска криза. Под југословенском кризом подразумева се распад СФРЈ, процеси који су томе претходили и последице које су из тога произишле, укључујући и оружане сукобе на територији Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.¹

Након „хладног рата“, КЕБС/ОЕБС изградио је самобитност у безбедносној архитектури Европе у односу на остале међународне организације. У томе је успео јер је имао јединствене циљеве и задатке, који су утицали на даљу институционализацију КЕБС/ОЕБС-а зато што је, према њима, развио и одређене структуре, институције, инструменте и механизме. На део циљева, па тиме и задатака, структура, институција, инструмената и механизма, утицало је и ангажовање КЕБС/ОЕБС-а у југословенској кризи.²

Организација за европску безбедност и сарадњу

Циљеви и задаци

Организација за европску безбедност и сарадњу је паневропска безбедносна организација која преко својих земаља учесница обухвата географски простор од Ванкувера до Владивостока.³ Према регио-

¹ Дефиниција југословенске кризе за потребе анализе њеног утицаја на развој КЕБС/ОЕБС-а преузета је из: Слободанка Ковачевић и Путник Дајић, *Хронологија југословенске кризе 1942–1993*, Институт за европске студије, Београд, 1994.

² Кључне промене у развоју КЕБС/ОЕБС-а, у већини случајева, усвајане су на његовим самитима. Будући да су основни извори за анализу утицаја југословенске кризе на развој КЕБС/ОЕБС-а документи усвојени на тим самитима, значајан је њихов хронолошки редослед: 1) Самит КЕБС-а у Паризу, 19–21. новембар 1990; 2) Самит КЕБС-а у Хелсинкију, 9–10. јул 1992; 3) Самит КЕБС-а у Будимпешти, 5–6. децембар 1994; 4) Самит ОЕБС-а у Лисабону, 2–3. децембар 1996, и 5) Самит ОЕБС-а у Истанбулу, 18–19. новембар 1999. године.

С обзиром на одлуку на Самиту у Будимпешти да се назив *Конференција о безбедности и сарадњи у Европи* промени у *Организација за европску безбедност и сарадњу*, у раду су употребљене следеће скраћенице: 1) КЕБС – за догађаје у којима је учествовала Конференција о европској безбедности и сарадњи и анализе докумената које је усвојила под тим називом; 2) КЕБС/ОЕБС – за описивање развојног пута Конференције о безбедности и сарадњи и Организација за европску безбедност и сарадњу, и 3) ОЕБС – за проучавање догађаја у којима је Организација учествовала и анализе докумената које је усвојила под тим називом.

³ *Организација за европску безбедност и сарадњу* има 55 држава учесница које јој, на основу свог географског положаја, дају трансатлантску и азијско-закавказку димензију.

налним споразумима у Глави VIII Повеље Уједињених нација, ОЕБС треба да обезбеди рано упозоравање, спречавање конфликта, управљање кризама и постконфликтни опоравак у Европи.⁴

На основу анализе годишњих извештаја о раду ОЕБС-а за 2002. и 2003. годину, може да се закључи да се пројектовани циљеви остварују реализацијом следећих задатака: 1) заштите људских права; 2) демократизације друштва; 3) развоја мера за изградњу поверења, 4) контроле наоружања; 5) превентивне дипломатије; 6) развоја мера за изградњу безбедности; 7) надгледања избора; 8) обуке полицијских снага; 9) обезбеђења слободе медија; 10) спречавања трговине људима; 11) заштите националних мањина; 12) унапређења економске безбедности и заштите животне средине; 13) борбе против тероризма; 14) изградње институција; 15) надгледања граница, и 16) изградња грађанског друштва.⁵

Организација за европску безбедности и сарадњу развила је одређене структуре, институције, инструменте и механизме који јој омогућавају да реализује дефинисане задатке и оствари постављене циљеве.⁶

Структуре и институције

У оквиру ОЕБС-а развијене су структуре и институције које припремају, доносе и реализују политичке одлуке које обавезују све државе учеснице. Структуре ОЕБС-а чине организациона тела успостављена на принципу неопходности размене ставова и информација ради њене даље унутрашње изградње и дефинисања потребних односа. Организација за европску безбедност и сарадњу у свом саставу има следеће структуре: самит, конференције прегледа, Форум за сарадњу у области безбедности и Парламентарну скупштину.

Самит је састанак шефова држава или влада земаља чланица ОЕБС-а који се организује ради утврђивања циљева и приоритета на највишем политичком нивоу.

Конференције прегледа су уређени редовни састанци на којима се утврђује оцена остваривања преузетих обавеза и реализација одредаба ОЕБС-а у свим областима сарадње. Поред тога, под њиховим окриљем се припремају документа, одлуке и изјаве које ће се усвајати на следећем самиту. До Самита у Будимпешти конференције прегледа носиле су назив састанци наставка.

Форум за сарадњу у области безбедности јесте стални и уређени оквир за преговоре и консултације у вези с контролом наоружања и ја-

⁴ *OSCE Handbook*, OSCE Secretariat, Prague, 2000, p. 1.

⁵ *Annual Report on OSCE Activities 2002*, Press and Public Information, OSCE Secretariat, Vienna, 2002; *Annual Report on OSCE Activities 2003 – Security and co-operation for Europe*, Press and Public Information, OSCE Secretariat, Vienna, 2003.

⁶ Детаљније о структурама, средствима деловања, установама и механизмима ОЕБС-а погледати у *OSCE Handbook*, исто, стр. 20–147.

чања безбедности и стабилности широм Европе. Састаје се једном седмично ради: 1) преговора везаних за контролу наоружања, разоружања и изградње поверења и безбедности; 2) редовних консултација и интензивне сарадње у вези с питањима безбедности; 3) активности усмерених на смањење ризика од конфликта, и 4) имплементације усаглашених мера. Форум за сарадњу у области безбедности одговоран је и за имплементацију мера за изградњу поверења и безбедности, обезбеђење оквира за дискусије и разјашњавања, ако је потребно, информација које се размењују према договореним мерама за јачање поверења и безбедности и припрему семинара о војној доктрини.

Парламентарна скупштина унапређује учешће парламената у активностима ОЕБС-а и олакшава интерпарламентарни дијалог и сарадњу. Има у саставу више од 300 парламентарараца из свих земаља учесница.⁷

Поред наведених структура, ОЕБС има и мноштво институција, односно установа које су уређене релативно трајним и формалним нормама, које обезбеђују достизање њених циљева. Организација за европску безбедност и сарадњу има у саставу следеће институције: Министарски савет, Стални савет, Високи савет, званичног председавајућег, Министарску тројку, генералног секретара, Секретаријат, Канцеларију за демократске институције и људска права, високог комесара за националне мањине, представника за слободу медија и Суд за мирење и арбитражу.

Министарски савет (до Самита у Будимпешти *Савет КЕБС-а*) је сте састанак министара иностраних послова држава чланица ОЕБС-а. То је главни субјект одлучивања и управљања Организацијом, и задужен је да: 1) разматра питања значајна за ОЕБС; 2) повезује различите делатности ОЕБС-а са њеним главним политичким циљевима, и 3) реализује одлуке усвојене на самиту. Министарски савет се састаје једном годишње.

Стални савет (до Самита у Будимпешти *Стални комитет*) званично је тело за политичке консултације и доношење одлука о свим питањима значајним за ОЕБС, а одговоран је и за реализацију свакодневних (оперативних) послова. Његови чланови, стални представници земаља учесница, састају се једном недељно. У надлежности Сталног савета је *Припремни комитет*, који му пружа помоћ приликом разматрања проблема и доношења одлука. Припремни комитет заседа неформално, а разматра питања значајна за рад Сталног савета. Стални савет се састаје једном годишње на нивоу политичких директора као *Ојачани стални савет*.

Високи савет (до Самита у Будимпешти *Комитет високих службеника*) био је предвиђен као састанак на нивоу политичких директора

⁷ Број парламентарараца неке земље чланице ОЕБС-а у Парламентарној скупштини креће се од два до седамнаест, зависно од броја њених становника.

министарстава спољних послова ради припреме састанака Министарског савета и реализације одлука донетих на тим састанцима, као и надгледања, управљања и координирања послова ОЕБС-а између заседања Министарског савета. Предвиђено је да се Високи савет редовно састаје најмање два пута годишње и једном пред заседање Министарског савета, као и једанпут годишње као *Економски форум*. Међутим, у процесу институционализације у ОЕБС-у, велики део послова из његове надлежности пребачен је у надлежност Сталног савета, који се састаје једном годишње као Ојачани стални савет. То је условило да се од 1997. године Високи савет редовно састаје само као Економски форум, а ванредно под окриљем *Механизма за консултације и сарадњу у кризним ситуацијама (Берлински механизам)*.

Званични председавајући одговоран је за извршне активности ОЕБС-а, а то се првенствено односи на: 1) координацију послова који се реализују унутар институција ОЕБС-а, 2) представљање Организације, и 3) надгледање активности које се односе на спречавање конфликта, управљање кризама и постконфликтни опоравак. Лица се на тој функцији мењају сваке године, и обавља је министар спољних послова неке од земаља учесница. Званичном председавајућем у раду помажу претходни и наредни председавајући, и они заједно чине тзв. *Министарску тројку*. Званични председавајући може да формира *ad hoc* иницијативну групу и да постави личне представнике приликом суочавања са специфичном кризом или конфликтном ситуацијом.

Генерални секретар пружа подршку званичном председавајућем у свим активностима усмереним на достизање циљева Организације за европску безбедност и сарадњу. Због тога обавља следеће задатке: 1) управља структурама и операцијама ОЕБС-а, укључујући и Секретаријат; 2) блиско сарађује са званичним председавајућим приликом припрема и реализације састанака ОЕБС-а; 3) обезбеђује имплементацију одлука донесених у оквиру ОЕБС-а; 4) информише јавност о политици и активностима ОЕБС-а; 5) одржава контакт с међународним организацијама; 6) даје мишљење о финансијским импликацијама предлога и води рачуна о економичности особља и пратећих служби институција; 7) обезбеђује да институције и мисије ОЕБС-а делује према усвојеним правилима и регулативи; 8) извештава редовно политичка тела ОЕБС-а о активностима Секретаријата, и 9) припрема годишње извештаје о раду Организације.

Секретаријат, који руководи генерални секретар, обезбеђује оперативну подршку за све активности Организације. Његов мандат обухвата: 1) подршку активности ОЕБС-а; 2) одржавање контаката с међународним и невладиним организацијама, и 3) конференцијске, језичке, административне, финансијске, персоналне и информатичке услуге. Ради реализације поверених задатака Секретаријат располаже са: Канцеларијом генералног секретара, Центром за спречавање сукоба, Одељењем за услуге подршке и буџет, Одељењем за људске

ресурсе, Одељењем за менаџмент и финансије, Координатором за активност ОЕБС-а у вези са питањима екологије и околине и Канцеларијом Секретаријата у Прагу.

Канцеларија за демократске институције и људска права одговорна је за: 1) унапређење демократских избора, посебно преко надгледања изборног процеса; 2) обезбеђење практичне подршке у успостављању демократских институција и остварењу људских права, као и јачању цивилног друштва и улоге права; 3) рано упозоравање и спречавање конфликта, посебно преко надгледања и примене обавеза из области људских димензија, и 4) служи за контакт за питања везана за Роме и Синте.

Високи комесар за националне мањине успостављен је ради одговора, у најранијем могућем периоду, на етничке напетости које могу да прерасту у конфликт унутар региона Организације. Функционише као инструмент превентивне дипломатије и његов циљ је да идентификује и правовремено потпомогне решавање етничких напетости које могу да угрозе мир, стабилност и односе између земаља чланица Организације за европску безбедност и сарадњу.

Представник за слободу медија задужен је за пружање помоћи владама у унапређењу слободе, независности и плурализма медија ради изградње демократског друштва. Он је овлашћен да надгледа развој медија у свим земљама чланицама и да реагује на озбиљне случајеве кршења принципа ОЕБС-а и обавеза земаља учесница у вези са слободом изражавања и медијима.

Суд за мирење и арбитражу формиран је према *Конвенцији о мирењу и арбитражи* ради решавања спорова између држава чланица. Чине га *комисије за мирење и арбитражни трибунали*, који се формирају за сваки спор појединачно, односно помирителци и арбитраи се бирају са већ припремљених листа.

Инструменти

Инструменти ОЕБС-а јесу помоћна средства којима се користи приликом суочавања са конфликтом или ситуацијом која може да прерасте у конфликт. То су: мисије утврђивања чињеница и известилачке мисије, сталне мисије, *REACT* тимови, лични представници председавајућег, *ad hoc* иницијативне групе и Операције одржања мира.

Мисије утврђивања чињеница и известилачке мисије су краткотрајне посете експерата и осталог особља из земаља чланица ОЕБС-а ради утврђивања чињеница, извештавања о својим налазима и, у неким ситуацијама, давања препорука телима ОЕБС-а приликом припреме и доношења одлука. Оне су до сада највише коришћене за: 1) стицање увида у имплементацију обавеза усаглашених у оквиру ОЕБС-а у новопримљеним земљама; 2) истраживања чињеница које упућују на неслагање са обавезама ОЕБС-а; 3) процену ситуације у

државама које желе да буду примљене у ОЕБС, и 4) истраживање узрока конфликта. Поред наведеног, употребљаване су и за припрему препорука које се односе на сагледавање оправданости успостављања сталних мисија.

Сталне мисије (мисије другог трајања) основни су инструмент за спречавање конфликта, управљање кризама, решавање конфликта и постконфликтни опоравак региона. Мандат, величина и активности тих мисија веома су променљиви, што чини флексибилном њихову примену и омогућава ангажовање у конфликтима и кризним ситуацијама у читавом региону ОЕБС-а. Под њиховим мандатима обично се подразумевају следећи задаци: 1) помоћ, саветовање и уобличавање препорука у областима о којима су ОЕБС и земља домаћин постигли сагласност; 2) надзор над поштовањем обавеза преузетих у оквиру ОЕБС-а и пружање савета или препорука за побољшање њихове примене; 3) помоћ у организацији и надгледању избора; 4) обезбеђење подршке у учвршћивању владавине права и демократских установа и у очувању и поновном успостављању реда и поретка; 5) стварање услова за преговоре и друге мере којима може да се олакша мирно решавање конфликта; 6) верификовање и/или помагање у остваривању споразума о мирном решавању конфликта, и 7) подршка у опоравку и обнављању различитих аспеката друштва.

REACT тимови састављени су од цивила и полицајаца обучених за активности које се односе на спречавање сукоба, управљање кризама и постконфликтни опоравак. Они омогућавају структурама и институцијама ОЕБС-а да правовремено делују ради решавања проблема пре него што прерасту у кризе и пружају им подршку на терену у брзом развијању сталних мисија.

Личне представнике председавајућег именује, од случаја до случаја, званични председавајући ради пружања помоћи приликом решавања криза или конфликта. Они имају јасан и прецизан мандат, који се првенствено односи на спречавање конфликта, управљање кризама и имплементацију мера за обезбеђење контроле наоружања.

Ad hoc иницијативне групе, као и *лични представници председавајућег*, успостављају се од случаја до случаја ради пружања помоћи званичном председавајућем у реализацији специфичних задатака, а посебно у спречавању конфликта, управљању кризом и решавању спорова. Састављене су од представника ограниченог броја држава чланица, укључујући и Министарску тројку.

Операције одржања мира оперативни су елемент укупне способности ОЕБС-а у спречавању сукоба и решавању криза који треба да допуњава политички процес решавања спорова. Предузимају се у случајевима сукоба у/или међу државама чланицама ради очувања мира и стабилности и пружања подршке у напорима за изналажење политичког решења. Имају разне облике, као што су: посматрачке мисије, надзорне мисије и размештај већих снага у зони конфликта.

Користе се за : 1) надзор и пружање помоћи у очувању прекида ватре ; 2) надзор повлачења снага у сукобу ; 3) пружање подршке очувању закона и реда ; 4) достављање хуманитарне и медицинске помоћи, и 5) пружање помоћи избеглим лицима. Предвиђено је да приликом реализације операција одржања мира ОЕБС може да користи подршку ЕУ, ЗЕУ и Северноатлантског савеза.

Механизми

Механизми ОЕБС-а чине нормативно уређен систем понашања актера у конфликтним ситуацијама које су изазвале његове чланице. То су : механизам о људској димензији, механизам за саветовање и сарадњу у случајевима неуобичајених војних активности, механизам сарадње у вези са опасним инцидентима војне природе, механизам за консултације и сарадњу у кризним ситуацијама – Берлински механизам, и механизам за мирно решавање спорова. Наведени механизми омогућавају брз и директан контакт између страна укључених у конфликт и усклађено и експедитивно поступање Организације за европску безбедност и сарадњу.

Механизам о људској димензији један је од најсложенијих механизма ОЕБС-а, а успостављен је ради обезбеђења ефикасније реализације обавеза које су државе чланице преузеле у оквиру те организације, као и успостављања њихове ближе сарадње у тој области. Тај механизам је оквир за решавање конкретних проблема у области људских димензија са којима се суочава једна учесница на својој територији или у односима са другим учесницама.

Механизам за саветовање и сарадњу у случајевима неуобичајених војних активности оквир је за консултације и сарадњу између држава у вези са било каквим неуобичајеним и непланираним војним активностима неке од држава чланица.

Механизмом сарадње у вези са опасним војним инцидентима остварује се сарадња између чланица на основу извештавања и појашњавања тих инцидената ради избегавања евентуалних неспоразума и ублажавања последица.

Механизам за консултације и сарадњу у кризним ситуацијама (Берлински механизам) обезбеђује ванредно политичко саветовање и одлучивање на нивоу Високог савета у вези са питањима којима треба хитно да се посвети пажња.

Механизми за мирно решавање спорова олакшавају брз и непосредан контакт између страна у сукобу и помажу усаглашену активност Организације за европску безбедност и сарадњу. У оквиру ОЕБС-а развијени су следећи механизми за мирно решавање спорова: Валета механизам, Конвенција о мирењу и арбитражи унутар ОЕБС-а, Комисија ОЕБС-а за мирење и мирење на основу препоруке.

Утицај југословенске кризе на развој Конференције о безбедности и сарадњи у Европи (ОЕБС)

Конференција о безбедности и сарадњи у Европи до ескалације југословенске кризе

Предлог Совјетског Савеза почетком педесетих година 20. века да се успостави једна паневропска конференција о безбедности сматра се зачетком идеје о стварању Конференције о безбедности и сарадњи у Европи, чији је Завршни акт потписало 35 земаља учесница.⁸ Тим актом је установљено десет основних принципа КЕБС-а: 1) принцип суверене једнакости; 2) уздржавање од употребе силе или претње силом; 3) неповредивост граница; 4) територијални интегритет држава; 5) мирно решавање спорова; 6) немешање у унутрашње спорове; 7) поштовање људских права и основних слобода, укључујући слободу мисли, савести, вероисповести и убеђења; 8) равноправност и право народа на самоопредељење; 9) сарадња међу државама, и 10) савесно испуњавање обавеза према међународном праву.⁹

Завршни акт је био основ за даљи развој КЕБС-а. Био је подељен на три основне категорије (корпе), које се односе на: 1) питања безбедности у Европи; 2) сарадњу у области економије, и 3) сарадњу у хуманитарним и другим областима.

Конференција о безбедности и сарадњи у Европи чинила је мултилатерални форум за дијалог и преговарање између Истока и Запада. У оквиру тог форума требало је проширити, продубити и учинити непрекидним процес детанта, и тиме створити услове за мирно превазилажење подела.

Током трајања „хладног рата“ једина успостављена структура КЕБС-а била је преговарачка структура, чији су облици и одржавање уређивани преговорима, сагласно одредбама о континуитету Конференције садржаним у Завршном акту. Преговарачку структуру чинили су *састанци на врху*, *пратећи састанци* и *тематски састанци*, на којима су успостављане норме и обавезе и периодично оцењивана њихова имплементација.

Институционализација КЕБС-а започета је на основу одлука донесених на Самиту КЕБС-а у Паризу, 19–21. новембра 1990. године. Упоредо с процесом редефинисања циљева КЕБС-а и његове институционализације ескалирала је југословенска криза, тако да се КЕБС/ОЕБС развијао под њеним значајним или, чак, пресудним утицајем.

⁸ *Историјат, иницијативе, институције и механизми КЕБС-а*, документациони прилог, „Међународна политика“, бр. 1029, Београд, 1994.

⁹ *Final act, Summit CSCE, Helsinki, 1975, Questions relating to Security in Europe.*

Однос Конференције о безбедности и сарадњи (ОЕБС) према југословенској кризи

Решавање националног питања било је један од главних дезинтеграционих чинилаца југословенске заједнице, па тиме и узрок југословенске кризе. О националном питању први пут се званично расправљало на седници Извршног комитета Централног комитета Савеза комуниста Југославије 16. марта 1962. године.¹⁰ Међутим, датум почетка југословенске кризе јесте 30. јун 1971, када је, усвајањем амандмана на *Устав СФРЈ* из 1963. године, дошло до ревизије конститутивних принципа југословенске државе, чиме је створен оквир за њену конфедерализацију и разградњу.¹¹ Након тога је уследио двадесетогодишњи период обележен привредном и политичком кризом, која је кулминирала међурепубличким и међунационалним несугласицама, када је отворено почело да се заговара раздруживање југословенских република.

Значајно је да је југословенска криза ескалирала крајем осамдесетих и почетком деведесетих година 20. века, у битно измењеним међународним односима (уједињење Немачке, демократизација друштава источне Европе, распуштање Варшавског уговора, распад СССР-а), што је условило неефективност и неефикасност међународне заједнице (Уједињене нације, КЕБС, НАТО и Европска заједница/Европска унија) у превенцији и решавању насталог конфликта. Дакле, југословенска криза је била велики изазов за међународну заједницу, па тиме и за Конференцију о безбедности и сарадњи у Европи.

У југословенској кризи КЕБС ангажовао се у више наврата, у почетку самостално, а касније као носилац задатака добијених од „шире“ међународне заједнице.¹² И у једном, и у другом случају КЕБС/ОЕБС посветио је много времена југословенској кризи, која је, као непосредно оружање, утицала на њен развој. Међутим, и поред тога, чињеница је да је током спречавања сукоба и наметања мира неколико пута употребљена сила а да нису претходно исцрпени, нити коришћени, постојећи инструменти и механизми КЕБС/ОЕБС-а за решавање спорова и спречавање криза, или су селективно употребљени, а у неким случајевима и злоупотребљени.¹³

¹⁰ Слободанка Ковачевић и Путник Дајић, *Хронологија југословенске кризе 1942–1993*, исто, стр. 10.

¹¹ Исто.

¹² Детаљније у: Љубивоје Аћимовић, „ОЕБС у међународним односима пост-хладноратовске Европе“, „Међународни проблеми“, бр. 4, Институт за међународну политику и привреду, 1996, стр. 426–427.

¹³ Највећа злоупотреба ОЕБС-а свакако је везана за случај у селу Рачак, новембра 1998, када је шеф *Мисије ОЕБС-а за верификацију на Космету* на конференцији за новинаре изјавио да су га мештани села Рачак одвели до брда где је видео тела двадесет убијених цивила (опширније у: „Хронологија догађаја у селу Рачак“, „Међународна политика“, бр. 1076, Београд, 1999, стр. 20–22).

Важан тренутак за сагледавање односа КЕБС/ОЕБС-а према југословенској кризи јесте и суспензија СРЈ, која је реализована на основу одлуке Комитета високих службеника, од 8. јула 1992, који се позивао на своје декларације од 12. и 20. маја 1992. године.¹⁴ Суспензија је важила све до 10. новембра 2000, када је тадашња СРЈ постала чланица Организације за европску безбедност и сарадњу. Период „празне столице СРЈ“ сигурно је отежао ангажовање КЕБС/ОЕБС-а у југословенској кризи.

Утицај југословенске кризе на редефинисање циљева и задатака

Након завршетка „хладног рата“, на Самиту у Паризу, Конференција о безбедности и сарадњи у Европи поставила је себи следеће циљеве: 1) остварење демократије засноване на правима човека и основним слободама; 2) благостање остварено преко економске сарадње и социјалне правде; 3) мир и јединство Европе, и 4) једнака безбедност свих народа.¹⁵ Током распада СССР-а и југословенске кризе, КЕБС поставио је себи и нови циљ: обезбеђење раног упозоравања, спречавање сукоба, управљање кризама и постконфликтни опоравак. На редефинисање циљева, а тиме и задатака чијом ће се реализацијом остварити постављени циљеви, утицала је и југословенска криза. Наиме, КЕБС/ОЕБС у југословенској кризи, у периоду од 1990. до 1999. године, ангажовао у више наврата. Први пут самостално, као један од субјеката међународних односа, у периоду од 1991–1992. године, када је, као и остале међународне организације, било неуспешан.¹⁶ Међутим, то је указало на кључни значај раног упозоравања и право-

¹⁴ „Удаљавање представника СРЈ из рада ОЕБС јесте једини случај суспензије у његовој досадашњој историји. Још је значајнији јер могућност суспензије није предвиђена ниједним документом ОЕБС“ (Бранислав Милинковић, „СР Југославије и ОЕБС: инерција једне суспензије“, „Међународна политика“, бр. 1056, 1997, стр. 13).

¹⁵ Љубовије Анимовић, „КЕБС после Париза“, „Међународна политика“, бр. 984, Београд, 1991, стр. 2.

¹⁶ Током ангажовања у југословенској кризи, у периоду 1991–1992. године, у оквиру својих тела КЕБС усвојио је мноштво докумената, од којих су најважнија: Декларација о ситуацији у Југославији, Берлин, 19–20. јун 1991; Хитан апел за обуставу ватре, Праг, 3–4. јул 1991; Мисија за Југославију, Праг, 3–4. јул 1991; Апел за прекид ватре, Праг, 8–9. август 1991; Помоћ преговорима о будућности Југославије, Праг, 8–9. август 1991; Изјава о прекиду ватре у Југославији, Праг, 3. септембар 1991; Преговори о будућности Југославије, Праг, 4. септембар 1991; Ситуација у Југославији, Праг, 10. октобар 1991; Поддршка акцији УН у вези са Југославијом, Праг, 29. новембар 1991; Ситуација у Југославији, Праг, 22. октобар 1991; Мисија известиоца КЕБС за људска права, Праг, 22. октобар 1991; Декларација о Југославији, Праг, 8. јануар 1992; Декларација у оквиру састанка континуитета КЕБС, Хелсинки, 15. април 1992; Декларација о БиХ, Хелсинки, 12. мај 1992; Декларација Комитета високих службеника КЕБС, Хелсинки, 20. мај 1992; Одлуке Комитета високих службеника КЕБС, Праг, 8. јул 1992; Одлуке Комитета високих службеника, Праг, 14. август 1992, и Одлуке Комитета високих службеника, 18. септембар 1992.

временог спречавања сукоба,¹⁷ а слаба реализација практичних активности КЕБС-а на простору СФРЈ током 1991–1992. године условила је потребу за нормативним дефинисањем активности које се односе на управљање кризама. Све је то утицало да се на Самиту КЕБС-а у Хелсинкију, 1992. године, грубо дефинишу циљеви КЕБС-а који се односе на достизање спремности за ангажовање у областима раног упозоравања, спречавања сукоба и управљања кризама.¹⁸

У другом наврату, ОЕБС ангажовао се од новембра 1995. године ради имплементације *Споразума о миру у Босни и Херцеговини*, јер му је тај задатак доделила „шира“ међународна заједница. Том приликом се ангажовао на три важна поља: 1) стабилизацији региона – припреми и реализацији преговора о мерама за изградњу поверења и безбедности и о мерама контроле наоружања на простору Босне и Херцеговине, Хрватске и Југославије;¹⁹ 2) организовању избора,²⁰ и 3) заштити људских права.²¹ Приказано ангажовање ОЕБС-а у постконфликтном опоравку Босне и Херцеговине утицало је да се на Самиту у Лисабону хелсиншки циљеви (рано упозоравање, спречавање сукоба и управљање кризама) „обогаће“ новопроектованим циљем под називом постконфликтни опоравак.²² Поред тога, приликом идентификације безбедносних изазова ради одређивања модела безбедности за Европу 21. века, између осталог, наведени су етничке напетости, агресивни национализам и повреде права националних мањина.²³ Сасвим је сигурно да је извориште наведених безбедносних изазова била управо југословенска криза.

Трећи пут се ОЕБС ангажовао у периоду октобар 1998–март 1999. ради изналажења мирног решења косметске кризе кроз верификацију примене *Резолуције бр. 1199 Савета безбедности УН* од 23. септембра 1998. године.

¹⁷ „Управо је деловање КЕБС у вези са југословенском кризом централна тачка у оцењивању улоге КЕБС као неуспешне у активностима те врсте (мисли се на „рано упозорење“ и „рану акцију“, прим. аутора). Али баш та иста ситуација је недвосмислено илустровала кључни значај превентивне и ране акције: онога тренутка када се једна криза претвори у отворени сукоб, квалитативно се мењају могућности за 'исправљање' такве ситуације и сужавају опције, не само за КЕБС, већ за сваку другу међународну мултилатералну активност“ (Снежана Цагић-Ранисављевић, „Спречавање сукоба – реалистична перспектива за КЕБС“, „Међународна политика“, бр. 1030, 1995, стр. 13).

¹⁸ *Helsinki Document 1992: The Challenges of Change*, Summit CSCE, Helsinki, 1992, *The CSCE and the management of change*, paragraphs 18–20.

¹⁹ *Споразум о миру у Босни и Херцеговини*, Париз, 1995, Анекс 1Б (*Споразум о стабилизацији региона*), чл. 2 (*Мере изградње поверења у Босни и Херцеговини*), чл. 3 (*Мере изградње поверења и безбедности у региону*), чл. 4 (*Мере контроле наоружања у подрегионима*) и чл. 5 (*Споразум о контроли наоружања у региону*).

²⁰ *Исто*, Анекс 3 (*Споразум о изборима*), чл. 2 (*Улога ОЕБС*).

²¹ *Исто*, Анекс 6 (*Споразум о људским правима*), део Б (*Омбудсман за људска права*).

²² *Lisbon document*, Summit OSCE, Lisbon, 1996, *Lisbon Summit Declaration*, paragraph 5.

²³ *Исто*, *Lisbon declaration on a Common and Comprehensive Security Model for Europe for the twenty-first century*, paragraph 2.

Четврти пут се ОЕБС ангажовао након агресије НАТО-а на СРЈ, када му је, према одредбама *Резолуције бр. 1244. Савета безбедности УН*, од 10. јуна 1999. године, у оквиру УНМИК-а припала водећа улога у активностима изградње институција и заштите људских права на простору Косова и Метохије.

Наведено ангажовање утицало је да се на Самиту у Истанбулу још једном потврде циљеви постојања ОЕБС-а који су дефинисани три године раније у Лисабону, као и став да је ОЕБС регионални аранжман према Глави VIII Повеље Уједињених нација.²⁴

Поред наведеног, важно је да је на основу негативних искустава везаних за преклапање мандата различитих међународних организација ангажованих у југословенској кризи на Шестом састанку Министарског савета у Копенхагену 1997. донета одлука о *Заједничком концепту за развој сарадње међу узајамно оснажујућим институцијама*.²⁵ Та сарадња је касније разрађена на Самиту у Истанбулу кроз *Оперативни документ – платформа за кооперативну безбедност*.²⁶ Пројектоване циљеве ОЕБС остварује обављањем наведених задатака. Део тих задатака дефинисан је под утицајем југословенске кризе.

Током југословенске кризе људска права су кршиле све зарађене стране.²⁷ То је условило да се у закључном документу Самита у Хелсинкију 1992. године, под називом *Изазови промена*, проблеми из области људске димензије посматрају на много широј основи него до тада. У наведеном документу, између осталог, дефинисане су и повећане обавезе и сарадња у вези са одређеним областима људске димензије: 1) националним мањинама; 2) аутохтоним становништвом; 3) толеранцијом и недискриминацијом; 4) радницима мигрантима; 5) избеглицама и расељеним лицима; 6) међународним хуманитарним правом; 7) демо-

²⁴ *Charter for European Security*, Summit OSCE, Istanbul, 1999, *Our Common Foundations*, paragraph 7.

²⁵ *Decision on Guidelines on an OSCE Document – Charter on European Security*, Sixth Meeting of the Ministerial Council OSCE, Copenhagen, 1997, Annex: *Common Concept for the Development of Co-operation between Mutually-Reinforcing Institutions*.

²⁶ *Charter for European Security*, исто, *Operational Document – the Platform for Co-operative Security*.

²⁷ „У сукобу на југословенском простору, човек и његова права били су немилосрдно и масовно жртвовани упркос свим апелима, упозорењима и притисцима међународне заједнице у циљу заштите ових права. По својој природи као чин масовног убијања, сваки рат је објективно негација људских права. Убијање и уништавање у рату је средство за остваривање одређених националних, односно политичких и других циљева, али у овом југословенском сукобу убијање и материјално уништавање се претворило у циљ за себе: убијало се и уништавало из мржње и освете, из страха и предострожности, ради физичког уклањања 'оних других' и етничког рашчишћавања територија на које се претендује. Према томе, природно је да је питање заштите људских права, нарочитом оних фундаменталних права на живот и интегритет личности заузело тако истакнуто место у југословенској кризи и да су се на принцип поштовања људских права и основних слобода позивали како све стране у сукобу тако и сви међународни фактори, укључујући КЕБС“ (Љубивоје Аћимовић, „КЕБС и југословенска криза“, у *Међународно право и југословенска криза*, зборник радова, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1996, стр. 146).

кратијом на локалном и регионалном нивоу; 8) држављанством; 9) смртном казном; 10) слободом средстава јавног информисања; 11) образовањем, и 12) компилацијом обавеза људске димензије.²⁸ Први пут до тада у оквиру људске димензије, под утицајем југословенске кризе, укључена су питања избеглих и расељених лица и обавезе у области примене норми међународног хуманитарног права.²⁹

Задатак демократизације друштва први пут се појавио као један од садржаја Мисије ОЕБС-а у Босни и Херцеговини. Тај задатак обухвата следеће активности: 1) обезбеђење развоја грађанског друштва; 2) помоћ у припреми и реализацији избора; 3) обезбеђење основа демократске владавине, и 4) обезбеђење постепеног достизања демократских циљева и читавају Босни и Херцеговини.³⁰

Доношење мера за изградњу поверења и безбедности и контрола наоружања не могу се повезати са ангажовањем КЕБС/ОЕБС-а у југословенској кризи. Међутим, својим ангажовањем у имплементацији *Споразума о миру у Босни и Херцеговини*, ОЕБС увео је у своју праксу једну новину: решавање специфичних регионалних проблема безбедности кроз примену мера изградње поверења и безбедности.³¹ Поред мера изградње поверења и безбедности, по први пут је ОЕБС био и носилац регионалних мера контроле наоружања.³² Ради реализације тих активности развио је два по много чему јединствена споразума у дотадашњој пракси: *Споразум за јачање мера поверења и безбедности у Босни и Херцеговини*, сачињен у Бечу 1996. године, и *Споразум о подрегионалној контроли наоружања*, сачињен у Фиренци 1997. године. То је утицало да се на Самиту у Лисабону ОЕБС оријентише на одржавање безбедности у свом региону и на консолидацију стања на југоистоку Европе кроз имплементацију *Споразума о миру у Босни и Херцеговини*.³³

Ангажовање КЕБС/ОЕБС-а у југословенској кризи показало је неспособност те организације за ефикасно оперативно деловање у области превентивне дипломатије, односно: раног упозорења, ране акције и превенције сукоба.³⁴ То је утицало на развој одређених инструмената и механизма који ОЕБС-у сада омогућавају да делује и у тој области.

²⁸ *Helsinki Document 1992: The Challenges of Change*, исто, chapter VI – *The Human dimension, Enhanced commitments and co-operation in the Human dimension*, paragraphs 23–62.

²⁹ Детаљније у: Љубивоје Аћимовић, „Хелсиншки документ КЕБС 1992“ (критички поглед), „Међународна политика“, бр. 1009–11, Београд, 1992, стр. 23, и Љубивоје Аћимовић, „КЕБС и југословенска криза“, у *Међународно право и југословенска криза*, исто, стр. 148–149.

³⁰ *Annual Report 1997 on OSCE Activities* (1 November – 30 November 1997), The Secretary General, Vienna, 1997, pp. 2 and 12.

³¹ *Споразумом о миру у Босни и Херцеговини* предвиђене су мере изградње поверења и безбедности на два нивоа: мере изградње поверења и безбедности у Босни и Херцеговини и мере изградње поверења и безбедности у региону (*Споразум о миру у Босни и Херцеговини*, исто, Анекс 1-Б – *Споразум о стабилизацији у региону*, чл. 2 и 3). Исто, чл. 4 и 5.

³² *Lisbon Document*, исто, Lisbon Summit Declaration, paragraph 18.

³⁴ Детаљније у: Снежана Цагић-Ранисављевић, *Спречавање сукоба – реалистична перспектива за КЕБС*, исто, стр. 11–14.

Надгледање избора, као један од задатака, први пут је КЕБС реализовао, кроз одређене активности, током 1993. године у Русији, а затим, током 1994. године, у Молдавији, Казахстану, Украјини, Мађарској, Литванији, Македонији и Белорусији.³⁵ С обзиром на то, тешко се може говорити о повезаности тог задатка са ангажовањем КЕБС-а у југословенској кризи.

Задатак под називом обука полицијских снага први пут је реализован у оквиру ОЕБС-а у оквиру активности везаних за постконфликтни опоравак на простору Косова и Метохије 1999. године.³⁶ То је условило да се на Самиту у Истанбулу, 1999. године, активности ОЕБС-а везане за полицијске послове дефинишу као чинилац спречавања сукоба, управљања кризама и постконфликтног опоравка.³⁷

Потреба за обезбеђењем слободе медија, као један од задатака КЕБС-а, јавила се још приликом успостављања демократских друштава у земљама источне Европе. Међутим, „медијски мрак“ који је наметала тадашња власт током изборних криза у Србији утицао је да ОЕБС предузме конкретне активности ради спречавања нарушавања слободе медија. Посебна повреда слободе медија десила се током другог круга локалних избора одржаних 17. новембра 1996. године. То је, највероватније, био непосредан повод да се на Самиту ОЕБС-а у Лисабону, одржаном 2–3. децембра 1996, обезбеђење слободе медија дефинише као један од задатака те организације.³⁸

Заштита националних мањина је традиционални задатак Организације за европску безбедност и сарадњу. Још је *Завршним актом* Конференције о безбедности и сарадњи у Европи у Хелсинкију, 1975. године, у оквиру седмог принципа поштовања људских права и основних слобода, укључујући слободу мисли, свести, вероисповести и убеђења, усаглашено да државе учеснице на чијој територији постоје националне мањине поштују њихова права. Међутим, Конференција је почела темељито и свеобухватно да се бави правима националних мањина након одлука донесених на *Трећем главном састанку наставака* у Бечу, у периоду од 1986. до 1989. године. Њено ангажовање у југословенској кризи, поред тога што је утицало на развој институција, инструмената и механизма у области заштите националних мањина, одразило се и на стварање могућности да државе учеснице обезбеде права националних мањина на својој територији стварањем одговарајућих локалних или административних органа.³⁹

³⁵ *Annual Report 1994*, The Secretary General, Vienna, 1994, pp. 15–17.

³⁶ *Annual Report 1999 on OSCE Activities* (1 December 1998 – 31 October 1999), The Secretary General, Vienna, 1999, p. 69.

³⁷ *Charter for European Security*, исто, Chapter IV – Our Common Instruments, paragraph 44.

³⁸ *Lisbon Document*, исто, Lisbon Summit Declaration, paragraph 11.

³⁹ *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human dimension of the CSCE*, Second Conference on the Human dimension of the CSCE, Copenhagen, 1990, chapter IV, paragraph 35.

Анализа годишњих извештаја о активностима КЕБС/ОЕБС-а указује на то да је задатак под називом надгледање граница први пут постављен тој организацији приликом успостављања мисије у Скопљу (*Spillover Monitor Mission to Skopje*) 1992. године. Тада је један од задатака те мисије било и надгледање граница између Бивше Југословенске Републике Македоније и СР Југославије.⁴⁰

Дефинисање задатака КЕБС/ОЕБС под називом изградња институција и грађанског друштва није било условљено утицајем југословенске кризе. Тај задатак дефинисао је КЕБС ради потребе за изградњом демократског друштва у земљама источне Европе. Међутим, због ангажовања у постконфликтном опоравку на просторима Босне и Херцеговине, а касније и Косова и Метохије, ОЕБС разрадио је старе и развио нове садржаје, кроз које изграђује институције и грађанско друштво. Осим тога, редеофинисање циљева и задатака КЕБС/ОЕБС-а наметнуло је потребу за даљим развојем њених структура, институција, инструмената и механизма.⁴¹

Утицај југословенске кризе на развој структура и институција

Место и улога самита и конференција прегледа дефинисани су у одлукама са Самита КЕБС-а одржаног у Паризу 1990. године.⁴² С обзиром на однос КЕБС-а према југословенској кризи у том периоду, одређивање места и улоге наведених структура не може директно да се повеже са његовим ангажовањем у југословенској кризи.⁴³ Припремни комитет *ad hoc* формирано тело за припрему Самита у Паризу, приликом припреме завршног документа предвидео је институционализацију сарадње у области безбедности кроз формирање *Центра за спречавање сукоба*, што је на том самиту и усвојено. Међутим, југословенска криза је утицала да се питањима безбедности разматраним у оквиру

⁴⁰ *Annual Report 1993 on CSCE Activities*, The Secretary General, Vienna, 1993, p. 4.

⁴¹ Приликом анализе утицаја југословенске кризе на развој ОЕБС-а, као полазне основе кориштени су резултати свеобухватног истраживања његовог развоја од оснивања до Самита КЕБС-а у Будимпешти 1994. године, приказани у: Јелица Д. Стефановић, *Особености дипломатске праксе развијене у оквиру Конференције о безбедности и сарадњи у Европи*, докторска теза, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука. Београд, 1996, стр. 324–678.

⁴² *Charter of Paris for a New Europe*, Summit CSCE, Paris, 1990, *New Structures and Institutions of the CSCE Proces* и *Supplementary document to give effect to certain provisions contained in the Charter of Paris for a New Europe*, Chapter I-D.

⁴³ У усвојеној Декларацији о ситуацији у Југославији, на првом састанку Савета КЕБС-а у Берлину 19. јуна 1991. године, министри држава учесница КЕБС-а изразили су – „пријатељску забринутост и подршку демократском развоју, јединству и територијалном интегритету Југославије, заснованом на економским реформама, пуном поштовању људских права у свим деловима Југославије, укључујући и права националних мањина, и мирољубиво решавање садашње кризе у земљи“. Осто тако, министри су – „изразили своје уверење да је, на овим основама, међународна заједница спремна да помогне Југославији да се економски и политички трансформише“.

КЕБС-а, посебно када је реч о смањењу опасности од сукоба, посвети много већа пажња у оквиру неке преговарачке структуре. Због тога је на Самиту у Хелсинкију одлучено да се успостави нова структура, под називом *Форум за сарадњу у области безбедности*. Том приликом, Форум је пројектован као оквир за преговарање о питањима која се односе на: 1) започињање нових преговора о контроли наоружања, разоружању и изградњи поверења и безбедности; 2) побољшање редовних саветовања и јачање сарадње, и 3) унапређење процеса смањивања опасности од сукоба.⁴⁴ Ангажовање ОЕБС-а у југословенској кризи кроз обезбеђење примене мера изградње поверења и безбедности и регионалних мера контроле наоружања према одредбама Споразума о миру у Босни и Херцеговини условило је повећање значаја Форума за сарадњу у области безбедности у свеукупној институционализацији Организације за европску безбедност и сарадњу.

Предлози о успостављању парламентарног органа унутар КЕБС-а потекли су од америчке администрације, 1990. године, приликом саветовања држава учесница о одржавању састанка на врху и организационом унапређењу процеса Конференције о европској безбедности и сарадњи. Предлог о оснивању парламентарне скупштине дат је на Самиту КЕБС-а у Паризу 1990. године.⁴⁵ *Парламентарна скупштина* започела је рад 3. јула 1992. године. Као и у случају самита и конференција прегледа, југословенска криза није непосредно утицала на настанак Парламентарне скупштине. Међутим, под утицајем југословенске кризе показало се као неопходно успостављање одређеног броја институција које би били носиоци наведених задатака (у наставку текста приказане су институције чије се успостављање може довести у вези са југословенском кризом).

Министарски савет и *Високи савет* успостављени су одлукама на Самиту и Паризу.⁴⁶ Министарски савет успостављен је ради: 1) разматрања питања значајних КЕБС и доношења одговарајућих одлука; 2) припремања састанака шефова држава или влада земаља учесница, и 3) реализовање утврђених задатака и усвојених одлука.⁴⁷ Међутим, ангажовање КЕБС-а у југословенској кризи утицало је да се већ на следећем самиту – у Хелсинкију, ојача његова улога, посебно у вези са спречавањем сукоба и управљањем кризама.⁴⁸ Што се тиче *Високог савета*,

⁴⁴ *Helsinki Document 1992: The Challenges of Change*, исто, Chapter V – *CSCE Forum for security Co-operation*, paragraph 8.

⁴⁵ *Charter of Paris for a New Europe*, исто, *New Structures and Institutions of the CSCE Process*, paragraph 14.

⁴⁶ *Charter of Paris for a New Europe*, исто, *New Structures and Institutions of the CSCE Proces* и *Supplementary document to give effect to certain provisions contained in the Charter of Paris for a New Europe*, Chapter 1–A и B.

⁴⁷ *Charter of Paris for a New Europe*, исто, *New Structures and Institutions of the CSCE Proces* и *Supplementary document to give effect to certain provisions contained in the Charter of Paris for a New Europe*, Chapter 1–A, paragraph 2.

⁴⁸ *OSCE Handbook*, исто, стр. 25.

према одредбама дефинисаним у Париској повељи био је задужен да: 1) припрема састанке Савета КЕБС-а; 2) спроводи његове одлуке; 3) разматра текућа питања и будући рад КЕБС-а, укључујући и његове односе с другим међународним телима, и 4) доноси одговарајуће одлуке у облику препорука Савету КЕБС-а.⁴⁹ Догађаји на простору бивше СФРЈ утицали су да се на Самиту у Хелсинкију прошире његове обавезе ради оспособљавања КЕБС-а да се ангажује на пословима раног упозоравања, спречавања сукоба, управљања кризама и мировних операција.⁵⁰

Ангажовање КЕБС-а у југословенској кризи условило је потребу за сталним телом које ће моћи да обезбеди непрестано политичко саветовање и одлучивање у вези с најновијим догађањима у зони одговорности деловања те организације, као и да припрема и координира рад новостворених инструмената и механизма. Стално тело за политичко саветовање успостављено је на састанку Савета КЕБС-а у Риму 1993, под називом *Стални комитет* (садашњи *Стални савет*).⁵¹

Центар за спречавање сукоба успостављен је на Самиту КЕБС-а у Паризу. Међутим, када је успостављен Форум за сарадњу у области безбедности био је неизвестан опстанак Центра. Наиме, његова даља судбина зависила је од напретка преговора, размене мишљења, саветовања и сарадње у оквиру Форума, из чега је требало да произађу могући нови непосредни задаци Центра и уследи јачање његовог деловања у смањењу опасности од сукоба. Највероватније су обим и интензитет сукоба на простору бивше СФРЈ били главни чиниоци опстанка и даљег развоја Центра за спречавање сукоба. Захваљујући томе, Центар сада има развијене капацитете за обезбеђење подршке званичном председавајућем и осталим структурама ОЕБС-а у активностима као што су: 1) идентификација потенцијалних криза и планирање будућих мисија и задатака; 2) обезбеђење подршке приликом имплементације мера за изградњу поверења и безбедности, и 3) архивирање целокупне документације која се односи на годишњу размену војних информација. Поред тога, неуспех Мисије ОЕБС-а за верификацију на Космету, првенствено неуспели размештај планираног броја лица која је требало да обаве верификацију, утицао је да се на Самиту у Истанбулу донесе одлука о оснивању *Оперативног центра за припрему и реализацију ОЕБС операција на терену* у оквиру Центра за спречавање сукоба.⁵² Његова основна улога је да планира и развија

⁴⁹ *Charter of Paris for a New Europe*, исто, *New Structures and Institutions of the CSCE Proces* и *Supplementary document to give effect to certain provisions contained in the Charter of Paris for a New Europe*, Chapter I–B.

⁵⁰ *Helsinki Document 1992: The Challenges of Changes*, исто, *Early Warning, Conflict Prevention and Crisis Management (including Fact-finding and Rapporteur Missions and CSCE peacekeeping), Peaceful Settlement of Disputes*.

⁵¹ *Decisions of the Rome Council Meeting*, Fourth Meeting of the Council, Rome CSCE, 1993, Chapter VI – CSCE structures and Operation, paragraph 3 i paragraph 7.1.

⁵² *Chapter for European Security*, исто, Chapter IV – *Our Common Instruments*, paragraph 43.

операције на терену. Будући да је ОЕБС први пут реализовао активност под називом обука полицијских снага приликом постконфликтног опоравка на простору Косова и Метохије, то је утицало да се на Самиту у Истанбулу тај задатак и званично успостави и да се за његовог носиоца одреди *Центар за спречавање сукоба*.⁵³

Реализација наведених задатака, попут заштите људских права, демократизације друштва, надгледања избора, обезбеђења слободе медија, заштите националних мањина и изградње грађанског друштва, учинила је неопходном напуштање праксе КЕБС-а да се бави само општим и начелним питањима и прелазак на решавање конкретних случајева ради имплементације преузетих обавеза. То је условило потребу за развојем одређеног броја институција које је требало да буду носиоци наведених задатака. Тако су успостављени *Канцеларија за демократске установе и људска права, високи комесар за националне мањине и представник за слободу медија*. Канцеларија за демократске установе и људска права има корене у Бироу за слободне изборе, који је успостављен на Самиту у Паризу, а имао је улогу да олакша сарадњу држава учесница у сусретима и размени информација о слободним изборима.⁵⁴ Међутим, због развоја догађаја на простору бивше СФРЈ Биро за слободне изборе постао је превазиђена институција, па је на састанку Савета КЕБС-а у Прагу, 1992. године, установљена Канцеларија за демократске установе и људска права.⁵⁵ Високи комесар за националне мањине успостављен је на основу одлука са Самита у Хелсинкију,⁵⁶ док је представник за слободу медија успостављен на Самиту у Лисабону.⁵⁷

Утицај југословенске кризе на развој инструмената

Да би реализовала своје нове задатке, ОЕБС морао је да развије и одређене инструменте за оперативно деловање на терену. Неки од тих инструмената настали су под утицајем ангажовања КЕБС/ОЕБС-а у југословенској кризи. Немогућност физичког присуства КЕБС-а ради управљања кризом на простору бивше СФРЈ условила је њене минималне учинке. То је утицало да се на Самиту у Хелсинкију успоставе *мисије утврђивања чињеница и извештачке мисије* као инструменти за спречавање сукоба и политичко управљање кризама.⁵⁸

⁵³ Исто, параграф 44.

⁵⁴ *Charter of Paris for a New Europe*, исто, *New Structures and Institutions of the OSCE process*, paragraph 13 и *Supplementary document to give effect to certain provisions contained in the Charter of Paris for a New Europe*, G.

⁵⁵ *Prague Document on Further Development of CSCE Institutions and Structures*, Second Meeting of the Council CSCE, Prague, 1992, Chapter 3 – *Human dimension*, paragraph 9.

⁵⁶ *Helsinki Document 1992: The Challenges of Change*, исто, *Helsinki Decisions*, Chapter II – *CSCE High Commissioner on National Minorities*.

⁵⁷ *Lisbon Document*, исто, *Lisbon Summit Declaration*, paragraph 17.

⁵⁸ *Helsinki Document 1992: The Challenges of Change*, исто, *Helsinki Decisions*, Chapter III – *Early Warning, Conflict Prevention and Crisis Management (Including Fact-finding and Rapporteur Missions and CSCE Peacekeeping)*, paragraphs 12–16.

Потреба за дуготрајним и континуираним присуством на кризном подручју ради прикупљања информација у вези с људским правима, војним збивањима и посредовањем у могућем приближавању супротних интереса страна у сукобу појавила се током ангажовања КЕБС-а у југословенској кризи. Институционализована је кроз *Мисију дугог трајања за Косово, Санџак и Војводину*, коју је успоставио Комитет високих службеника у августу 1992. године.⁵⁹ То је у оквиру КЕБС-а била прва таква мисија⁶⁰. Имала је задатак да унапреди дијалог власти и представника мањина, да прикупља информације о релативном кршењу људских права, да служи за контакт представника различитих етничких група и да пружа информације о законским решењима која се односе на проблеме мањина, медија и избора. Мисија је активирана у периоду од 8. децембра 1992. до 28. јуна 1993. године, када јој је, услед суспензије из КЕБС-а, Влада СРЈ отказала гостопримство. Осим те мисије, КЕБС/ОЕБС, за време ангажовања у југословенској кризи до краја 1999. године, користио је тај инструмент још у неколико наврата, тако да је стекла искуство за каснија димензионирања таквих мисија и сагледала потребе развоја нових елемената ради њихове подршке. Други пут је СРЈ прихватила сталну мисију ОЕБС-а, под називом *Мисија ОЕБС за верификацију на Космету*, која је имала задатак да верификује спровођење *Резолуције бр. 1199 Савета безбедности Уједињених нација*.⁶¹ Међутим, уочи агресије НАТО-а Мисија је прекинула свој рад и верификатори су повучени са Косова и Метохије. Трећа мисија на Косову основана је према одредбама *Резолуције бр. 1244 Савета безбедности Уједињених нација*. Та мисија је део мисије *Привремене администрације Уједињених нација на Косову* (УНМИК) и одговорна је за изградњу институција и демократије, владавину закона и људских права у региону. Њен рад је усмерен на следеће међузависне области: 1) медијске послове; 2) демократизацију; 3) изборе, и 4) обуку полиције и владавину закона и људских права.⁶²

Од наведене три мисије, посебан значај за развој *РЕАСТ тимова* имала је Мисија ОЕБС-а за верификацију на Космету. Према Споразуму о мисији ОЕБС за верификацију на Космету, требало је да буде распоређено 2.000 лица за потребе реализације те мисије. Међутим, услед недовољног броја експерата, распоређено је око 1.400 лица, и то знатно спорије него што је било предвиђено планом. Том приликом поста-

⁵⁹ *Одлука о сталним мисијама*, Комитет високих службеника, Праг, 14. август 1992, „Међународна политика“, бр. 1007-8, Београд, 1992, стр. 26.

⁶⁰ Од тада до сада установљено је још десетак таквих мисија у: Грузији, Естонији, Молдавији, Летонији, Тацикистану, Украјини, Чеченији, Хрватској, Босни и Херцеговини, као и Мисија ОЕБС-а за верификацију на Космету, Мисија ОЕБС-а на Косову и Мисија у Савезној Републици Југославији.

⁶¹ *Споразум о Мисији ОЕБС за верификацију на Космету*, Београд, 16. октобар 1998, „Међународна политика“, бр. 1073, Београд, 1998, стр. 2-4.

⁶² Детаљније о мандату Мисије видети на: www.OSCE.org/kosovo/misija, веб-сајту Организације за европску безбедност и сарадњу.

ло је очигледно да државе чланице не могу у задано време да регрутују цивилне експерте чак ни за мисије које су веома важне за међународну безбедност. На основу тог искуства, на Самиту у Истанбулу успостављени су *REACT* тимови.⁶³

Операције одржања мира успостављене су на основу одлука из *Хелсинкија*,⁶⁴ управо у време када су се УН укључиле у решавање југословенске кризе распоређивањем мировних снага у Хрватској, БиХ и Македонији. Успостављање операције одржања мира одраз је настојања КЕБС-а да ојача делотворност у практичним активностима усмереним на управљање југословенском кризом и спречавање сукоба у бившој СФРЈ и обезбеди потребну ефективност као регионални споразум на основу Главе VIII Повеље Уједињених нација. До сада је ОЕБС успоставио само једну операцију одржања мира, и то на простору Нагорно-Карабаха.

Утицај југословенске кризе на развој механизма

За реализацију новодефинисаних задатака ОЕБС-а био је потребан и развој одређених поступака – механизма. Југословенска криза је утицала на развој *механизма о људској димензији*, кроз установљивање *мисија стручњака* и *мисија известилаца*, и на установљивање *механизма за консултације и сарадњу у кризним ситуацијама* (*Берлински механизам*). Наиме, поучен непосредним ангажовањем на терену Савета Европе и ЕУ, током фебруара и марта 1991, приликом решавања југословенске кризе, на Трећем састанку Конференције о људској димензији, одржаној 4. октобра 1991. у Москви КЕБС установио је мисије стручњака и мисије известилаца.⁶⁵

Конференција о безбедности и сарадњи у Европи, већ 10. октобра 1991, узела је улогу у заштити права националних мањина према својим стандардима и опредељењима. На заседању Комитета високих службеника наглашено је да нерешено питање националних мањина продужава затегнутост и нестабилност, као и да се сукоб не сме користити за насилну промену етничког састава разних подручја.⁶⁶ Полазећи од таквих опредељења, Комитет високих службеника, на састанку у Прагу 22. октобра 1991, одлучио је да се, први пут у пракси КЕБС-а, пошаље Мисија известилаца за људска права у БиХ, Хрватску, Македонију, Црну Гору, Србију и Словенију.⁶⁷ Задатак те мисије био је да се обавести о ситуацији у вези с људским правима, укључујући и права мањина, и да о томе извести Коми-

⁶³ Chapter for European Security, *in*co, Chapter IV – Our Common Instruments, paragraph 42.

⁶⁴ Prevention and Crisis Management (Including Fact-finding and Rapporteur Missions and CDCE Peacekeeping), paragraphs 17–56.

⁶⁵ Document of the Moscow Meeting of the Conference on the Human dimension of the OSCE, Third Conference on the Human dimension on the CSCE, Moscow, 1991, paragraph 13.

⁶⁶ Ситуација у Југославији, Комитет високих службеника, Праг, 10. октобар 1991, „Међународна политика“, бр. 995–7, Београд, 1991, стр. 17.

⁶⁷ Мисија известилаца КЕБС за људска права у Југославији, Комитет високих службеника, Праг, 22. октобар 1991, „Међународна политика“, Београд, бр. 995–7, 1991, стр. 18.

тет високих службеника. На основу извештаја наведене мисије, Комитет високих службеника донео је одлуку да убудуће стално прати стање људских права у Југославији, укључујући и положај националних мањина.

Механизам за консултације и сарадњу у кризним ситуацијама (Берлински механизам) установљен је на састанку Комитета високих службеника у Берлину, 19–21. јуна 1991, као резултат разматрања могућности за што ефикасније деловање КЕБС-а у кризним ситуацијама. Будући да је југословенска криза била повод за његов настанак, тај механизам је у њој први пут и примењен.⁶⁸ Приликом развоја тог механизма напуштено је правило опште сагласности (консензуса). Заправо, уведен је изузетак, под називом „консензус минус један“, што подразумева да се у случају ванредних ситуација могу припремати и реализовати одлуке без сагласности земље чланице због које је механизам покренут. Тим изузетком, као и са остала два, значајно је промењена природа ОЕБС-а.⁶⁹ Према мишљењу еминентних аутора из те области, главни подстицај за увођење промена у систем одлучивања општом сагласношћу била је, најпосле, југословенска криза. Наведени изузеци од правила консензуса углавном су до сада и примењивани у вези с том кризом.⁷⁰

Закључна разматрања

Током „хладног рата“ КЕБС био је мултилатерални форум за дијалог и преговоре између Истока и Запада. У оквиру Конференције

⁶⁸ Комитет високих службеника заседао је шест пута ванредно на основу Берлинског механизма током југословенске кризе. *Први ванредни састанак* одржан је у Прагу 3. и 4. јула 1991, дакле, после само тринаест дана од установљавања Берлинског механизма. Том приликом ОЕБС први пут је разматрао насталу кризу у Европи после „хладног рата“ кроз питања везана за обуставу ватре и непријатељстава, заустављање ширења сукоба и пружање заједничке помоћи у његовом решавању. Одлуке са тог састанка усвојене су у документима под називима *Хитан апел за обуставу ватре и Мисија за Југославију*. *Други ванредни састанак* одржан је у Прагу 8. и 9. августа 1991. године. На том састанку Комитет је усвојио *Апел за прекид ватре* и усагласио одлуке о наставку деловања у вези са југословенском кризом садржане у документима: *Помоћ преговорима о будућности Југославије* и *Посматрачка мисија у Југославији*. На *Трећем ванредном састанку*, одржаном у Прагу 3. и 4. септембра 1991, усвојена је *Изјава о прекиду ватре*, а у документу под називом *Преговори о будућности Југославије* усаглашени су ставови о преговарачком решавању кризе у Југославији. *Четврти ванредни састанак* одржан је у Прагу 10. октобра 1991. године. На том састанку представници земаља учесница КЕБС-а размотрили су развој догађаја у Југославији и на основу закључака донели документ *Ситуација у Југославији*. На *Петом ванредном састанку*, 29. новембра 1991. у Прагу, усвојен је документ под називом *Поддршка акцији УН у вези са Југославијом*. *Шести ванредни састанак* одржан је у Хелсинкију од 6. до 12. маја 1992. године. Тај састанак је био посвећен оружаним сукобима у Босни и Херцеговини. На крају саветовања усвојена је *Декларација КЕБС о БиХ*. Наведени документи објављени су у: „Међународна политика“, Београд, бр. 995–7, 1991, стр. 15–18; бр. 998–1000, 1991, стр. 28, и бр. 1005–6, 1992, стр. 20.

⁶⁹ До сада су у пракси ОЕБС-а била три изузетка у вези с напуштањем консензуса: два на процедуралном плану (поступак сазивања ванредних заседања тела КЕБС-а у вези с тзв. механизмом за саветовање и сарадњу у случајевима неуобичајених војних активности и у оквиру механизма за консултације и сарадњу у кризним ситуацијама), и један у вези с одлучивањем у оквиру механизма о људској димензији.

⁷⁰ Љубивоје Аћимовић, „КЕБС и југословенска криза“, у *Међународно право и југословенска криза*, исто, стр. 122.

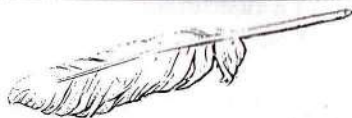
требало је проширити, продубити и учинити непрекидним процес де-танта и тиме створити услове за мирно превазилажење подела. Сада је ОЕБС паневропска безбедносна организација, која треба, према реги-оналним споразумима у Глави VIII Повеље Уједињених нација, да обезбеди рано упозоравање, спречавање конфликта, управљање кри-зама и постконфликтни опоравак у Европи.

Конференција о безбедности и сарадњи у Европи почела је да ре-дефинише своје место и улогу у безбедносној архитектури Европе на-кон „хладног рата“ имплементацијом одлука донесених на Самиту КЕБС-а у Паризу 1990. године. Од тада, ради осигурања самобитне улоге у европској безбедности, КЕБС/ОЕБС пред себе поставља једин-ствене циљеве и задатке и, зависно од њих, непрекидно развија своје структуре, институције, инструменте и механизме.

Ескалација југословенске кризе била је један од узрока да КЕБС приступи редеофинисању својих циљева и пројектовању нове улоге у пе-риоду после „хладног рата“. То је условило дефинисање нових задата-ка и институционализацију КЕБС/ОЕБС-а. Дакле, на стварање неких нових или на развој старих циљева, задатака, структура, институција, инструмената и механизма КЕБС/ОЕБС-а југословенска криза је пре-судно или, пак, значајно утицала.

Утврђивањем утицаја југословенске кризе на развој КЕБС/ОЕБС-а на основу сагледавања мноштва научне документације и релевантних до-кумената може се закључити да је југословенска криза утицала на пројек-товање циљева ОЕБС-а, па тиме и на дефинисање његових бројних зада-така. То се посебно односи на дефинисање постконфликтног опоравка, као једног од њених циљева, као и на дефинисање задатака попут: обуке полицијских снага, демократизације друштва, надгледања граница итд. Према дефинисаним задацима развијене су и одређене структуре, инсти-туције, инструменти и механизми. Од постојећих институција ОЕБС-а, ју-гословенска криза је пресудно или значајно утицала на развој високог ко-месара за националне мањине и представника за слободу медија. Сталне мисије и *REACT* тимови, као инструменти ОЕБС-а, настали су, такође, под непосредним утицајем југословенске кризе. Механизам за консулта-ције и сарадњу у кризним ситуацијама настао је приликом суочавања КЕБС-а с југословенском кризом, у којој је први пут и примењен. Прика-зани развој је утицао да КЕБС/ОЕБС суштински промени своја обележја, према којима је био препознатљив током „хладног рата“.

Организација за европску безбедност и сарадњу сада је развијена међународна организација која има одређено место и улогу у међуна-родној заједници. Будући да југословенска криза још није завршена, нити се назире решење за њу у скорије време, још су могући извесни утицаји југословенске кризе на развој ОЕБС-а, али и утицај ОЕБС-а на њено решавање.

Национална безбедност и обавештајно-безбедносни систем Републике Бугарске

УДК: 355.45 : 355.401 : 355.1 (497.2)

Проф. др *Милан Милошевић**
и *Благоје Ничић*, пуковник у пензији

На путу ка интеграцијама у евроатлантске структуре, Бугарска је у потпуности реформисала обавештајно-безбедносни систем, успоставила нове механизме политичке и стручне координације и контроле и усвојила сва потребна нормативна документа у којима су дефинисани ставови о националној безбедности, реформама система одбране и оружаних снага и сарадњи са регионалним и европским мултилатералним организацијама. У периоду након слома комунизма основни приоритети у спољној политици те земље постале су интеграције у Северноатлантски савез и Европску унију. Бугарска је до сада остварила већину тих приоритета: почетком априла 2004. постала је пуноправна чланица НАТО-а, а процес интеграције у Европску унију требало би да се оконча до 2007. године. Томе ће допринети и стављање под парламентарну и цивилну контролу целокупног обавештајно-безбедносног система, а посебно прелазак војнообавештајне службе и службе војне безбедности у Министарство одбране.

Кључне речи: национална безбедност, обавештајно-безбедносни систем, оружане снаге Бугарске

Увод

Република Бугарска је земља југоисточне Европе која се граничи са Румунијом, Србијом и Црном Гором, Македонијом, Грчком и Турском, и која великим делом своје територије излази на Црно море. Површина Бугарске износи 110.993,6 квадратних километара а у њој живи око осам милиона становника (према подацима од 1. марта 2001. у Бу-

* Др Милан Милошевић је професор на Полицијској академији.

гарској је живео 7.973.671 становник). Међу становништвом преовлађују Бугари православци (83 одсто), док је око 13 одсто становништва исламске вероисповести (етнички Турци и бугарски муслимани који живе у близини границе са Грчком). Осим њих, има Румуна, Јермена, Рома, Татара и других. Земља је подељена на 28 административних области. Званични језик је бугарски, национална валута је лев, а главни град – Софија. Република Бугарска је унитарно устројена парламентарна република, са елементима председничког система.

Бугарска је стекла независност од Отоманске империје 1878. године, али је као поражена снага у оба светска рата 1944. године доспела у сферу совјетског утицаја. Због тога је у послератној историји имала два периода. Први је трајао од 1945. до 1989. године, и у њему је Бугарска, као чланица Варшавског уговора, била под великим утицајем Совјетског Савеза. Тај период карактеришу једнопартијски систем (потпуна власт Комунистичке партије) и тзв. планска привреда, с национализованом економијом, банкама и земљом. На челу Бугарске у том периоду смењивали су се Георги Димитров, Васил Коларов, Велко Червенков, Антон Југов и, као последњи комунистички председник – Тодор Живков.

Други период послератне Бугарске почео је 10. новембра 1989. рушењем Тодора Живкова, после чега су започете демократске промене. Комунистички режим је дефинитивно сломљен 1990. године, када су одржани први вишестраначки избори након Другог светског рата, и земља је кренула ка демократији и тржишној економији. Године 1991, донет је нови устав, на основу којег је уведен вишепартијски систем, тј. дозвољен је рад различитим политичким партијама. Такође, земља је враћена бившим власницима, започет је процес приватизације и, по први пут, демократски је изабран председник државе. С друге стране, процес транзиције у досадашњем периоду није био довољно успешан и континуиран, тако да се бугарско друштво суочило са инфлацијом, корупцијом, незапосленошћу и криминалом.

У посткомунистичком периоду у Бугарској се на власти смењују Савез демократских снага и Бугарска социјалистичка партија (реформисани комунисти), а приоритети у спољној политици постале су интеграције у Северноатлантски савез и Европску унију. Бугарска је до сада остварила већи део тих приоритета: почетком априла 2004. постала је пуноправна чланица НАТО-а, а процес интеграције у ЕУ требало би да се оконча до 2007. године.

Услови у којима се изграђује систем националне безбедности Бугарске

На путу ка интеграцијама у евроатлантске структуре Бугарска је усвојила сва потребна нормативна документа у којима су дефинисани

ставови о националној безбедности, реформама система одбране и оружаних снага, и сарадњи са регионалним и европским мултилатералним организацијама. То су: *Концепција о националној безбедности*, *Војна доктрина*, *Војна стратегија*, *Закон о одбрани и оружаним снагама*, *Закон о заштити информација*, *Закон о обавештајним средствима*, као и друга законска и подзаконска акта.

У *Концепцији о националној безбедности*¹ констатује се да је у свету „смањена опасност од глобалног нуклеарног рата, да јачају тенденције о мирном решењу међудржавних конфликта, побољшавају се механизми Савета безбедности УН за управљање кризама и знатно је смањена опасност од непосредне војне агресије против Бугарске“. У *Војној стратегији*, коју је прихватио бугарски генералштаб 2002. године, приликом дефинисања стратегијског окружења Бугарске, наглашено је да „у међународним односима доминирају позитивне тенденције, да се развијају поверење и сарадња, шире се и продубљују процеси европске и евроатлантске интеграције, јачају мир и безбедност, расту могућности за управљање кризама и одвраћање од конфликта“. Такође, констатује се да је „степен опасности од светског сукоба низак и не представља опасност по светски мир“. Међутим, такве позитивне тенденције на глобалном нивоу контрапродуктивно су деловале на стабилност појединих региона и држава. Наиме, појавили су се нови ризици и претње који угрожавају стабилност и безбедност држава и региона: међународни тероризам и организовани криминал, етничке и религиозне супротности, нелегална трговина оружјем и технологијама за њихову производњу, избеглички и емиграциони проблеми, трговина људима и дрогом, еколошке претње, и слично.

Када је реч о опасностима које прете бугарској националној безбедности из региона Западног Балкана, у *Војној доктрини* се наводи да је то и даље нестабилност у БиХ, на Косову и Метохији и у Републици Македонији. У *Војној доктрини* (стр. 5) конкретизују се ризици и претње по националну безбедност и дефинишу њихови појавни облици. То су: политичка, економска и војна нестабилност у земљама региона југоисточне Европе; етничке и религиозне противуречности у неким деловима Западног Балкана; нерешена територијална и гранична питања међу државама региона; специфични ризици и нетрадиционални изазови безбедности, као међународни организовани криминал, међународни тероризам, трговина дрогом, оружјем и људима, и еколошки и национални проблеми.

На основу тако дефинисаних ризика и претњи, у *Концепцији о националној безбедности* (чл. 27–32) дефинисани су принципи националне безбедности: да се национална безбедност заснива на строгом

¹ У нашој литератури (А. Савић и др., *Безбедност света – од тајности до јавности*, Институт безбедности, Београд, 2002, стр. 396) тај документ се означава као „Стратегија националне безбедности“.

придржавању одредаба Устава Републике Бугарске и закона донетих у Парламенту Бугарске и ратификованих међународних споразума и конвенција; да Бугарска нема територијалних претензија ни према једној земљи у региону, али и да не признаје њихове претензије према својој територији; да Бугарска не изграђује своју безбедност на рачун других држава и друштва; да се политика Бугарске заснива на лојалности у обостраним интересима и односима са другим државама и међународним савезима, и да се Бугарска залаже за јачање безбедности Балкана, али да је против балканских војних и политичких савеза.

На основу објашњења у бугарским документима, национална безбедност те земље може да се дефинише као „свеукупност политичких, економских, војних, социјалних, правних, еколошких и других фактора и услова, који гарантују територијални интегритет државе, стабилност друштва и права грађана“.²

Обавештајно-безбедносна активност и интерес одбране

Према *Војној стратегији Бугарске* (чл. 4.8), обавештајна активност и обезбеђење информација „представљају укупне активности државног и војног руководства, команданата јединица, штабова свих нивоа и јединица с циљем добијања правовремених података о војно-политичкој ситуацији, оружаним снагама и војно-економском потенцијалу вероватног или познатог противника“. Тим активностима треба да се обезбеди, како у миру, тако и у условима криза и конфликта различитог интензитета, правовремено достављање потпуних и тачних података, оцена, анализа и прогноза структурама које одређују политику и планирају и доносе решења у вези с одбраном и националном безбедношћу.

Обавештајна активност је организована у јединствени систем (на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу), који координира активност свих органа обавештајне службе и управља процесом прикупљања, обраде, анализе и дистрибуције обавештајних информација. Тај систем поседује јединствену базу података и оспособљен је да се усредсреди на конкретни конфликт или кризу, као и да обезбеђује информације за различите нивое, зависно од потреба корисника.

За обавештајне активности којима би се требало да се обезбеде информације за потребе политике одбране и националне безбедности задужене су Национална обавештајна служба, која је непосредно одговорна председнику Републике Бугарске, и служба „Војна информација“, којом руководи министар одбране. Најзад, у Министарству финансија Бугарске започело је формирање структура које би требало да се баве прикупљањем података из области финансија, економије и бизниса. Међутим, одељење још није у потпуности комплетирано и

² Б. Асенов-П. Кипров, *Теорија на контраразузнаването*, Труд, Софија, 2000, стр. 15.

не може да обавља оперативно-истражне радње за које већ постоји законска регулатива.³ Обавештајне службе прикупљају информације зависно од сопствених снага и на основу сарадње с међународним организацијама.

Безбедносна (контраобавештајна) активност⁴ у систему државног апарата обухвата два елемента: 1) специјалне службе намењене за заштиту националне безбедности са посебном организацијом, овлашћењима, средствима и методама деловања, и 2) активност тих служби, дефинисану као контраобавештајну, са основним циљем да открива, неутралише и пресеца активност појединаца, организација и специјалних служби усмерених на рушење уставног поретка Републике Бугарске и њене националне безбедности. Ти циљеви се остварују коришћењем специфичних средстава (тајни сарадници, специјална средства) и метода (оперативне комбинације, убацивање и уграђивање у званичне структуре, дезинформације), а активност се спроводи кроз провере, разраде комбинација, праћење свих лица за које постоји оправдана сумња да обављају делатност усмерену против националне безбедности и спровођења истрага.

Документи о националној безбедности

Уставом Републике Бугарске гарантује се суверенитет и територијални интегритет земље. Према одредбама Устава (глава: Основна начела, чл. 1 и 24 ст. 1–2), спољна политика Бугарске остварује се према принципима и нормама међународног права. Основни циљеви спољне политике јесу: национална безбедност, независност, благостање, права и слободе грађана и сарадња са међународном заједницом на остваривању праведних међудржавних односа.

Концепција о националној безбедности Републике Бугарске усвојена је у Парламенту 16. априла 1998. године. У том стратегијском документу национална безбедност је дефинисана као скуп званично прихваћених политичких ставова за заштиту бугарских грађана, друштва и државе од свих врста спољних и унутрашњих претњи на нивоу гаранција које даје светски, евроатлантски и европски систем за безбедност и стабилни развој. Национално је безбедна она држава, наводи се у Концепцији, у којој су заштићена права и слободе њених грађана, њене државне границе, територијални интегритет и независност, када не постоји опасност од оружаног напада, насилне промене уставног режима и политичких и економских притисака, и у којој је гарантовано демократско функционисање државних и јавних институција.

³ М. Коточевски, *Современи разузнавачки служби*, Македонска цивилизација, Скопје, 2002, стр. 434 и 435.

⁴ Б. Асенов–П. Кипров, *исто*, стр. 24.

Према Концепцији, постоје три чиниоца која утичу на националну безбедност Бугарске: а) степен развоја и постојећи ресурси државе; б) ефикасност спољне и унутрашње политике, и в) учешће Бугарске у системима колективне безбедности и економског развоја. Са аспекта тако дефинисаних чинилаца, Концепцијом се одређују следећи принципи националне безбедности: национална безбедност се изграђује строгом применом уставних одредаба, закона и међународних споразума и конвенција; Бугарска нема територијалних претензија ни према једној другој држави и не признаје такве претензије према себи; Бугарска не гради своју безбедност на рачун других држава и друштава; приоритет у спољној политици је лојалан однос према другим државама и међународним савезима јер у садашње време нико не показује непријатељство према Бугарској, и безбедност Бугарске гарантују светске и евроатлантске структуре за колективну безбедност.

Национална безбедност има упориште у одбрамбеној војној доктрини, којом се одређује изградња и коришћење оружаних снага. Бугарска се залаже за безбедност региона Балкана, али је против балканских војних и политичких савеза. Основни спољнополитички приоритет Бугарске јесте чланство у НАТО и ЕУ, што је усклађено с дугорочним интересима државе. Процес интеграције у евроатлантске структуре позитивно утиче на безбедност Бугарске.

Оружане снаге и органи за безбедност основни су гарант националне безбедности а њихова ефикасност зависи од ресурса које поседује Бугарска, доследне примене закона, мотивације људског чиниоца и правовремености информација о претњама и опасностима по безбедност. Најзад, бугарски обавештајни органи и органи безбедности обављају своју активност на основу специјалних закона. Информације о војно-политичкој ситуацији у региону и могућим претњама по националну безбедност Бугарска прикупља на основу властитих снага и средстава, али и у сарадњи с међународним организацијама.

Војна доктрина Републике Бугарске, која је разрађена на основу Устава Бугарске, Концепције националне безбедности и ратификованих међународних споразума, чини систем ставова, принципа и приступа којима се дефинише национална безбедност са војно-политичког и војног аспекта. У том документу је процењено војностратегијско окружење и одређени су приоритети одбрамбене политике, као и начини коришћења и правци изградње и развоја оружаних снага ради одбране, јачања мира и стабилности у сарадњи с НАТО-ом и Европском унијом. Према тим проценама, смањена је опасност од глобалног нуклеарног сукоба, створени су услови за јачање сарадње у војној области и ствара се нова европска архитектура безбедности и одбране, чији су основни гаранتي НАТО и ЕУ, способна да одговори на све изазове и претње међународној стабилности. Међутим, ти позитивни глобални процеси утицали су на развој нових врста ризика и претњи, укључујући и војне, на регионалним нивоима или према појединим државама.

У тим условима, у *Војној доктрини*, као основни узрок ризика за нарушавање стабилности и безбедности, а посебно војних ризика, наведени су актуелни и потенцијални сукоби у различитим деловима региона Балкана (БиХ, Косово и Метохија, Македонија) који могу да доведу и до терористичких активности на територији Бугарске. Наиме, Бугарској не прети непосредна ратна опасност и мало је вероватна могућност избијања сукоба који би захватио цео регион, али може да буде увучена у војно-политичку кризу због негативног развоја безбедносне ситуације у БиХ, на Косову и Метохији или у Македонији.

Закон о одбрани и оружаним снагама (у даљем тексту ЗООС) усвојен је 27. децембра 1995. године. У њему је одбрана дефинисана као део националне безбедности и „представља систем активности које се предузимају на очувању националних добара и припреми оружаних снага, економије државе и становништва у мирнодопским и условима политичких криза, стања ратне опасности и рата“. С обзиром на такав приступ, под одбраном се подразумевају: заштита и очување независности, суверенитета и територијалног интегритета државе, стварање унутрашњих и спољнополитичких услова којима се гарантује национална безбедност и заштита становништва од природних и других катастрофа.

У одбрани Републике Бугарске ангажовани су државни органи, Бугарска армија⁵, специјалне службе, органи локалне самоуправе, организације и грађани. Полазећи од тога, *Законом о одбрани и оружаним снагама*, између осталог, регулисане су обавезе и конкретни задаци обавештајних органа и служби безбедности.

Институције задужене за националну безбедност и обавештајно-безбедносни систем

Једнодомни *Парламент Републике Бугарске* чини 240 народних посланика, који се, по пропорционалном систему, на општим изборима бирају на период од четири године. Они врше законодавну власт и остварују парламентарну контролу над органима који у њој учествују. Парламент усваја, међа, допуњује и укида законе везане за питања одбране, националне безбедности и специјалних служби. Исто тако, Парламент усваја законе којима се одређује организација државних органа задужених за питања националне безбедности, регулишу њихове обавезе у тој области и остварује контрола над њиховим активностима, укључујући и контролу специјалних служби.

Парламент је овлаштен да решава питања везана за објаву рата и закључивање мира. У оквиру тога, одлучује и о слању и употреби јединица Бугарске армије на територијама других држава, као и о бо-

⁵ Бугарска армија укупно има око 46.000 припадника у оквиру три вида: КоВ – 23.000, РВ и ПВО – 13.000, и РМ – 10.000 припадника.

равку, односно проласку јединица страних оружаних снага преко њене територије. Према Уставу, Парламент објављује ратно стање, стање непосредне ратне опасности или ванредно стање на целој територији или на делу територије Републике Бугарске, а на предлог председника Републике или Владе (глава: Парламент РБ, чл. 62–64 и 84, ст. 1–2 ЗООС).

Преко *Комисије за националну безбедност*, Парламент контролише извршну власт, органе задужене за очување националне безбедности и специјалне службе. Такође, преко *Комисије за спољну политику и политику интеграција*, контролише извршну власт у вези са спољним аспектима националне безбедности.

Председник Републике Бугарске (и потпредседник) бира се непосредно, на непосредним изборима, са мандатом од пет година. Према Уставу, председник Републике је врховни командант оружаних снага. Он унапређује и разрешава највиши командни састав Бугарске армије, руководи Консултативним саветом за националну безбедност и објављује општу или делимичну мобилизацију на предлог бугарске владе. У његовој надлежности је, поред осталог, и именовање председника Владе. Најзад, на предлог Владе, председник Републике има право да објављује ванредно или ратно стање у случајевима непосредне опасности по безбедност Републике Бугарске (Концепција о националној безбедности, чл. 93 и 100).

Консултативни савет за националну безбедност, који је формиран 28. јануара 1994. на основу чл. 100, ст. 3 *Устава Републике Бугарске*, саветодавни је орган председника Републике за питања националне безбедности. Његови чланови су: председник Парламента, председник Владе, министри финансија, одбране, спољних и унутрашњих послова, начелник Генералштаба Бугарске армије и по један представник парламентарних група. Зависно од питања којима се бави, на седнице Консултативног савета могу да се позову и друге личности. Савет се бави: делом спољне и унутрашње политике који се односи на националну безбедност; стварањем услова за грађански мир, јавни ред и гарантовање права и интереса бугарских грађана; активностима за одвраћање било које опасности по националну безбедност, и обједињавањем и координацијом рада свих специјалних служби. На својим седницама, затвореним за јасност, припрема предлоге и ставове које доставља председнику Републике Бугарске.

Влада Републике Бугарске остварује и руководи спољном и унутрашњом политиком државе према Уставу и законима, брине о обезбеђивању јавног реда и заштити националне безбедности, и руководи државном администрацијом и оружаним снагама (*Концепција о националној безбедности*, глава 5, чл. 105). Влада, према Уставу, организује и контролише рад државних органа, укључујући и специјалне службе, који су задужени за заштиту безбедности државе, откривање унутрашњих и спољних претњи и планирање конкретних мера за њи-

хово неутралисање. Своје функције и задатке из те области Влада реализује преко Министарства одбране, Министарства унутрашњих послова и Министарства правосуђа.

У оквиру Владе постоји *Савет за безбедност*, који координира укупне активности везане за заштиту безбедности државе. Чланови тог савета су председник владе, његов заменик, који координира активност у области одбране и унутрашњих послова, министри одбране, спољних и унутрашњих послова, заменици министара унутрашњих послова и одбране, начелник Генералштаба Бугарске армије, главни секретар Министарства унутрашњих послова и директор Националне обавештајне службе. Савет за безбедност: анализира доступне информације о ризицима по националну безбедност; оцењује и прогнозира динамику појава опасности по националну безбедност; планира конкретне мере за неутралисање опасности по националну безбедност; предлаже решења у условима криза; координира планове специјалних органа и служби за прикупљање информација; предлаже ангажовање ресурса државе ради повећања степена заштите националних интереса; разматра стратегије и програме других министарстава везаних за заштиту националних интереса и безбедности државе итд.

Службе у обавештајно-безбедносном систему Републике Бугарске

У периоду комунистичке власти у Бугарској, тј. до краја 1989. године, све структуре обавештајно-безбедносног система (осим Обавештајне управе Генералштаба Бугарске армије) и јавног реда биле су концентрисане у Министарству унутрашњих послова. Очување јавног реда и борба с криминалом била је основна функција полиције (народна милиција), са Дирекцијом народне милиције као главним оперативним органом. Осим тих управа, постојала је још једна врста контроле – „партијска контрола“, коју је проводило „војно“ (военен) одељење у саставу Централног комитета Бугарске комунистичке партије.

Прикупљање информација, надзор и истраге против лица потенцијалних „непријатеља власти“, као и откривање и спречавање рада страних обавештајних и других специјалних служби, било је у надлежности Државне безбедности, која је имала у саставу 10 главних управа: 1) Управу за обавештајни рад у иностранству; 2) Управу за контраобавештајну активност и унутрашњу безбедност; 3) Војну службу безбедности; 4) Управу за безбедност у области економије; 5) Управу за безбедност и заштиту; 6) Управу за контролу и прикупљање информација о лицима из партијског апарата – противницима система (са 10 посебних одељења); 7) Управу за оперативне информације; 8) Управу за криптографију; 9) Управу за логистику, и 10) Управу за архив.⁶

⁶ Сирма Ноева, „Пари“ од 13. јануара 2003. године.

Након пада режима Тодора Живкова, у развоју и организацији обавештајно-безбедносних служби карактеристична су три периода: од 1989. до 1997. године, изузимајући период Владе Филипа Димитрова (1992–1993), у којем су те службе контролисали бивши комунисти, сада оличени у Бугарској социјалистичкој партији; од 1997. до 11. септембра 2002, када је на власт дошао Савез демократских снага, са Иваном Костовим, и од 11. септембра до сада, када се драстично променио садржај рада и активност тих служби и када је њихова трансформација спроведена према стандардима Северноатлантског савеза.⁷

Реорганизација служби за безбедност и јавни ред започета је Указом бр. 152 Државног савета (Владе) Републике Бугарске од 5. фебруара 1990, када је од Управе за обавештајни рад у иностранству формирана Национална обавештајна служба. У то време од осталих управа Државне безбедности формирана је Национална служба за заштиту Устава (НСЗУ), у саставу Министарства унутрашњих послова. Парламент Бугарске је 1991. године донео нови закон о Министарству унутрашњих послова, према којем је полицијска активност прешла у надлежност новоформиране дирекције за националну полицију и њених територијалних органа. Национална служба за заштиту Устава реорганизована је у Националну службу „Безбедност“, Централну службу за борбу против организованог криминала и неколико самосталних оперативно-техничких служби.

Војна обавештајна служба и служба војне безбедности су, након неколико реорганизација, сада у саставу Министарства одбране као служба „Војна информација“ (обавештајна) и служба „Безбедност – војна полиција и безбедност“ (контраобавештајна).⁸ Део обавештајне службе за трупно извиђање (Ј-2) у саставу је Генералштаба Бугарске армије.

Аутономне обавештајне и безбедносне службе

Интерес за обавештајним подацима о страним земљама и формирање првих обавештајних органа у послератној Бугарској везани су за 1947. годину, када је први пут формирана обавештајна организација структура у оквиру Министарства унутрашњих послова. Организација, функције, задаци, методе деловања, начини обавештавања и линије субординације у тој служби, од њеног оснивања до рушења система Тодора Живкова, 10. новембра 1989, и почетака демократских процеса, биле су ослоњене на совјетске обавештајне службе.

⁷ N. Bozhilov, *Reforming the intelligence services in Bulgaria: The experience from the last decade*, Geneva Centre for the democratic control of armed forces (DCAF), Geneva, 2002.

⁸ До формирања службе војне безбедности у бугарском министарству одбране за планирање и организовање контраобавештајних послова у оружаним снагама била је надлежна Главна оперативна управа Генералштаба (Ј-3), која је координирала и рад осталих елемената система безбедности у видовима и родовима војске.

Са демократским променама, почетком деведесетих година 20. века, формирана је и *Национална обавештајна служба*, као наследница бивше Прве главне управе Државне сигурности. Служба има нову организациону структуру, користи нове начине и методе у деловању, а уведене су и промене у линијама субординације. Формирана је на основу указа председника Републике Бугарске бр. 17 и председника Владе бр. 152 из 1990. године. Будући да нема посебног закона о специјалним службама, та служба је директно подређена председнику Републике.

Од формирања до 1996. године Национална обавештајна служба је, на основу Указа Владе Републике Бугарске бр. 216/04, била потчињена председнику Републике Бугарске, тј. формирана је као аутономна обавештајна институција. Ресорна служба (формално) постала је на основу *Закона о одбрани и оружаним снагама* из 1996. године, када је укључена у састав оружаних снага. Међутим, после измена и допуна тог закона из 2002. године, служба је поново изван система оружаних снага и потчињена је директно председнику Републике Бугарске.

Будући да Бугарска још нема јединствени закон о специјалним службама, Национална обавештајна служба ради на основу одредаба *Закона о одбрани и оружаним снагама* и *Правилника о обавезама и правима сталног састава Бугарске армије*, који је Влада прихватила 22. децембра 2000. године. Функције, задаци и активност те службе у потпуној су сагласности са одредбама *Концепције о националној безбедности*, *Закона о специјалним обавештајним средствима* и *Инструкције о сарадњи* (координацији) између Министарства иностраних послова и те службе. Према доступним подацима, у организацијском саставу Националне обавештајне службе су:

- директор службе са пратећим структурама – кабинетом и администрацијом;
- сектор за оперативну активност, тј. за прикупљање података;
- информативно-аналитички сектор – анализа, обрада и дистрибуција података;
- одељење за заштиту информација;
- одељење за људске ресурсе и логистику;
- одељење за међународну сарадњу и везе са јавношћу.

Национална служба за заштиту је аутономна служба за обезбеђење и безбедносну заштиту. У ствари, служба је „наследница“ бивше Пете управе Државне сигурности. Формирана је Владином уредбом бр. 151 од 5. августа 1992, али је под непосредном јурисдикцијом председника Републике Бугарске. Њена основна функција је заштита државних функционера (чланови Владе и Парламента, председник Републике и део његовог окружења), као и високих страних државника приликом посете Републици Бугарској.

Обавештајно-безбедносни елементи Министарства одбране

Војна обавештајна служба је једна од најстаријих специјалних служби. Њени почеци се везују за 12. јануар 1908, када је формирана Стална обавештајна секција у штабу Бугарске армије. За време балканских ратова и Првог светског рата није мењана организациона структура војне обавештајне службе, већ је само проширена сфера прикупљања војних и политичких информација за потребе државног руководства.

Са уласком Бугарске у Други светски рат у Генералштабу Бугарске армије формирано је обавештајно одељење, са структурама у нижим јединицама. Обавештајна служба је учествовала и у чисто војним акцијама, са полицијом и жандармеријом, у ликвидацији припадника антифашистичких покрета у Македонији, јужној Србији и Бугарској. За обављање обавештајних задатака било је формирано 10 одељења: за прикупљање података у иностранству; за прикупљање података у земљи; контраобавештајно одељење; одељење за везу и шифру; одељење војних изасланика; одељење за контролу телефонских разговора; одељење за контролу поштанских пошиљака; одељење за контролу радија; техничко одељење, и одељење за међународна питања. Обавештајном одељењу Генералштаба биле су потчињене и тзв. војнополицијске групе, које су прикупљале податке о покретима партизанских одреда, и слично.

Током 1948. године, уместо одељења за прикупљање података у земљи, формирано је специјално одељење, које је касније прерасло у Војну контраобавештајну службу. Истовремено, контраобавештајно одељење из састава Генералштаба прешло је у Министарство унутрашњих послова, а у наредном периоду прерасло је у Трећу управу Државне безбедности, задужену за безбедност у Армији. Наредбом министра одбране од 9. марта 1950. Обавештајно одељење је преформирано у Обавештајну управу са три одељења: агентурним, информативним и радиотехничким одељењем. У информативном одељењу обрађивани су сви прикупљени обавештајни подаци, а у томе је важну улогу имало радио-техничко одељење.⁹

Од 1989. године до сада више пута су мењане надлежности војне обавештајне службе, а 2000. године та служба је коначно прешла у Министарство одбране. Последњи организациони облик обавештајна служба је добила 2002. године, када је подељена на Обавештајну управу у саставу Министарства одбране и Управу Г-2, која је остала у

⁹ О организацији и деловању према СФРЈ војнообавештајне службе (РО) у Генералштабу Бугарске народне армије и војним јединицама у периоду 1950–1988. година видети, на пример: Л. Косановић, *Обавештајно-безбедносни системи неких земаља Варшавског уговора и НСР Албаније*, ЦВВШ, Београд, 1988, стр. 50–54.

саставу Генералштаба Бугарске армије. Сарадња између тих обавештајних структура обавља се преко Министарства одбране.

Основне функције службе „Војна информација“ јесу прикупљање, обрада, анализа и процењивање података, информација и докумената значајних за одбрану и националну безбедност, њихово чување и дистрибуцију корисницима према *Правилнику о заштити информација*. Унутрашња организација те службе прилагођена је функцијама које обавља.

Сектор за оперативни рад је део који се бави прикупљањем информација, података, докумената о страним армијама, организацијама, лицима и претњама којима се угрожава национална безбедност Бугарске. Унутрашња организација сектора прилагођена је конкретним задацима које сектор обавља у оквиру своје основне функције.

У сектору за анализе и процене обрађују се, анализирају, процењују и оцењују сви прикупљени подаци, информације и документа. На основу добијених резултата, у сектору се пишу информације и дистрибуирају. Информације имају различит степен поверљивости (зависно од нивоа којима се упућују – од председника државе до начелника Генералштаба), а по временској ограничености су дневне, недељне, месечне, специјалне и посебне.

Важан део организацијске структуре у служби припада сектору за кадровска, административна и техничка питања. Посебно је важно то што је служба финансијски самостална. Наиме, иако је на буџету Министарства одбране, самостално располаже средствима за редовно пословање и корисник је дела специјалних средстава према *Закону о утрошку средстава за обавештајни рад*.

Обавештајна служба Г-2 део је војнообавештајне структуре у Бугарској армији која је у саставу Генералштаба и која је непосредно потчињена једном од заменика начелника Генералштаба. Организацијски, Г-2 има управу у оквиру Генералштаба која је задужена за непосредну организацију, руковођење и управљање над јединицама које се баве тзв. трупним (извиђачке јединице) и електронским извиђањем и противелектронским дејствима у Бугарској армији. У генералштабовима видова, као и у јединицама свих видова Бугарске армије ранга корпус–бригада, послове из те области обављају обавештајна одељења различитог формацијског састава.

Послове безбедности у Министарству одбране, његовим непосредно потчињеним структурама и јединицама Бугарске армије обавља служба „*Безбедност – војна полиција и контраобавештајна служба*“. Служба је у саставу Министарства одбране, а њен основни задатак је одржавање и очување реда и безбедности у Министарству одбране и јединицама Бугарске армије. Функције службе безбедности су да: обезбеди заштиту припадника Министарства одбране и јединица Бугарске армије од активности страних специјалних служби, организација и лица којима се угрожава њихова безбедност; предузима

активности у Министарству одбране и јединицама Бугарске армије којима се спречава, открива и обавља истрага у вези с кривичним делима и њиховим починиоцима; обезбеди објекте, лица и активности које се изводе у Министарству одбране и Бугарској армији, и обезбеди контролу учесника у саобраћају; прикупља, чува, анализира, користи и дистрибуира информације везане за очување реда и безбедности у Министарству одбране и Бугарској армији. Те функције служба обавља у сарадњи са другим државним органима. Из таквих функција службе конкретизовани су задаци њених посебних структура: контраобавештајних органа и војне полиције.

Припадници *контраобавештајних органа* обављају следеће задатке: прате и контролишу лица и активности које чине претњу безбедности Министарству одбране и јединицама Бугарске армије; ангажују добровољне сараднике службе; правовремено упозоравају, усмено или писмено, лица за која постоји довољно индиција или доказа да обављају кривична дела против безбедности Министарства одбране и јединица Бугарске армије; израђују прописе за заштиту докумената и контролишу њихову примену, и прикупљају, обрађују и користе податке за проверу лица и објеката који су у њиховој надлежности (чл. 40в, ст. 1–7 ЗООС-а). У обављању тих задатака припадници контраобавештајних органа користе специјална средства и методе прописане Законом.

Органи војне полиције обављају следеће задатке који произилазе из општих функција службе: предузимају оперативно-истражне активности за које се користе специфичне методе и средства, као и услуге припадника Бугарске армије и грађана који сарађују на добровољној основи; имају право на задржавање до 24 сата лица која су извршила кривично дело или лица која спречавају војнополицијске органе у обављању службе; обављају истражне радње ради прикупљања података за вођење истраге; учествују у откривању и истрази кривичних дела почињених у јединицама и војним објектима; упозоравају лица, усмено или писмено, против којих постоји довољно доказа или се претпоставља да ће починити кривично дело или нарушити ред и безбедност; позивају у службене просторије лица чија је активност повезана са нарушавањем реда и безбедности; упућују захтеве за добијање информација, везаних за безбедност војних лица, објеката и активности, од државних органа, команданата јединица, начелника установа и других, и достављају информације о нарушавању безбедности и кривичним делима другим државним и војним органима и лицима (чл. 40б, ст. 1–9 ЗООС-а).

Организациона структура службе „Безбедност – војна полиција и контраобавештајна служба“ изграђена је на територијалном принципу, према територијалној подели Бугарске, али је усклађена и са организационом структуром јединица Бугарске армије. Посебним правилником је регулисано у којим ће јединицама видова, родова и слу-

жби, и које јачине, бити уграђене структуре војне безбедности. Организацијски, у саставу службе су: а) управа која је у Министарству одбране и која руководи целокупном службом; б) регионалне службе безбедности; в) Центар за логистику и обуку припадника службе, и г) одељење безбедности задужено за Министарство одбране и Генералштаб Бугарске армије.

Безбедносни систем Министарства унутрашњих послова

Полицијске институције у Бугарској су први пут формиране на основу Трновског устава, усвојеног 16. априла 1879, када је кнез Александар I својим указом бр. 1, од 5. јула 1879, формирао прво министарство унутрашњих послова (дела).¹⁰ Активности тадашњег министарства односиле су се на унутрашње послове и администрацију, народно здравље, ветеринарске функције и управљање поштом и телеграфом. Полицијске функције реализовало је административно-полицијско одељење у оквиру тог министарства. Временом, Министарство унутрашњих послова се ослобађало појединих функција – ветеринарских, поштанских и административних.

Садашње функције, принципи, активности и задаци Министарства унутрашњих послова регулисани су *Законом о Министарству унутрашњих послова* (у даљем тексту ЗМУП), који је објављен у *Службеном листу Републике Бугарске* од 19. децембра 1997. године. Тим законом су одређени принципи, активности, организација, органи руковођења и управљања, средства, права, обавезе и одговорности припадника Министарства унутрашњих послова, као и обавезе у вези са заштитом националне безбедности. Све активности тог министарства подвргнуте су цивилној (грађанској) контроли према одредбама Устава Републике Бугарске, а остварују се на основу: придржавања одредаба Устава, закона и међународних споразума; поштовања права и слобода грађана и њиховог достојанства; централизма у организацији и руковођењу; јавности у раду; тајности у провођењу комбинација у случајевима који су посебно уређени законом, и сарадње с грађанима (глава 2, чл. 4 ЗМУП-а).

Основни задаци Министарства унутрашњих послова јесу: заштита националне безбедности и јавног реда; борба против криминала; заштита права и слобода грађана, њихових живота, здравља и имовине; заштита од пожара и хаварија; обезбеђење државне границе; заштита економског и кредитно-финансијског система државе и њених

¹⁰ О организацији и функционисању бугарских органа унутрашњих послова, посебно тајне полиције, од стицања независности до формирања Државне сигурности 1931. године видети у: Р. Мишев, *Хабсбургијат орел над Балканите: Епизоди од дејноста на австро-угарската тајна дипломатијата и разузнавателни служби в Б'лгарија 1878–1915*, Абагар, Велико Трново, 1992, и „Бугарска полиција“, „Полиција“, Београд, 1924, стр. 891–896.

културних добара; обезбеђење потребних информација за Министарство унутрашњих послова и државну управу, сарадња са другим државним органима, и међународна сарадња (глава 3, чл. 6 ЗМУП-а).

У обављању постављених задатака основне активности Министарства унутрашњих послова су: обезбеђивање информација (и њихова оцена), анализа и прогноза потребних за израду стратегијских решења за заштиту националне безбедности и јавног реда; борба против насилне промене уставног уређења и друштвеног система Републике Бугарске; активности против организованог криминала и корупције; организовање и реализација оперативно-истражне активности; предузимање превентивних активности; борба против криминала кроз откривање и спречавање кривичних дела и учешће у њиховој истрази, и обезбеђење и контрола границе (глава 4, чл. 7 ЗМУП-а).

Организацијска структура Министарства унутрашњих послова Бугарске одговара територијалној подели државе. У оквиру Министарства постоји 28 регионалних дирекција унутрашњих послова којима руководе директори. Они проводе државну политику у региону и одговорни су за националну безбедност и јавни ред на својој територији. Директори регионалних дирекција координирају рад регионалних служби безбедности и полиције, борбу с организованим криминалом и противпожарне активности. У саставу Министарства унутрашњих послова су и школске установе и научни институти.

Задатке и функције Министарство унутрашњих послова остварује кроз националне, територијалне и административно-техничке службе. *Националне службе* су: „Безбедност“, „Полиција“, „Борба с организованим криминалом“, „Противпожарна заштита“, „Гранична полиција“ и „Жандармерија“. *Територијалне службе* Министарства унутрашњих послова су Дирекција унутрашњих послова у Софији и регионалне дирекције унутрашњих послова (укупно 28). У централној и територијалним дирекцијама постоје делови за безбедност, полицију, борбу с организованим криминалом и противпожарну заштиту. *Административно-техничке службе* у оквиру Министарства унутрашњих послова чине следеће дирекције: „Оперативно-техничка информација“, „Везе“, „Заштита средстава везе“, „Оперативне истраге“, „Инспекција“, „Информација и архив“, „Борбена и мобилизацијска готовост“, „Координација и информативно-аналитичка активност“, „Нормативно-правна служба“, „Међународна сарадња“, „Пресцентар и везе с јавношћу“, „Људски ресурси (кадар)“, „Финансијско обезбеђење“, „Материјално-техничко обезбеђење и социјална служба“ и „Унутрашња контрола“, и национални биро „Интерпол“.

Национална служба „Безбедност“ јесте специјална служба Министарства унутрашњих послова чији је основни задатак „заштита националне безбедности од активности страних специјалних служби, организација и лица усмерених против националних интереса Републике Бугарске и откривање и неутралисање свих активности које предста-

вљају претњу уставном поретку, суверенитету и територијалном интегритету државе“ (глава: Национална служба безбедности, чл. 44 ЗМУП-а). Те задатке Служба обавља кроз контраобавештајну и информативну функцију.

У оквиру контраобавештајне функције Служба открива, прати и пресеца активности страних специјалних служби које су у вези са: опасностима које чине претњу уставном поретку, суверенитету, територијалном интегритету и јединству нације; нарушавањем економске и финансијске стабилности земље; корупцијом, организованим криминалом, међународним тероризмом и трговином оружјем и дрогом, и илегалним миграцијама и етничким и религиозним сукобима.

Информативну функцију Национална служба безбедности реализује кроз: прикупљање, обраду и чување за потребе државних органа информација које су значајне за очување националне безбедности и националних интереса; израду контраобавештајних процена и анализа о стању националне безбедности; информисање органа државне управе о ризицима, претњама и потенцијалним опасностима по националну безбедност; припрему материјала (информатичких и прогностичких) и њихову дистрибуцију другим корисницима (председнику Републике, председнику Парламента, председнику Владе, Консултативном савету за националну безбедност и парламентарним одборима за безбедност и одбрану). Осим тога, Национална служба безбедности непосредно сарађује са страним специјалним службама ради предузимања јединствених акција у борби против међународног тероризма и организованог криминала. Најзад, Национална служба безбедности је у обавези да председнику Републике, председнику Парламента и председнику Владе доставља информације које имају исти обим и садржај.

Службом руководи директор, који је за свој рад одговоран министру унутрашњих послова. Задужен је за: организацију, руковођење и усмеравање рада службе; испуњавање свих наредби ресорног министра и главног секретара Министарства; координацију рада службе с другим националним службама у оквиру Министарства; управљање информационим фондовима и обезбеђивање информационог јединства; руковођење међународном сарадњом службе; распоређивање буџетских средстава службе, и представљање службе пред другим државним телима која се баве националном безбедношћу. Установљена је и функција заменика директора, који обавља послове и задатке које му повери директор и руководи службом у случају његовог одсуства (глава: Организација и органи управљања, чл. 30–32 ЗМУП-а).

Национална служба „Полиција“ јесте специјализована оперативнo-истражна и заштитна служба Министарства унутрашњих послова намењена за очување јавног реда и спречавање, откривање и учешће у истрази кривичних дела. Задатке остварује самостално или у сарадњи с другим државним органима, организацијама и грађанима. Најва-

жнији задаци „Полиције“ су: организација и одржавање јавног реда; откривање и спречавање кривичних дела и других облика нарушавања јавног реда, заштите права и слобода грађана; заштита имовине грађана, организација, општина и државе; организација и заштита установа и других објеката; организација и контрола јавног саобраћаја, техничке исправности и регистрација моторних возила; контрола пасошког режима у држави; истраживање и анализа разлога и услова за криминал; прикупљање, обрада, коришћење и дистрибуција информација о јавном реду, борби с криминалом и безбедношћу на путевима (глава: Полиција, чл. 59–60 ЗМУП-а).

Национална служба за борбу са организованим криминалом специјализована је полицијска оперативно-истражна служба Министарства унутрашњих послова задужена за спречавање и неутралисање домаћих и страних лица и организација које учествују у криминалним активностима. Она прикупља, обавља аналитичко-прогностичку активност, чува и дистрибуира информације о организованом криминалу свим структурама државне администрације (глава: Национална служба за борбу против организованог криминалитета, чл. 89–92 ЗМУП-а). Служба се бави и спречавањем појава организованог криминала у области економије и кредитно-финансијског система, терористичких активности, корупције у локалној и државној администрацији, кријумчарења и нелегалне трговине оружјем, експлозива, хемијских и биолошких средстава, моторних превозних средстава и историјских и културних добара. Такође, бави се пресецањем канала за кријумчарење људи из других држава преко територије Бугарске, спречавањем производње дроге и инвестирања средстава добијених трговином дроге, сузбијањем организовања нелегалних игара на срећу, и слично. Најзад, Службом руководи директор, а организована је на регионалном принципу слично као остале националне службе Министарства унутрашњих послова.¹¹

Национална служба граничне полиције јесте специјална безбедносна и оперативно-истражна полицијска служба Министарства унутрашњих послова Бугарске са основном функцијом заштите и контроле државне границе (глава: Национална служба граничне полиције, чл. 94, 95, 97 и 99 ЗМУП-а). Своје функције остварује у граничној зони и зонама гранично-контролних прелаза, на међународним аеродромима и пристаништима, унутрашњим морским водама и територијалном мору, Дунаву и другим граничним рекама и водама.

Служба је задужена за обезбеђење државне границе и других зона и објеката у вези са границом; прогон и задржавање лица (и транспортних средстава) која су нарушила гранични режим, проверу да ли поседују оружје, експлозивне и друге опасне материје лица (и транспортних

¹¹ У плану је да се тој националној служби присаједини специјална јединица МУП-а („дрвене беретке“) која тренутно има назив Специјални одред за борбу против тероризма.

средстава) која прелазе државну границу и у цивилној авијацији; прикупљање, обраду, коришћење, чување и дистрибуцију информација о нарушавању државне границе и граничног режима; истрагу и анализу разлога и услова при нарушавању границе и предлог мера за њихово спречавање; постављање и одржавање у исправном стању граничних знакова, означавање граничне линије и предузимање мера којима се спречава нарушавање територијалног интегритета државе; сарадњу у испуњавању међународних споразума према којима Република Бугарска решава граничне повреде и инциденте; остваривање контроле над бугарским и страним бродовима и другим пловним средствима на основу међународних споразума о пловидби и боравку у територијалном мору, унутрашњим морским водама и бугарском делу реке Дунав; обавештавање локалних органа власти о активностима које предузима у случају усложњавања безбедносне ситуације у граничном рејону; предузимање потребних мера, самостално или у сарадњи са јединицама Бугарске армије, против оружаних и других провокација у рејону државне границе, и сарадњу приликом обављања својих задатака са органима за обезбеђење границе других држава.

Службом руководи директор преко Дирекције граничне полиције и потчињених структура: граничних сектора, одсека, одељења и пунктова. За обављање својих задатака органи граничне полиције поседују потребне снаге и средства, користе све расположиве методе у заштити државне границе и имају право на употребу ватреног оружја, са и без упозорења, у условима који су прецизирани Законом о Министарству унутрашњих послова. Органи локалне и државне администрације обавезни су да органима граничне полиције пруже потребну помоћ у обављању задатака.

Национална служба „Жандармерија“ основана је 26. јула 1881. указом кнеза Александра Батемберга и током своје историје више пута је реорганизована и модернизована (глава: Национална служба жандармерија, чл. 104, 105 и 107 ЗМУП-а). Наследница је националне службе „Унутрашња војска“. На основу *Закона о Министарству унутрашњих послова* из 1997. године, та служба чини специјализовану безбедносну и оперативно-истражну полицијску службу Министарства унутрашњих послова, задужену за обезбеђење стратегијских и других важних објеката, борбу с терористичким и диверзантским групама, одржавање јавног реда и мира и борбе против криминала. У вези с тим, жандармерија обавља следеће задатке: организује и реализује обезбеђење дипломатских представништава, стратегијских и посебно важних објеката, база и складишта Министарства унутрашњих послова; разоружава терористичке и диверзантске групе; учествује у организовању активности на очувању јавног реда и мира изван насељених места; учествује у спречавању, откривању и истраживању кривичних дела и других нарушавања јавног реда и мира изван насељених места; учествује у обезбеђењу конвоја са специјалним теретима,

и остварује сарадњу са другим службама Министарства унутрашњих послова, за шта користи своје специјално одељење авијације. Службом руководи директор „Жандармерије“, у коју су укључене и дирекција Националне жандармерије и територијалне жандармеријске станице. Организацијска структура омогућава обављање основних задатака и формирање посебних група које руководе активностима у посебним операцијама.

Закључак

Зачеци бугарског обавештајно-безбедносног система везују се за оснивање и каснију реорганизацију министарстава војске и унутрашњих послова (1879, 1912, 1931, 1947. године итд.). У саставу тих ресора формиране су цивилна служба безбедности (ДС) и војнообавештајна служба (РО). Оне су, између осталог, обављале послове политичке полиције и на окупираним, односно анектираним, подручјима Србије у оба светска рата. Такође, преко организације ВМРО, бавиле су се организовањем субверзивних (терористичких) дејстава у Југославији и Грчкој.

После Другог светског рата организација, функција и задаци бугарског обавештајно-безбедносног система одвијали су се у две фазе, од којих је прва трајала од 1945. до 1989. године, односно до пада режима Тодора Живкова, а друга је започела 1989. године и још траје. У првом периоду тај систем се развијао под утицајем СССР-а, према уговореним обавезама у оквиру Варшавског уговора. У другој фази, такође условљеној развојем бугарског друштва и потребама националне безбедности, постепено је трансформисан обавештајно-безбедносни систем. Изграђени су и потпуно нови системи политичке координације и контроле (Конститутивни савет за националну безбедност, Владин савет за безбедност, парламентарни комитети за националну безбедност и за спољну политику и политику интеграција), и донети одговарајући програмски документи (*Концепција о националној безбедности*, *Војна доктрина* и *Војна стратегија*), као и друга законска (закони о одбрани и оружаним снагама, о заштити информација, о обавештајним средствима) и подзаконска акта.

Са почетком демократских реформи и бугарским опредељењем за интеграцију у НАТО и европске институције дошло је до промена и у Министарству унутрашњих послова како у организацији, функцијама и задацима, тако и у унутрашњим односима. Од одговарајућих компонената органа државне безбедности (ДС) и спољних послова створена је Национална обавештајна служба као аутономна институција. Од других делова ДС створене су Национална служба за заштиту, као аутономна, и Национална служба безбедности, као ресорна служба (у оквиру МУП-а). Најзад, створене су и друге полицијске

формације и службе које треба да се суоче с новим безбедносним претњама и изазовима – жандармерија, служба за борбу против организованог криминала, гранична полиција, и друге.

Војним обавештајно-безбедносним службама Бугарске, као и осталим специјалним службама, мењана је организација, а у послератном раздобљу често су мењале и припадност вишим организацијским структурама. Ради транспарентности у раду и стављања под цивилну контролу, у 2002. години извршена је последња промена у организацијској припадности војнообавештајне службе. Том приликом је та служба подељена на Обавештајну управу („Војна информација“), која је у саставу Министарства одбране и непосредно потчињена министру одбране, и Управу Г-2, која је остала у саставу бугарског генералштаба. Послове безбедности у Министарству одбране, његовим непосредно потчињеним структурама и јединицама Бугарске армије однедавно обавља и новоформирана служба у саставу Министарства одбране – „Безбедност – војна полиција и контраобавештајна служба“.

Литература:

1. J. Baud, *Encyclopedie du renseignement et des services secrets*, Lavauzelle, Paris, 1998.
2. *Бела књига о одбрани Републике Бугарске*, МО РБ, Софија, 2002.
3. Т. Бојацијев и др., *Разузнаването*, Труд, Софија, 2000.
4. „Бугарска државна сигурност“, *Безбедносне теме*, бр. 19, Београд, 1982, стр. 92–94.
5. *Цивилно партнерство за демократију: Атлантске вредности и регионална стабилност*, Атлантски клуб, Београд, Софија, 2002.
6. Б. Димитријевић, „Нове књиге о бугарској полицији и служби безбедности“, „Безбедност“, бр. 4, Београд, 2001, стр. 549–566.
7. D. Fogel, *Policing in Central and Eastern Europe*, European Institut for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations, Helsinki, 1994.
8. K. Gause, S. E. Nikolov, „Bulgaria faces up to military reform“, „*Janes Intelligence Review*“, No. 9, London, 1997, pp. 401–406.
9. П. Григоров, К. Костов, *Червените берети: Тајните на Вранја*, Командос, Софија, 1998.
10. О. Ђорђевић, *Основи државне безбедности: општи део*, ВШУП, Београд, 1987.
11. М. Милошевић, *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд, 2001.
12. Н. Недев, *Тајната војна или летопис за др Александ’р Пеев и генерал Никифор Никифоров*, Народна младеж, Софија, 1984.
13. Љ. Стајић, Ч. Гилановић, *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1994.
14. *Устав Републике Бугарске*, усвојен 13. јула 1991. у Парламенту Републике Бугарске.
15. *Концепција о националној безбедности*, усвојена у Парламенту Републике Бугарске 16. априла 1998. године.

16. *Војна доктрина Бугарске*, усвојена 8. априла 1999. у Парламенту Републике Бугарске.
17. *Војна стратегија Бугарске*, усвојена 2002. у Генералштабу Бугарске армије.
18. *Закон о одбрани и оружаним снагама*, усвојен 27. децембра 1995. у Парламенту Републике Бугарске.
19. *Закон о Министарству унутрашњих послова*, усвојен 19. децембра 1997. у Парламенту Републике Бугарске.
20. *Национална обавештајна служба* (Национална разузнавателна служба), Интернет, www.nrs.bg.
21. *Правилник за кадрова војна служба*, усвојен 22. децембра 2000. у Влади Републике Бугарске.
22. Служба „Војна информација“, Интернет, www.md.government.bg/struktura/.
23. Служба „Сигурност – војна полиција и војното контраразузнавање“, Интернет, www.md.government.bg/struktura/.

Др Гордана Живковић*

Мада нас од „слома“ социјализма на овим просторима дели више од једне деценије, није могуће озбиљно говорити о заживљавању нове друштвене заједнице. Ближе је истини утврдити да се недопустиво дуго налазимо у некој врсти „интер-регнума“, на тешко савладивој „граници“ између „старог“ и „новог“ живота... У прилог томе, на неки начин, говори – уједностављен и у грубим „обрисима“ назначен – „опис“ наше садашње друштвене ситуације: одсуство минималног друштвеног консензуса поводом саме природе и устројства наше државне заједнице непостигнут договор о виталним националним и државним интересима, те стратегији њиховог остваривања; забрињавајући дефицит идеја, замисли и пројеката организације друштва која води „изградњи“ модернијих, а поготову плуралистичких форми живота; алармантно кашњење у доношењу устава и неких важних системских закона; нестабилност државних и друштвених установа; скоро потпуно одсуство цивилног друштва; потпуна превласт и доминација политике у свим сферама живота, праћена недостатком средстава и механизма успостављања ефикасне јавне контроле над њом; непостојање општеприхваћених регулативних, мотивацијских, интегративних и легитимацијских норми; крах друштвених вредности, пре свега обелодањен кроз суноврат моралности, праведности и социјалне солидарности; ојачавање процеса друштвене дезинтеграције испољено кроз страхотну унутарњу разједињеност, раздробљеност, атомизацију, праћене својеврсним трибализмом и живљењем на „ивици“ могућег сукоба; постојање сталних жаришта међуетничког и међунационалног конфронтација на Косову и Метохији, у Рашкој области и Војводини; коначно, драматични економски проблеми, изразита незапосленост и све веће сиромаштво, који воде чак развоју друштвене патологије – криминала, трговине људима и дрогом, корупције... Приметно је да у једном оваквом „окружењу“, усред правог патолошког живота друштва, религија и Црква могу, делом, да послуже као интегративна снага и промотер заједничких идеја, вредност и идеала. Јасно, овакав „опис“ стања у коме се налазимо има изричите и веома значајне импликације са аспекта наше националне безбедности, али и шире проблематике која се односи на регион и читав европски простор. Несумњиво је да све ово може да делује као својеврсни дестабилизирајући „оквир“, а уколико се убрзано настави са започетим процесима дезинтеграције, разједињавања, трибализма,

* Ауторка је виши научни сарадник у Институту за европске студије у Београду.

раста неповерења, агресивности, острашћености, мржње и могуће ескалације зла, озбиљно се доводи у питање свако наше интегрисање у балкански, па и шири европски простор. Како мислимо, онда, овакви какви јесмо, да постанемо део заједничког европског безбедносног система? Извесно је да се показује веома проблематичном теза о успостављању трајније стабилности на тлу Балкана, ако се настави оваквим „темпом“ унутрашње дестабилизовање Србије као највеће земље у субрегиону. Тим пре што је расplet југословенске драме оставио екстремно сатанизовану слику Срба, која се не може засновано објаснити искључиво њиховим уделом у ратном насиљу.

Кључне речи: криза, заједница, идентитет, друштвене вредности, политика, религија, морал, друштвена патологија, безбедност.

Како политици смањити друштвени простор

Од „слома“ социјализма протекло је чак више од једне деценије, а „порођајне муке“ тзв. посткомунизма не само што не малаксавају, него још додатно ојачавају! С обзиром на њихове стварне „учинке“, неозбиљно би било тврдити да је овде реч о заживљавању нове друштвене заједнице.¹ Пре би се могло рећи да се налазимо у једној врсти „интер-регнума“, „међустања“, или још тачније на оној узаној и тешко премостивој „линији“ која дели наш „стари“ живот од „новог“... Данас, четири године после пада Милошевића с власти и отпочињања транзиције у правом смислу те речи, након почетног полетног оптимизма показало се да је ова трансформација много тежа него што се то у почетку мислило, да захтева много више времена и да су њени исходи често сасвим неизвесни. Суочени смо с дубоко трауматизованим друштвом коме су неопходне темељне реформе, а постизање широког социјалног и политичког консензуса које оне подразумевају није ни на видiku. Заправо, пред нама су још увек отворена и до краја

¹ Под „новом“ друштвеном заједницом подразумева се, заправо, „повратак у нормалност“ грађанског друштва; односно, исправљање „епохалне заблуде“ да је уопште било могуће пронаћи историјску алтернативу таквом друштву, производњи заснованој на приватним интересима јединке, алтернативу конкуренцији у привреди и политици као незаобилазној агенсу општег благостања. У том смислу се под термином транзиција подразумевају, у ствари, процеси и реконструкције грађанског друштва. Дакле, логика на коју упућује овај универзално прихваћени термин последње деценије двадесетог века своди се на следеће: с обзиром на то да је природна нит еволутивног развоја неких европских друштава била пресечена радикалном интервенцијом проведених социјалистичких револуција, то је након „слома“ социјалистичких режима потребно у што краћем времену та друштва вратити на здраве темеље капиталистичке привреде и либералне демократије (види: Драган Лакићевић, „Правне и економске претпоставке реконструкције грађанског друштва“, у зборнику *Транзиција деценију после: поуке и перспективе*, Институт за европске студије, Београд, 2004, стр. 132). Наравно, при томе је неопходно разликовати појам „друштво“ од појма „друштвена заједница“. Јер, док су у основи настанка друштва рационални разлози – па су отуда његови чланови само једнострано „споља“ повезани – дотле, друштвена заједница подразумева социјалну формацију у којој су јединке повезане у јединство – разумевањем, поверењем, заједничким осећањима према истим вредностима.

„нерешена“ сва она питања која је на почетку изнедрила криза, неодаштајно тражећи одговор. А то су питања о самом духу и устројству наше државне заједнице; виду организације друштва који води модерним облику живота, а нарочито плурализму форми несводивих на било који узор или монопол тумачења животне ситуације људи; који су наши витални национални и државни интереси, те каква је стратегија њихове реализације; на који је начин могуће остварити преко потребан консензус поводом основних питања стварања, опстанка и развоја друштвене заједнице; које су вредности данас прихватљиве за већину становништва на темељу своје моралности, а не присиле неког спољашњег ауторитета (партије, државе или којег другог); како је могуће створити „стабилно“ заједништво саздано на одлуци и добровољном пристанку грађана да живе заједно и препознају ову државу као своју? Речју, Србија се још увек налази пред питањем о држави као својим првим питањем, што све несносније притиска „решавање“ осталих питања наметнутих кризом! На првом месту, држава је опхрвана озбиљним неизвесностима: још увек се не зна која јој територија припада, нити на којим ће се начелима организовати. Како у сваком процесу транзиције управо држава мора да има главну улогу, очито је да ћемо тек након проналажења ваљаних одговора на ово питање моћи да се покренемо „с мртве тачке“, „пређемо рубикон“ и поставимо темељ онога што се зове „европско друштво“.²

Тврдокорна чињеница јесте, рецимо, да смо се разарањем света „југословенског социјализма“ – друштвених установа, односа, вредности, традиције, идеја, морала, етике... – затекли „преко ноћи“ на савим испражњеном и пустом простору, без способности „произвођења“ нових идеја, замисли, смисла и значења.³ Није ли онда логич-

² Прелаз из бивших социјалистичких (комунистичких) режима у демократске режиме капиталске провинијенције свакако спада у само језгро промена обухваћених појмом транзиција, али је не одређују у целини. Право значење појма транзиција подразумева целину промена које воде „изградњи“ грађанског друштва: владавини капитала и ефикасне привреде, развијеном тржишту и тржишним установама, истакнутим демократским вредностима и стабилним демократским институцијама, стандарду живота људи, владавини права и слобода човекових, уређеној политичкој заједници и владавини права. Сходно томе, транзиција се може одредити и као европеизација која ова друштва у конститутивном, правном, економском и политичком погледу приближава друштвима Европске уније, тако да је могућа хармонизација са достигнућим стандардима у свим релевантним димензијама уређења заједнице, тржишта и економије, положаја човека и његових људских и грађанских права. Према томе, није погрешно сматрати да транзиција подразумева дуги еволуциони низ у развоју, сложен и неправoliniјски процес непрекидно суочен с могућим отпорима и препрекама...

³ Криза је јасно показала да у легитимацијско/мотивацијској основи деценијама владајуће апсолутистичке идеологије југословенског друштва преовлађују садржаји који припадају увидима чије су могућности давно исцрпљене; такође, да у њој не постоје никакви „ослонци“ развијања мотивације која води „изградњи“ модерних облика живота, а поготово плурализма форми живота које идеологија по својој дефиницији тотализује или тек под притиском толерише. Дакле, криза је поништила саму основу деловања ове идеологије – тј. скуп идеја, гледишта и теорија за којима она посеже као

но очекивати да се нови „европски тип“ заједнице може „изродити“ тек у великим мукама, грчевима, отпору, кроз тешко савладиве препреке? Тако, на пресудно питање чиме се може попунити празнина настала разарањем и поништавањем идеологије апсолутистичких претензија (од „погледа на свет“ до најситнијег детаља човековог живота...) – која је деценијама интегрисала југословенско друштво тако што је разарала све друге чиниоце његовог повезивања – све до данас нисмо успели да нађемо прави одговор. А, „задатак“ изградње и успостављања општеприхватљивих оријентацијских, мотивацијских, регулативних и легитимацијских норми понашања и деловања у друштву, и сада је актуелан! Или, што је само друга страна „исте медаље“ – постојање алармантног дефицита преко потребних и општеприхваћених вредности (истине, правде, морала, етике, лепоте...) – погађа нас трагично и болно и данас!⁴ И то се мора што хитније „решавати“ уколико се жели у догледно време „изградити“ стабилно заједништво, без кога нема перспективе, а које с друге стране није уопште могуће без респектовања ових основних друштвених вредности. Исто тако, тешко је казати да је једна политичка заједница добро организована ако није нашла задовољавајуће практичне одговоре на два основна питања – питања правде и слободе. Према томе, питање демократије тесно је повезано управо с питањем правде.⁵

за сасвим сигурним извором свога утемељења, развијања и изградње мотива свог прихватања и спровођења. Истовремено, та идеологија је показала да није у стању да своје осиромашене и исцрпљене ресурсе идеја, смисла, значења и традиције обнови и ревитализује ма каквим реконструкцијама и превредновањем. Тако је заправо криза недвосмислено указала на сву анахроност њеног традиционалног пројекта организације друштва и уједно неспособност да га „замени“ новим. (Види: Гордана Живковић, *Срби и православље*, „Европско слово“, Београд, 1998, стр. 37).

⁴ Уз правду се стављају најразличитији придеви. Чим се стави неки придев, на пример, божанска, људска, историјска, социјална, економска, политичка, културна, правна, морална или религијска самим тим се врши фрагментација. Општи феномен се парцијализује, врши се партикуларизација, сегментација и фрагментација. Ако се иде према тоталитету – губи се представа о партикуларном, креће ли се у партикуларној сфери – губи се представа о тоталитету. Дакле, ако се говори о једној врсти правде заборављају се све друге. Из тих разлога треба имати на уму да се споменута фрагментација, односно тотализација врши у неколико основних облика. Најпре, на нивоу мисли или доктрина постоје различити облици третирања правде (почев од филозофског, преко социолошког, политиколошког, историјског, теоријског, на нивоу теорије државе и права, етичког и разних других); затим, правда се и тотализује и фрагментизује у институцијама и творевинама, па је стога битна феноменологија правде пре свега у држави и праву, као изузетно сложеним друштвеним и политичким творевинама у склопу глобалног друштва; најзад, правда се на свој начин узима за извесне специфичне друштвене структуре које се најчешће називају нормативним системима или порецима, а то су, рецимо, религија, обичај, морал, право и конвенције. (упореди: Стеван Врачар, *Универзалност принципа правде*, у зборнику *О правди и правичности*, приредио Милош Кнежевић, Дом културе „Студентски град“, 1995, стр. 40–43).

⁵ Неки аутори (рецимо, Џон Дјуи), с правом сматрају да појам демократије није у суштини политички него етички, социјални – да су демократија и једини, коначни етички идеал човечанства... синоними. Стога, да би једно друштво било истински демократско – мора бити етично; јер, да би била збиљском, демократија мора бити

Оно што смо у међувремену научили јесте да се у сусрет правим одговорима не може ићи трагом компромитоване комунистичке идеологије, коју не могу повратити у живот никакви покушаји превредновања и реконструкције. Сва настојања њене изричите или сасвим прикривене „ревитализације“, у политичком животу су имала катастрофални неуспех. Но, с друге стране пада у очи парадоксална чињеница да су поједини значајни „реликти“ ове идеолошке свести на волшебан начин „преживели“ у главама многи људи, али и „менталитету“ појединих политичких партија, друштвених организација, и разних облика колективитета.⁶ Заиста је невероватно колико су и сада у нашој друштвеној свести присутни неки типични „учинци“ социјалистичке владавине – неодговорност, некреативност, неслобода, запарложеност, учмалост, некритичко мишљење, неинвентивност, скривање иза ауторитета „колективних интереса“, безрезервно прихватање лидерског вођства... У свим овим „случајевима“ реч је, заправо, о две ствари: покушају „рехабилитације“ социјалистичке политичке традиције и наглашеном отпору према промени и стварању новог. То, у ствари, показује да „пад“ социјализма није означио и крај својеврсног – препознатљивог, али и сасвим прикривеног – „подаништва“ у нашем начину размишљања, у опхођењу према себи и другима. А „подаништво“ заправо значи „неговање“ политичког односа у коме је појединац подређен неком носиоцу политичке власти и моћи зато што је тако правно и политички третиран, или пак зато што интимно доживљава овакав свој положај као природан и то мирно трпи. Не улазећи дубље у конкретне разлоге оваквог феномена, остаћемо тек на нивоу констатације да многи људи и данас добровољно прихватају „поданичку позицију“⁸ у свом политичком деловању. Такође, усуђујемо се

не само политичком и грађанском, него и индустријском. А да би то била, индустријски односи морају да се подреде хуманима.

⁶ Под „менталитетом“ се подразумева опште психичко устројство, глобални духовни лик неког појединца или заједнице: њихов типични начин доживљавања, мишљења, вредновања, понашања, реаговања. Стога се често у основи неких супротности које се третирају као сукоби интереса или опречности циљева, заправо налазе само неспоразуми међу различитим менталитетима.

⁷ Реч је о привржености социјалистичкој традицији – као укупности обичаја, устаљених схватања и стандардног начина понашања у политичком животу социјалистичке друштвене заједнице. Из неких разлога, многи људи нису могли „преко ноћи“ прекинути потпуно с „учинцима“ дуге и континуиране праксе и на њој заснованих навика; а да управо традиција – као елемент свести учесника политичког живота и компонента постојећих институција – може имати важну улогу у политици и давати специфичне црте политичком животу једне земље није потребно ни говорити.

⁸ Реч је, у ствари, о човеку – дојучерашњем идеолошком поданику, систематично и системски одучаваном од ризика слободе и терета одговорности, који није могао да бира између различитих могућности и зато му се и данас нужност одлучивања чини веома мучном. Тиме се, делом, може објаснити, рецимо, тешко разумљиво давање гласа лидеру а не програму одређене партије; склоност да се „награђују“ политички правци који пружају потпуно нереална обећања у погледу напретка, а „кажњавају“ они који указују на проблеме и тешкоће у томе. Јасно, свака трансформација овакве „поданичке свести“ у праву „грађанску свест“ подразумева човеков искорак из

да кажемо да управо таква поданичка идеолошка свест – у бити усмерена против човековог критичког мишљења и одговорног одлучивања, права на избор између различитих могућности, те активног и делатног односа према сопственом животу – добрим делом стоји „у позадини“ понашања на тако малог процента бирачког тела пре петоктобарских збивања, али и данас.⁹

Овакви „бирачи-поданици“ се по правилу руководе у политичком животу „логиком“ којој сасвим измичу рационални разлози, па се тако и догађа да дају свој глас оном политичком лидеру чији се „ментални склоп“ и политички речник најбоље „уклапа“ у њихову „идеолошку матрицу“, а не политичким програмима¹⁰ који промовишу њихове конкретне потребе и интересе. Изгледа да треба да протекне још много времена како би „бирачи-поданици“ постали „бирачи-грађани“! Баш то има пресудно значење за истинску реализацију њихових политичких права и слобода, с обзиром на то да је за појам политичких права битна њихова активистичка страна и везаност за тежњу човека не само да буде „поштен грађанин“ него и утиче на околину, а особито на државну организацију, како би је „освајао“, мењао и „владао“ њоме у процесу тражења слободе. Основна претпоставка за то јесте њихов искорак из окриља било каквог „Великог Ми“ и одрицање од његове лажне сигурности типа „С нама нема неизвесности“, те коначно ослобађање субјективности. А све док се то не догоди, они ће и не знајући наставити да раде на руку свих великих „технолога владања“ зато што тачно испуњавају њихов сан о идеалном поданику. Таквим подаником се најлакше влада, с обзиром на то да је овде реч о човеку – делу апстрактне масе, која разара сваку индивидуалност и идентитет. А како маса по правилу постаје све више лишена духа, има тенденцију да не толерише самосталност и хоће да униформише људе дисциплинујући их у „послушне морале“, то је потпуно јасно да човека припадника овакве „људске гомиле“ уопште и није потребно уверавати да ће му бити боље, довољно је само рећи како му неће бити горе. Само да нам не буде горе, чувени је „мото“ оних који се плаше промене мада су изгубили све, типичан „опис“ стања свести дела

лажне сигурности партије/државе/колективитета (тј. „Великог Ми“) – који „пресуђује“ над његовим животом – и ослобађање заробљене субјективности. Ако се то „преведе“ на ниво правог смисла појма „поданик“, онда то заправо имплицира ослобађање човека од подређености неком носиоцу политичке моћи или утицаја.

⁹ У основи пасивног, незаинтересованог, поданичког става великог броја бирача према виталним питањима егзистенције нису „остаци“ претходне идеолошке свести већ, пре свега, изневерене наде и очекивања после петог октобра.

¹⁰ Политички програми – као скуп идеја, погледа и циљева које једна политичка група или организација, најчешће политичка партија, заступа и за које се бори – олакшавају масама да схвате политичке проблеме и своје интересе у политици, те да се на изборима и на друге начине определе за једна или друга политичка решења. У систему представничке демократије изјашњавање бирача за одређени политички програм гласањем за кандидате одговарајуће партије представља најважнији вид стварне партиципације маса у политичком одлучивању.

наше јавности која до сада упорно одолева искушењу времена... И не може се порећи да овде влада „психологија масе“ која све више потискује појединца као личност, а такав појединац сукобљавајући се са безизлазом често пада у очајање и апатију.¹¹

На основу добијеног увида можемо с правом устврдити да разарање социјалистичке заједнице није само по себи довело до заживљавања једне истински демократске јавности. Иако с продубљавањем кризе расте притисак на политику као „званичну сферу“, притисак да се ослободе и искажу дуго блокирани потенцијали јавности, па се тако у политичком животу јављају и они субјекти који су деценијама били сасвим по страни или су из њега потискивани на разне начине, у исто време постоје снажни отпори који гуще и осујећују расположиве могућности критичке рефлексије.¹² То показује да покренути процес самоослобађања критичког мишљења у нас није праволинијски, без великих препрека и тешкоћа, али и да зависи од много тога у нашем конкретном „друштвеном окружењу“ да ли ће се он временом развити, или бити чак потпуно онемогућен. Да би се створило „окружење“ које је погодно за демократизацију, нужно је остварити велики друштвени ангажман, уложити огроман духовни и интелектуални напор. На том трагу, сагледавају се евидентне могућности конституисања онога што се данас подразумева под цивилним друштвом.¹³ Наиме, идеја цивилног друштва на одређени начин претпоставља раздвајање државе, приватне сфере живота, економског система и онога што се између тога налази, а то је друштво. Значи да грађани као субјекти политичког деловања имају властиту независну политичку јавност коју сачињавају, што им заправо пружа могућност да се равноправно заузимају за оно што им је важно. Нажалост, показује се не само да смо ми још увек веома далеко од развијеног цивилног друштва, него

¹¹ Највећа опасност која нам прети, данас, јесте да човеков дух буде разорен у основи, што је лако могуће с обзиром на то да он малаксава када више не води истински живот. Зато су сада, према нашем мишљењу, у првом плану проблеми човека, који је у раздору са самим собом, прогнан из „идеолошких домовина“ које су га донедавно лажно подржавале, обездуховљен и умањен изнутра, а притиснут споља.

¹² Не може се порећи да данас бројни субјекти – који су у периоду социјалистичке владавине били сасвим маргинализовани и потиснути из процеса осмишљавања друштвеног живота – освештавају своје потребе и излажу на њима засноване интересе за стварање одређене заједнице. Један од њих, свакако, јесте и Црква.

¹³ Појам цивилног друштва постао је магична реч с краја XX века, нарочито у оним друштвима која су десетинама година живела под ауторитарним комунистичким режимима. И у њима модел цивилног друштва означава друштво у којем сви грађани учествују на исти начин. То представља идеал суживота људи у једној држави. У западноевропским земљама појам цивилног друштва већ одавно је од великог значаја и тамо се такође проналазе нове форме партиципације грађана у заједничком животу. Цивилно друштво, значи, имплицира да се сви грађани равноправно заузимају за оно што им је важно, а исто тако, њихово активно учешће у оним областима које немају ничега заједничког са државном управом и економијом. Тиме треба да се обезбеди да жеље и интереси свих грађана буду узети у обзир на исти начин. Разумљиво је онда што цивилно друштво постаје све значајније управо у светлу глобализације и смањеног значаја националних држава.

и да смо кренули једним сасвим супротним смером, а то је превага и доминација политике у свим сферама и „сегментима“ живота. Бесомучна политизација свега и свачега... Сви политичари „воде рат“ око тога која је политика боља, уместо да заједничким снагама пронађу одговор на питање: како политици као таквој смањити друштвени простор?

Превласт политике „генератор“ новог циклуса кризе

Чињеница је да нисмо избегли добро знани парадокс многих друштвених криза¹⁴, који се састоји у следећем: потпуна доминација политике доводи до кризе и онда кризна ситуација ствара повољно тло да поново доминира нова политика. Зна се да у свом идеалтипском виду политика – као сфера друштвеног живота – у најширем смислу обухвата укупност оних процеса, односа и институција кроз које се остварује свесно регулисање конфликтних ситуација и интереса и одлучује о заједничким пословима и животним активностима једне глобалне друштвене заједнице. И мада је скоро немогуће одредити јасне и непроменљиве границе „политичког“ у друштвеном животу, нећемо погрешити уколико кажемо да је наше друштво већ у дужем временском периоду у разним варијантама доминантно политичко друштво. То значи, друштво које тражи решења превасходно у области политике и стога пролази кроз циклусе криза које из темеља потресају само друштво. То је и разумљиво, с обзиром на то да се друштвени живот и друштвени односи у својој „тоталности“ политизирају, док на другој страни политика у свом правом и изворном значењу (као: „брига за друштвену заједницу“) полагамо ишчезава. Наиме, потпуна превласт и доминација политике у свим областима и „сегментима“ живота неизбежно повлачи типично политичке феномене – конформизам, редукцију стварности, осамостаљење над друштвом, смањење субјективности и стваралаштва појединца, сужење домена његове самосталности и способности изрицања независног суда, трошење морала, слабљење идеја истине, слободе, правде и солидарности.

Ово уплитање политике у све сегменте друштвеног живота, претварање свега у „поље“ деловања организоване политичке силе, јесте опасније самим тим што је у основи политичког процеса увек присутна „напетост“ између „две крајности“ у схватању обавезе у придржавању моралних норми. Оне, која се условно може

¹⁴ Криза потиче од грчке речи *крисис* изведене из појма *крино* што значи: изабрати, одлучити, судити, мерити се, спорити, борити. *Крисис* означава: коначну, неопозиву одлуку; имплицира заоштрене алтернативе које више не допуштају било какву ревизију. Тим појмом се обухватају све ситуације доношења одлуке у животу човеком и у животу његове заједнице. При том је увек реч о коначним алтернативама о којима ваља донети примерен суд, и чије је алтернативно извршење већ засновано у самој поменутој ствари.

назвати циничним „реал-политичким“ схватањем морала, као нечега што су измислили слаби и што обавезује само слабе. И оне друге, која се условно може означити као „херојско схватање“ политичког и моралног деловања као „узвишеног жртвовања“, које служи вишем циљу.¹⁵ Чини се да ми, данас, ипак сведочимо много више „учинке“ политичког опредељивања за прво, него за друго „решење“... Јер, великом делу наше нове политичке елите могло би се приписати управо схватање политичког морала¹⁶ као синонима за непридржавање општих моралних норми, па отуда, заправо за „неморалну“ активност у политици, која се руководи принципима опортунитета, постизања успеха без моралних обзира при избору средстава... У прилог томе говоре бројни примери драстичног пада политичке одговорности,¹⁷ бахатог, осиног, агресивног, острашћеног понашања политичара који немају, изгледа, никаквих дилема при „решавању“ односа циља и средстава у политичком деловању. Наиме, многе од ових политичара управо карактерише типично прагматско политичко понашање. Тако, рецимо, није ретко чути да је ради остваривања неких „приоритетних“ политичких задатака и „виших циљева“ дозвољена употреба свих средстава, док су „моралисање“ и позиви на истину и правду превазиђене и неполитичке вредности којима је место у „музеју старина“... Томе снажно иде на руку чињеница да не постоје инструменти и механизми за успостављање ефикасне демократске контроле коју би обављало јавно мњење, као ни јасне „пропозиције“ санкционисања могућих прекршаја у домену политичке одговорности.

Коначно, провођење наглашене политизације – у условима недостатка развијених и стабилних друштвених и политичких институција,¹⁸ средства и инструмената вршења политичке власти, „чврстих“

¹⁵ Види: *Политичка енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1975.

¹⁶ Политички морал представља: скуп принципа тј. критеријума на основу којих политички истомишљеници просуђују да ли су неки човек или организација у свом политичком деловању исправни, да ли је нека политичка акција или неки политички став „добар“ односно исправан. Чињеница да се у некој политици често не придржавају основних норми општег морала, никако не искључује потребу залагања да се у политици поступа морално.

¹⁷ Политичка одговорност подразумева одговорност изборних лица, политичких функционера и ужив политичких тела за правилност и ефикасност свог рада пред онима који су их изабрали, именovali и поставили, односно у чије име доносе политичке одлуке или пред онима на које се одлуке односе. У нас нема довољно развијених инструмената којима се „санкционише“ политичка одговорност. Наравно, политичка одговорност има особит значај у оних политичких организација које имају битан утицај на вођење државне политике.

¹⁸ У ширем смислу, друштвене институције обухватају све облике у којима се људски живот заједнички установљује, регулише и стабилизује на дугу стазу (рецимо, брак, породица, политичка заједница). У ужем смислу, оне се односе на оне установе помоћу којих се организује и одржава неко друштво (судство, школство, управа, власништво и новац, црква). Институције у ужем смислу су правно конституисане; сврха им је уредан и слободан заједнички живот. Тиме што пружају трајне облике понашања, институције функционално ослобађају снаге појединца за савладавање заједничких задатака. Сходно томе, свака деинституционализација води у анархију

правила „политичке игре“, „механизма“ решавања постојећих конфликта друштвених интереса, те ефикасне друштвене контроле над политичком влашћу – има за последицу својеврсни волонтаризам, нерационалност, провођење процеса одлучивања „иза затворених врата“, далеко од очију јавности, преговорима и нагодбама између партијских лидера и „ужих руководства“, али и конституисање ванинституционалних „центара моћи“. Међутим, карактеристика политичког друштва јесте управо у томе што се политички односи, по правилу, институционализују, односно примају одређене мање или више чврсте организационе и уставноправне форме. Наравно, чињеница је да институционализација може бити и формална, док се иза или изван институција конституише „пракса“ што чини стварни политички живот људи који га стварају. А овде је приметна све изразитија тежња ка ванинституционалним, „револуционарним“ средствима и методама при решавању нагомиланих социјалних, политичких, међуетничких и међунационалних проблема, с једне стране, а недопустиво губљење времена на разне унутарпартијске и међупартијске расправе и чак личне обрачуне партијских првака, својеврсно ситничарење, јалови формализам и догматизам док „кућа гори“, с друге стране. То засигурно олакшава одсуство правног поретка и правне државе доводећи нас полако у прави „ћорсокак“, у шах-мат позицију, у „мртву тачку“ из које се све теже можемо покренути!¹⁹ И није нимало чудно што се због свега овога „троше“ последње резерве позитивне енергије заједништва, солидарности и стваралаштва, а дух нам све више малаксава с обзиром на то да не води аутентичан него „патворен“ живот. Наравно, овде је реч о директно супротној тенденцији једног истински развијеног и демократски устројеног политичког друштва. Исто тако, феномен „политике која гута друштво“, а при томе нико ме није одговорна, убрзано отвара пут стварању својеврсне друштвене патологије!

Оно што је типично за наше друштво у овом тренутку јесте страхотна раздробљеност, разједињеност, атомизација; рушење свих друштвених вредности; поништавање моралности, праведности, слободе, солидарности; непријатељство, напетост и стални живот на ивици сукоба... При томе се и нешто што се одавно сматрало превазиђеним показало као невероватно „жилаво“ и отпорно у нашој друштвеној свести: у питању је трибализам, као специфичан систем мишљења и деловања изражен непрекидним агресивним и ра-

и хаос. Политичке институције, међутим, означавају организоване и успостављене односе и функције у власти и око ње (орган, организација...).

¹⁹ Садржину правног поретка чине правне норме које се остварују у људском понашању; отуда је сваки правни поредак састављен тако да „почиње“ стварањем норми, а „завршава“ остварењем тих норми у људском понашању. Термин „правна држава“ створен је у немачкој политичкоправној литератури крајем XIX и почетком XX века, а под њим се подразумева најпре држава у којој су обезбеђене формална законитост и правна једнакост грађана.

тоборним индивидуалним и колективним пројектирањем. Управо оваква трибалистичка логика присутна је мање или више у „животу“ скоро свих друштвених феномена – политичких партија, државних и друштвених институција, разних облика колективног удруживања и невладиних организација... Сви су стално против свих, а нико никоме не верује – што је само друго име за деструкцију, разарање свега што је ново а поготово боље! Као да смо сасвим заборавити на болно искуство стечено током вођења грађанског рата на простору Југославије протекле деценије које јасно показује да овакво наше толерисање „зла“ као болести неприметно може ескалирати до праве епидемије, што прети да потпуно овлада реалношћу. И данас смо сведоци пораста криминала, свирепих и неразјашњених убиства, озбиљног угрожавања личне и друштвене безбедности, трговине дрогом и људима, пораста малолетничке проституције, алармантног раста самоубиства... Наравно, увећавањем претњи које угрожавају наш нормалан живот, однос према злу само постаје актуелнији. Зло црпи снагу управо из наше слабости да му се одупremo. Та немоћ је изражена у препуштању политичком и социјалном негативитету у коме се баналност зла исказује одсуством воље да учинимо добро. Међутим, илузија о непосредној користи зла увек се у крајњем исходу распрскава у друштвени кошмар из кога колектив настоји да изађе улажући знатно више снаге од оне која је била потребна да се зло благовремено спречи. Изгледа да се данас сва питања сажимају у једно: питање о моралности. Ако се зна да се смисао моралног облика човековог опстанка у статусу постојећег морала углавном исцрпљује у регулисању међусобних односа одређене друштвене заједнице, како би заједнички живот уопште био могућ и подношљив, бар донекле „нормализован“, онда је потпуно јасно да су последице моралног разора у нас несагледиво штетне не само по нашу садашњост него и будућност. Шта се овде може учинити? Ко може да заустави овакво наше потонуће? Одакле држави и друштву темељна уверења о смислу људског суживота, које они сами не могу јамчити? Где су укоренење снаге које „апстрактном“ друштву дају супстанцију на којој оно конкретно историјски почива, нарочито у етичком смислу? Према чврстом уверењу Бекенферда, познатог стручњака за државно право, секуларизована држава и модерно друштво живе од претпоставки које сами не могу јамчити, а на које су међутим битно упућени. Зато и јесу толико важна она заједничка правна добра, начела и уверења, која претходе људским и темељним правима и чак их утемељују. А управо на самом извору оваквих темељних вредности се налази – хришћанство. Свакако, у овој „тачки“ сагледају се веома повољне околности за својеврсну ревитализацију религије, па дакле и јачање улоге цркве, које слове као „чувари друштвеног морала“ и „промотери“ универзалних друштвених вредности на којима је саздан темељ западноевропске цивилизације.

Видели смо да одсуство правног поретка и система, непостојање правне државе и цивилног друштва, те апсолутна доминација политике у којој не постоје јасна и постојана „правила игре“, већ владају својеврсни волунтаризам и прагматизам, доводе до драматичног трошења моралне вредности и потенцијала људкости и, конано, кризе самог друштвеног темеља.

Заправо, овде је реч о „феномену“ праве друштвене патологије коју карактеришу правна и лична несигурност, суноврат моралних и етичких вредности, корупција, криминал, трговина људима и дрогом, алармантна незапосленост, пораст сиромаштва, стална кризна жаришта и тероризам на Косову и Метохији, међуетничке и међунационалне напетости и конфликти у Војводини и Рашкој области (Санџаку). Наравно, уколико се овако започет процес дезинтеграције – тј. разједињавања, расцепканости, трибализма, нетолерантности и искључивости, раста агресивности, омразе, острашћености и мржње, недостатка минималног друштвеног консензуса поводом питања од виталног националног и државног интереса, непостојања ма каквих општеприхваћених норми понашања – и даље овде настави, оптицајна теза о успостављању трајније стабилности као нужној претпоставци нашег укључивања у европске интеграције, те убрзаног придруживања Европској унији, показаће се као веома проблематична. То и јесте разумљиво, с обзиром на то да овакав „опис“ наше садашње друштвене ситуације представља заправо један снажан „дестабилишући оквир“ који веома штетно утиче на нашу државну, регионалну али и свеукупну европску безбедност. Мислимо да није реално говорити о некој трајнијој стабилности на Балкану, уколико се оваквим „темпом“ буде наставило унутрашње дестабилизовање Србије као највеће државе у субрегиону.²⁰ А све то несумњиво само иде на руку једној екстремно сатанизованој представи о Србима, коју је оставио иза себе драматични расplet југословенске драме и његова сваковрсна политичка и идеолошка манипулација! Још тада су Срби виђени као један од основних „реметилачких фактора“ на балканском простору, који се не тако ретко и данас сматра синонимом за међуетничке и ме-

²⁰ Расplet југословенске кризе променио је физиономију овог субрегиона. Хрватска је постала, уз прећутну сагласност и индиректну војну помоћ, готово потпуно етнички чиста. Босна и Херцеговина се спољним притисцима приморава на опстанак као мултиетничка заједница. Срби су војно поражени у Босни, протерани из Крајине и лишени аутономије у источној Славонији. Србија и Црна Гора је суочена са новим захтевима у погледу статуса Косова, Војводине и Рашке (Санџака), а отворено је и питање самог државног устројства. Такође, остале државе бивше региона суочавају се са економским тешкоћама и проблемима политичке демократизације, а међу њима Србија најдрастичније. Према томе, реконструкција региона имала је за последицу пораст нестабилности. (види: Радмила Накарада, *Расад Југославије и нови безбедносни лик Европе* и Радмила Накарада, Обрад Рачић, *Распад Југославије – изазов европској безбедности*, Институт за европске студије, Београд, 1998.

јунационалне нетрпељивости.²¹ Стога је преко потребно и у што ско-рије време направити одлучне потезе како би се „раскинуло“ с једном овако негативном сликом, а наш државни простор почео да афирми-ше као подручје на коме се слободно сусрећу различите идеје, култу-ре, вере и цивилизације ради уједињавања заједничких стваралачких потенцијала, као простор духовне отворености... Такав простор заси-гурно има много веће шансе да добије „добар статус“ у постојећем си-стему колективне европске безбедности!

Оживљавање религије: један од могућих одговора на кризу

Нуди ли данас човеку религија тражену безбедност и наду у бољи-так? Људски живот има потребу за религијским утемељењем, ако ни због чега другог – онда због осећања празнине и саморазарања; културна исто-рија људског рода доноси мноштво доказа да је та функција религије неза-менљива. То важи и за друштвени живот и за јавну културу. Начелно по-сматрано, у религији се садржи „радосна објава“ о постојању света у коме влада истина а не лаж, умност а не безумље, праведност а не неправда, смисао а не апсурд. Таква „објава“ има универзално и надисторијско зна-чење: она се не доказује у конкретном историјском и ситуацијском кон-тексту. У томе је премоћ религије над сваком идеологијом, неодложно упућеном на практичну реализацију свих својих поставки.²² Отуда, она на неки начин може да задовољи садашњу човекову потребу за искорачењем из сивог „света друштвене кризе“ у тзв. алтернативни свет. Исто тако, мо-же и да пружи одговоре на ситуацију и проблеме његовог „егзистенцијал-ног слома“.²³ Не треба ниподаштавати религијске потенцијале при доно-шењу одлука о питањима властите егзистенције у којима заказује радио-

²¹ Реч је о познатој флоскули о „балканизацији“ као феномену који означава стање сталног хаоса, нетрпељивости, трвења и сукоба између етничких група поводом нерешених проблема везаних за њихове међусобне територијалне аспирације.

²² Идеологија је наглашено прожета вољом за моћи и „укидањем“ стварности која тој вољи не одговара. Свој главни задатак она не види, дакле, у томе да методички осигура истину већ само у томе да мобилише духовне енергије, да подстакне и учврсти спремност за бор-бу. Оваква везаност идеологије за конкретан повесни и ситуацијски контекст у коме се од-лучује о њеној снази води активирању свих њених теоријских или привидно теоријских по-тенцијала. Таквим активирањем, ови потенцијали могу се ослободити и остварити. Међу-тим, они се исто тако могу и компромитовати и обезвредити.

²³ Важне димензије човековог искуства кризе јесу: губљење ослонаца у заједници (криза вредности и легитимитета) и губљење ослонаца у другом (криза поверења). У оба случаја свест о кризи праћена је страхом који преплављује читаво човеково биће, блокирајући тако његову егзистенцију. Чиме може човек потиснути ову те-гобну егзистенцијалну стрепњу, покренуту (и) губљењем ослонаца у другом и у за-једници? Како да затоми страх који му сваком часом навешћује катастрофичну бу-дућност? Кризом? На ово питање се не може пружити сигуран одговор. Међутим, једно је сигурно: човек – на рушевинама света из кога је изгледа нестала и послед-ња искра уметности и смисла – мора се изнова суочити с темељним питањима ми-шљења. То су заправо питања о смислу и вредности његовог живота и постојања, дакле типично религијска питања, на која спремне одговоре има баш црква.

вална оријентација.²⁴ Док су рационализам и велике идеологије својим великим делом запоставили питања о смислу и вредностима човековог живота, које овде криза свом силином избацује у први план, дотле им је религија темељно окренута. Зато она и данас може да одговори на њих ослобађањем и покретањем својих вековних залиха смисла, значења, вредности и традиције.²⁵ Реч је заправо о оним универзалним религијским садржајима, нормама и „образцима“ понашања и друштвеног саобраћања, чија је основна намера осмишљавање људског живота и успостављање односа унутар конкретне друштвене заједнице којима се развија дух солидарности, сарадње, узајамног поштовања, уважавања туђих потреба као сопствених, али и љубави и милосрђа. Управо инсистирањем на провођењу оваквих специфичних норми Црква „интервенише“ у сфери морала у друштву, доприносећи развоју позитивних ефеката, спречавајући њихово кршење, које у крајњој инстанци доводи и до злочина у шта смо се већ много пута уверили. Деловањем на своје вернике, она развија у њима свест о потреби борбе против непридржавања моралних норми у друштву, о потреби њихове борбе са злом као неизбежном последицом тога.²⁶ На тај начин она, заправо, може у „ширем друштвеном амбијенту“ да допринесе смањењу „нивоа“ агресивности, непријатељства, трибалистичке ускогрудности и себичности, што је само пут ка стварању моралнијег и праведнијег друштва, те истинског заједништва и унутарњег интегрисања.

Управо из ове позиције отвара се питање оправданости пежоративног прилаза православљу, тако често присутног у нашој политичкој и научној јавности. Је ли оно уистину страно тело у свакој модерној политичкој заједници? Пречи ли нам засигурно православље пут у демократију, просперитет и слободу? Да ли је православље изворно антицивизацијско и антидемократско? Коначно, је ли „говор“ мо-

²⁴ У егзистенцијалној филозофији (Кјеркегор, Јасперс, Хајдегер) одлука добија засебно значење као судбоносни корак на који се човек мора осмелити кад се нађе пред исконским питањима властите егзистенције као питањима пред којима „ћути“ рационална аргументација.

²⁵ И поред свих тешкоћа којима су биле изложене током вишедеценијске владавине комунизма, православне цркве на тлу Балкана и у Русији су показале способност да преживе и изненаде својим динамизмом. Мада су почетак манифестног избијања кризе и дезинтеграције система почетком деведесетих година двадесетог века сачекали неприпремљене, што није нимало чудно с обзиром на њихово претходно петодеценијско преживљавање у изолацији, оне су ипак успеле да се за релативно кратко време овде наметну као својеврстан тумач кризе и носилац поставки оријентационе нарави, које се првенствено легитимишу интересима народа. То је и разумљиво, зато што Црква представља ауторитативан субјект у свом подручју деловања који одувек претендује на оријентисање верника. Стога, она и данас посредством институција и средстава којима располаже, делом обликује и мења њихове представе. У њих „уграђује“ (и) своје искуство кризе, па тако заправо утиче на ставове и практичан однос верника према томе шта се догађа с њима данас, с њиховим народом и глобалним друштвом.

²⁶ Оваква улога Цркве добија наглашено значење у вишеконфесионалним и мултиетничким срединама, у којима је реч о сталној напетости, на граници могућег конфликта, уколико се постојеће разлике и сукоби интереса не „разрешавају“ политичким „инструментима“.

дерне рационалности усмерен увек на штету православља? Већ смо показали да се увођењем „православних образаца“ у друштвено комуницирање могу делом ублажити бројне недостатности модернистичке обезличености и немоћи човека као појединца пред свемоћи великих политичких и идеолошких манипулативних система. Могући допринос православља видимо и у његовом изричитом залагању за слободу – као темељно начело живота човековог, народа и друштва – као нужну претпоставку конституисања било какве стабилне друштвене заједнице. Друштвена заједница је могућа само уколико је праведна и морална, а под праведношћу се подразумева управо идеја слободе као основ међуљудских односа.

С друге стране, православље може допринети премошћивању историјског и културног дисконтинуитета насталог вишедеценијском идеолошком принудом. Религија васпоставља друштвени континуитет, првенствено својом традицијом као предајом која је делатна у одржавању и обављању идентитета човека и народа.²⁷ Наравно, традицију овде не треба схватити као неки „окоштали“ систем увек истих и непроменљивих културних и друштвених садржаја, већ динамичан и надасве отворен према „учинцима“ и „захтевима“ духа времена. Наиме, показује се да друштвено саобраћање које почива на православним традицијама може омогућити људима да сасвим успешно изађу на крај са већином проблема с којима се данас сусрећу. Таква „правила“ су настала „сама од себе“, кроз интеракцију небројено много јединки током дугог временског периода; и можда баш зато што православни „обрасци“ понашања засигурно нису у стању да положи „тест рационалности“ који је поставила „конструктивистичка школа“, чији појам уводи Хајек, они и успевају да ефикасно координишу људске активности!²⁸ Дакако, погрешно би било тврдити како су све установе чије је извориште у православном духовном склопу подједнако добре и ефикасне у провођењу своје почетне темељне намере! Исто тако, извесно је да неке традиционалне вредности до сада нису уопште ушле у наш живот постајући његов саставни део и онај веко-

²⁷ То уважавају, показало се, и политичке партије изникле на развалинама некада владајуће социјалистичке идеологије – од оних с религијским предзнаком па до атеистичких. Наиме, религијска свест која се и јавно показује као чувар идентитета народа и његове историје (тј. чувар историјског, културног и националног континуитета), „интервенише“ у њиховим програмима на разноврсне начине. Тако, различите политичке партије уносе у програме свог стратегијског деловања – директно и посредовано, изворно или вишестопним прерадама, тежишно или маргинално, из уверавања или сасвим прагматично – религијске идеје и вредности.

²⁸ У оквиру владајућег типа апсолутизоване рационалности нема простора за испољавање неких типично људских феномена – осећајности, вере, љубави, уметности, патње... Само један од одговора на рационалност „произведену“ индустријским друштвом – а чији се „рационалитет“ потврђује још само ефикасношћу у спутавању човековог ослобођења – представља политичка акција која инсистира на „новом моралу“ и „новој осећајности“ као неопходним предусловима друштвене промене који устају против налога репресивног ума.

вима успешни „регулатор“ и „координатор“ људских активности и односа. Неке од таквих вредности завршавају, рецимо, у домену „ритуалног“ и политички инструменталног...

Стога, повратак религијској традицији не води неизбежно провинцијализацији, а ни изолацији нашег друштва у „заједници европских друштава“. Чини се да је томе више доприносила протекла агресивна владавина атеистичке „државне религије“, потискујући хришћанске садржаје из целине живота друштвене заједнице (њене културе, стваралаштва, морала, етике, националне свести и осећања...). То је и разумљиво, с обзиром на то да је Европа – као јединствен и специфичан историјски, културни, духовни и цивилизацијски простор – великим делом настала управо хришћанским доктринарно/практичним учинцима. Гледано овако, наше данашње „враћање у Европу“ свакако подразумева и освештење хришћанског дела нашег идентитета: критичко вредновање хришћанских идеја, вредности и традиције и „одлуку“ о њиховом месту у настајућем „посткомунистичком“ друштву. С обзиром на нужност интеграције Европе која није хомогена, него одише културалним различитостима, показује се да управо цркве могу допринети интензивнијој европеизацији Европске уније, преузимајући своју традиционалну у вери утемељену позицију тако да подстичу ресурсе цивилног друштва, захтевајући темељне социјално-етичке расправе о праведној економији, политичкој партиципацији и културном интегритету.²⁹ Међутим, одговор на питање какав је однос религије према цивилном друштву зависиће пре свега од положаја религије; ако се религија, црква и веровање схвате само као „приватна сфера“ – дакле, она која нема значаја за друштвени суживот грађана – онда скоро да она нема додирних тачака са цивилним друштвом. Интересантно је, међутим, питање односа религије и цивилног друштва онда када религиозно уверење „тражи“ не само да даје смисао животу појединца, већ садржи и друштвене импликације. У сваком случају, европска интеграција и придруживање Европској унији неизбежно подразумева обнову и даљи развој хришћанских вредности, као могућег духовног, културног и моралног темеља уједињене Европе.³⁰

²⁹ Види: Карл кардинал Леман, *Хришћански корени европског друштва*, у зборнику *Хришћанство и европске интеграције*, Хришћански културни центар и Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2003, стр. 195.

³⁰ У данашњим европским интелектуалним, научним и црквеним расправама о суштини европске интеграције и перспективама изградње уједињеног европског друштва превлађује став да је Европи потребан нов идентитет. Тај идентитет се не сме темељити само на политичком подручју или подударности економских интереса. Колико год да је важно срастање у димензији политичког и економског живота, не сме се занемарити културални, то јест духовни идентитет нове Европе, што се досад често догађало. А питање духовних корена будуће Европе не може се решити само пуким констатовањем постојања различитих култура у појединим регијама и земљама, различитих језика и нација или указивањем на верску слободу и неутралност погледа на свет. Европски народи потичу из заједничке културне традиције, а не може се порицати да хришћанска вера пресудно чини трајну подлогу корена Европе.

Да ли ће се ови евидентни православни потенцијали данас ослободити и активирати, или пак „блокирати“ зависи пре свега од Српске православне цркве. Јер, ако православља нема без Цркве и изван Цркве онда је сасвим јасно да у „одуховљењу“ ових наших простора има одлучујућу реч ова црква, на којој је стога и највећа одговорност. Може ли она одговорити на захтеве времена и ваљано обавити своју мисију данас? Може ли изнети на плећима терет који јој је намењен? Повољне околности за оживљавање религије у целини друштвеног (политичког) процеса ваљало би мудро искористити и усмерити нараслу друштвену духовну енергију³¹ на начин који одликује православну традицију у најбољем смислу те речи. У супротном, криза која иначе ради за Цркву могла би се као „бумеранг“ окренути против ње, усисавајући је у вртлог у коме се немилосрдно растаче све што је конзервативно, анахроно, неделотворно и истрошено... Другачије речено, уколико се не оспособи данас за обављање своје традиционалне друштвене улоге, Српска православна црква могла би и сама завршити као жртва кризе.

То значи да би она пре свега морала напустити један устаљени и „затворени“ круг у коме функционише углавном као „сервис“ за задовољавање човекових искључиво верских потреба и непосредније се укључити у јавни друштвени живот. Наравно, само широким отварањем према друштву и препознавањем његових потреба, она може развити неопходан сензибилитет за разумевање онога што данас човек овде осећа и мисли, како би могла допрети до „унутрашњег бића“ човековог дојучерашњег идеолошког поданика, увелико атеизираног, пометеног, збуњеног, вредносно дезоријентисаног, понудивши му могућност личног преображавања и усавршавања. А с обзиром на то да је вера персоналистичко искуство, ствар одлуке и избора сваког појединца, па стога не може припадати ниједном народу „по себи“, озбиљно питање које се у вези с тим поставља гласи: На који се начин може извршити тзв. рецепција православља у данашњој секуларизованој и атеизованој српској култури, стваралаштву, моралу, друштвеном саобраћању? На ово питање Српска православна црква још није понудила јасан одговор. Сигурно је, међутим, да би сваки политички

³¹ С правом се може данас говорити о враћању „религијском“ и његовом оживљавању у целини друштвеног процеса. Чињенице сведоче да се све више људи одгајаних у атеистичком духу и световној култури окреће религији. Укључују се у црквене организације и у њима, као верници, делом остварују своје друштвено ангажовање. Обраћање вери и суделовање у животу Цркве има важне импликације за њих и за друштво у коме живе. У исто време се и Црква субјективизује (политизује), а природно тло њене субјективизације јесте народ, као право поприште догађања данашње кризе. Најзад, религијске идеје и садржаји заузимају важно место у залихама оних идеја и вредности које су данас политички делатне. Све то иде у прилог рениализацији религије и Цркве.

или идеолошки тип деловања био у супротности с њеном правом природом, а уколико би управо тако поступила дошло би до сасвим апсурдне ситуације. Наиме, два потпуно различита и у много чему супротна доживљаја света имала би истоветне учинке. Сматрамо стога да би сваки могући покушај неке брзе и „ефикасне“ православизације већ унапред био осуђен на неуспех. Јер, сваки облик рецепције православља који на било који начин инсистира на „општеобавезујућој“ природи православних „образаца“ у друштвеној комуникацији, нужно садржи димензију присиле над атеизованим делом становништва. А управо то доводи у питање основну вредност „православне алтернативе“ излагања из кризе од које се никако не сме одустајати – реализовања човека као слободне личности.

Исто тако, сваки могући вид непосредне политизације Српске православне цркве нарушио би њену саборност³² од које чак пресудно зависи спровођење црквене мисије данас. И још више, чак, од тога: само уколико буде оживела и обновила своје сопствено саборно тело болно рањено бројним повесним расколима, она ће бити у стању и да васпитава своје вернике за овакав начин живота у друштву. Баш од тога чини се да зависи великим делом и оспособљеност Цркве да се снагом својих ставова и аргумената наметне јавности као компетентни учесник у „осмишљавању“ живота „свога“ друштва. Уједно, то је и једини пут да се трансформише од маргиналне у јавну друштвену установу, са свим оним овлашћењима и компетенцијама које припадају црквеној организацији у модерном, демократском и цивилизованом друштву.

Најзад Српска православна црква би се свакако морала клонити опхођења према верницима које карактерише понашање било које бирократизоване друштвене организације. Такво њено понашање имало би неизбежно елементе присиле над људском индивидуалношћу, што је потпуно неспојиво с правом природом православне духовности. Сходно томе, није допустиво ни њено „аутистично“ затварање и инсистирање на било каквом ексклузивистичком праву тумачења истине о „религијском феномену“ данас. Она, напосто, мора коначно успоставити дијалог с тзв. православним интелектуалцима, успостављајући сталне „канале“ међусобне комуникације и сарадње. А то подразумева и уношење неких нових садржаја у већ постојеће начине комуницирања Цркве и јавности; отвореност према ономе што чини аутентичност духа времена у коме живимо.

³² Православље својим позивом на јединство утемељено на заједничкој духовној припадности свих људи Богу као своме Оцу, у ствари, инсистира на превазилажењу постојећих и потенцијалних подељености и супротности на свим друштвеним нивоима стварањем тзв. Католичанског заједништва. У том заједништву врхуни саборност као битно нови квалитет живота, што побуђује у човека одговорност према другим људима и према Богу (види: О. Георгије Флоровски, *Преображај личности*, у зборнику *Католичност (саборност) Цркве*, књига I, Београд, 1986.

Осавремењавање система војне обавезе

УДК: 355.211.2 : 355.2.16

Др Миливоје Росић, пуковник*

У чланку су разматрана питања осавремењавања војне обавезе. Аутор даје дефиницију војне обавезе и поделу система војне обавезе на следеће подсистеме:

1) регрутна обавеза, 2) обавеза служења војног рока и 3) обавеза служења у резервном саставу. Проблематика везана за војну обавезу разматрана је као стручна и научна делатност у оквиру које се изучавају проблеми и траже решења да сваки човек – регрут, у систему одбране дође на право место.

Аутор наглашава да је за обезбеђење борбене готовости Војске, уз обученост и оспособљеност, неопходан и одговарајући ниво мирнодопске и ратне популе. Како је ратна попула људством у скоро свим армијама света већа од мирнодопске популе, може се обезбедити само кроз одређене облике војне обавезе.

У чланку је војна обавеза анализирана као **законом прописано право и дужност грађана једне државе да се у одређеним временским роковима припремају, обучавају и ангажују у одбрани земље**. При томе је указано на потребан ниво организованости система војне обавезе као подсистема система одбране.

Будући да систем војне обавезе и његово окружење у последњих неколико година карактеришу непрекидне и брзе промене, веома је важно да његова организација и функционисање одговарају потребама савремено организоване војске. Реч је о захтевима који произилазе како из структурних и функционалних својстава наших оружаних снага и целокупног одбрамбеног система земље, тако и из нових међународних односа и положаја наше земље у међународној заједници.

С обзиром на то да је систем војне обавезе основа целокупне надградње у области обезбеђења потребних људских потенцијала за одбрану земље, веома је важно да се, према потребама и могућностима, непрекидно дограђује и усавршава.

Кључне речи: војна обавеза, регрутовање, упут за служење војног рока.

* Аутор је на служби у Сектору за људске ресурсе у Министарству одбране.

Убрзани развој ратне технике и наоружања и њихов утицај на начин вођења рата намећу потребу за ангажовањем све већег броја специјалиста, будући да само специјалисти могу успешно да рукују савременом техником и наоружањем. То значи да се у свим савременим армијама, поред врхунске технике, захтева и врхунска обученост људства. Под тим се подразумева и регрутна политика која омогућава да сваки појединац (војни обвезник) у систему одбране заузме одговарајуће место, односно место на којем се очекује да ће бити најуспешнији. Отуда је одабирање и оспособљавање људи за сигурно и зналачко коришћење савремене технике и наоружања једно од главних питања у развоју и организацији свих армија света.

Војна обавеза је, према једној од дефиниција, *законом прописано право и дужност грађана једне државе да се у одређеним временским роковима припремају, обучавају и ангажују у одбрани земље*. У садашње време, војна обавеза (слично као и друге обавезе) јесте инструмент друштвене заједнице. Уређује се, пре свега, административним актима, која се доносе на основу закона и прописа заснованих на законима, ради регулисања или утицаја на обезбеђење што повољнијих услова за реализацију основних функција земље. С обзиром на то, војна обавеза је инструмент у систему одбране земље.

Обезбеђење одговарајућег нивоа популе у миру и рату умногоме је сложен процес, за који су неопходни и одређени услови. Наиме, неопходно је да су систем војне обавезе и систем одбране у целини усклађени и организовани на потребном нивоу. Због бројних формацијских места и различитих ВЕС-ова у савременим армијама, с једне стране, и хетерогености регрутне популације, с друге стране, мора се стално пратити и осавремењавати систем војне обавезе. *То подразумева да се проблематика војне обавезе посматра као стручна и научна делатност у оквиру које се изучавају проблеми и траже решења да сваки човек – регрут, дође на право место.*

Искуства из праксе показују да се у функционисању система војне обавезе јављају проблеми који се умногоме одражавају на степен реализације регрутовања и упута на служење војног рока, а тиме и на популу мирнодопских и ратних јединица, тако да се за потребе ангажовања у одбрани земље не оспособи потребан број потенцијалних војних обвезника. *На основу тога, садашњи систем војне обавезе у нашој земљи заостаје за потребом савременог развоја Војске, па је неопходна његова доградња и усавршавање. При томе треба узимати у обзир чињеницу да је осавремењавање система војне обавезе и у свим земљама света тек прва у низу мера за модернизацију и осавремењавање оружаних снага.* Војна обавеза у нашој земљи, као уставна категорија, одређена је *Законом о Војсци* и, у основи, чини право и обавезу

зу обучавања појединца за личну и колективну заштиту. С обзиром на то, као и на чињеницу да се војном обавезом (кроз одговарајући квантитет и квалитет мирнодопске и ратне попуње) може правовремено утицати на исход евентуалних ратних дејстава, стална доградња и усавршавање система војне обавезе имају изузетан значај.

Систем војне обавезе

Систем војне обавезе као функције¹ формирају структуре војске и друштвене заједнице које, као целина, обезбеђују њено остваривање. Такође, сматра се да тај систем обухвата скуп мера, радњи и поступака којима се, према законским и подзаконским актима, испуњава регрутна обавеза, односно, обавеза служења војног рока и обавеза служења у резервном саставу. Са аспекта опште теорије система, *систем војне обавезе* може да се сматра *скупом међусобно повезаних елемената који сачињавају функционалну целину у реализацији мирнодопске и ратне попуње Војске као сложених функција у окружењу које формира систем одбране земље*. На основу тога, сложена функција војне обавезе може да се подели на следеће основне функције система војне обавезе: регрутну обавезу, служење војног рока и обавезу служења у резервном саставу. Односно, систем војне обавезе, с обзиром на основну намену и функције, може да се подели на следеће подсистеме: 1) регрутну обавезу; 2) обавезу служења војног рока, и 3) обавезу служења у резервном саставу. Сви подсистеми система војне обавезе такође су веома сложени и састоје се од већег скупа елемената.

Организациону структуру система војне обавезе чини скуп међусобно повезаних органа чији су однос и везе засновани на законитостима функционисања војне организације. Међутим, сваки орган, као посебан елементарни систем чије је понашање усклађено с концепцијом функционисања система у целини, има своју организациону структуру и такође представља систем.

У току реализације *регрутне обавезе*, кроз увођење у војну евиденцију (В/Е), лекарске прегледе, регрутовање и упут на служење војног рока, обезбеђује се поуздан регрутни контингент (психофизички здраво и способно људство) за попуњу војске у миру и рату. Од тако одабраног људства у току служења војног рока тражи се обученост и оспособљеност за обављање задатака и у најтежим борбеним ситуацијама.

Служење војног рока, као фаза реализације војне обавезе, прво је практично ангажовање дела војних обвезника, односно мушке популације, у систему одбране земље и основни начин обучавања и оспособљавања грађана за одбрану. Обавеза служења рока може да

¹ Војна обавеза, као функција система одбране земље, обухвата скуп правила и поступака у ангажовању војних обвезника у обуци, припреми и одбрани земље.

се реализује на три начина: 1) служењем војног рока у јединицама и установама војске са оружјем; 2) служењем војног рока без оружја, и 3) служењем војног рока у цивилној служби. За време служења војног рока са оружјем, ради успешног коришћења савремених борбених средстава, војници се обучавају у одговарајућим видовима, родовима и службама, односно за ВЕС који им је одређен на регрутовању на основу показатеља да ће таква обука бити најуспешнија.

Под *обавезом служења у резервном саставу* подразумева се учешће лица из резервног састава на војним вежбама, курсевима и другим облицима војне обуке у непосредној ратној опасности и у рату, као и обављање других дужности војних обвезника прописаних законским и подзаконским актима. Карактеристика обавезе служења у резервном саставу у нашој земљи је да обавези служења у резервном саставу подлежу сви наши држављани „способни“ и „ограничено способни“ за војну службу. Резервни састав војске чине: војни обвезници који су одслужили војни рок, војни обвезници који су, према одредбама *Закона о Војсци*, регулисали обавезу служења војног рока на други начин и жене војни обвезници.

Функционисање система војне обавезе

Војна обавеза је једна од сложених функција система одбране земља. На стратегијском и оперативном нивоу у надлежности је највиших државних органа, Скупштине и Министарства одбране. Међутим, за реализацију активности из домена војне обавезе неопходна је и сарадња општинских и војних органа и на најнижем нивоу организовано-сти. Војна обавеза је основни начин попне Војске у миру и рату. Такође, кроз реализацију војне обавезе (регрутна обавеза, обавеза служења војног рока и обавеза служења у резервном саставу) грађани се плански и организовано припремају и обучавају за одбрану земље. У СЦГ војна обавеза је општа: под условима прописаним законом извршавају је сви држављани Србије и Црне Горе. За остваривање војне обавезе у миру и рату одговорни су надлежни органи Министарства одбране СЦГ, као и надлежни војнотериторијални органи државе.² Наиме, војнотериторијални органи обезбеђују ефикасно спровођење војне обавезе на територији за коју су надлежни, па је њихов рад усклађен са остваривањем других права и дужности у области одбране.³

Као функција система одбране земље, војна обавеза, се дефинише скупом правила и поступака у ангажовању војних обвезника у

² Војнотериторијални органи су војни окрузи и војни одсеци. Актом НГШ војни одсеци су формиран на територији одређеног броја општина, а војни окрузи – на територији одређеног броја војних одсека.

³ У вези с тим, ВТО предузимају мере и остварују сарадњу с надлежним државним и другим органима, воде евиденцију војних обвезника и обављају друге послове везане за вођење те евиденције.

обуци, припреми и одбрани земље. У вези с тим, *систем војне обавезе* формирају организационе структуре војске и друштвене заједнице, које као целина обезбеђују остваривање војне обавезе као функције.⁴

У систему војне обавезе организација планирања условљена је карактером система, будући да је за успешно планирање сложених активности које га карактеришу потребно да се ускладе узрочно-последичне везе између тих активности. То је посебно важно због тога што је почетак једне активности директно условљен успешним завршетком активности која јој непосредно претходи. Како се реализација планова регрутовања, упута и попуне и успешно оспособљавање војних обвезника за обављање наменских задатака у миру и рату може сматрати крајњим циљем система војне обавезе, *кроз степен реализације планова може да се анализира функционисање система у целини*. То је важно због тога што се функционисање система може дефинисати као збир свих активности његових елемената, а остваривањем њихових функција обезбеђује се функционисање система у целини ради постизања заједничког циља.

Организација и функционисање система војне обавезе морају да одговарају захтевима савремено организоване војске. Под функционисањем *система војне обавезе* обично се подразумева скуп мера, радњи и поступака којима се, према законским и подзаконским прописима, реализују регрутна обавеза, обавеза служења војног рока и обавеза лица у резервном саставу. Будући да се систем војне обавезе састоји од три подфункције (регрутовање, служење војног рока и обавеза лица у резервном саставу)⁵, подразумева се да су и његови саставни делови (подфункције) релативно самосталне целине, које имају одређене садржаје, прописан начин њихове реализације и периоде реализације функција или њихових делова. Између тих подфункција постоји више узрочно-последичних веза и односа који су, такође, нормативно уређени и омогућавају успешно функционисање система у целини.

Регрутовањем се, уз примену савремених метода и инструмената, кроз селекцију и класификацију, обезбеђује (одабира) поуздан регрутни контингент (психофизички здраво и способно људство) за попуу Војске у миру и рату. Од тако одабраног људства тражи се, у току служења војног рока, да се обучи и оспособи за обављање задатака у најразноврснијим борбеним ситуацијама. Ради успешног коришћења и ефикасне употребе савремених борбених средстава војници се обучавају у одговарајућим видовима, родовима и службама, односно за ВЕС-ове који им се одређују приликом регрутовања на основу

⁴ Војна обавеза, као функција, инструмент је којим се у логистичком систему обезбеђује стварање обученог војничког састава као основног ресурса за попуу мирнодопских и ратних јединица.

⁵ Ти подсистеми чине систем војне обавезе тек уколико су међусобно повезани и усклађени.

процене где ће бити најуспешнији. Чињеница да се попуна Војске (ратна и мирнодопска) не може обављати без претходног регрутовања потврђује наведену констатацију да су елементи војне обавезе, као сложене целине, у тесној узрочно-последичној вези.

С обзиром на бројне проблеме који се јављају у планирању и реализацији свих функција војне обавезе, као и на нежељене последице ако се ти проблеми не превазиђу (као и позитивне ефекте у случају њиховог разрешења), веома је значајна доградња и усавршавање система војне обавезе. Наиме, у постојећој организацији система војне обавезе постоје одређени проблеми, који се огледају у великом и непотребном броју организационих нивоа и отежаној организацији и координацији рада. То указује на чињеницу да су организациони проблеми једни од најчешћих проблема који отежавају функционисање сложеног и динамичног система какав је систем војне обавезе.

Основни циљ организације и функционисања система војне обавезе јесте постизање оптималне организације и функционисање система, којим се, према потребама и могућностима, обезбеђује планирана динамика попуне војске обученим војним обвезницима у миру и у рату. У вези с тим, основни циљ организације и функционисања система војне обавезе јесте обезбеђење, кроз унапређење технологије управљања процесима, оптималне реализације војне обавезе као сложене функције. Посебно је важно да се остваривање тих функција предвиди и обезбеди у отежаним условима и у рату, што је једно од основних мерила поузданости система уопште. Поред тога, веома је значајно да се предвиде нова организација и функционисање система у тим условима и омогуће оптималну употребу савремене информационе технологије, чије је увођење у току.

Под успешном реализацијом војне обавезе подразумева се потребан ниво организованости целокупног система војне обавезе, уз оптимално коришћење постојећих ресурса. Како је реч о међусобно супротстављеним захтевима, намеће се потреба за њиховим усаглашавањем, што се може остварити само кроз оптимизацију организације и функционисања система војне обавезе у целини. Међутим, будући да то у реалном систему војне обавезе није у потпуности остварено, у пракси се појављују бројне тешкоће које оптерећују и отежавају његово функционисање. Ради отклањања уочених слабости, што је у овом тренутку најзначајније, треба прво комплексно сагледати узроке који су довели до садашњег стања. Након детаљне анализе узрока и утврђивања могућих решења за превазилажење установљених слабости, требало би приступити доградњи и осавремењавању постојећег система војне обавезе (увођењем примерених решења која ће обезбедити његово ефикасно и поуздано функционисање у свим условима).

У већини земаља систем војне обавезе у надлежности је војних органа, и у догледној будућности не предвиђа се преношење тих полова изван оружаних снага. Послови цивилних институција у вези с војном обавезом често се свде на обезбеђење почетних података за војну евиденцију и предрегрутне прегледе, а у појединачним случајевима и на комплетну здравствену обраду регрута. За обављање тих задатака органи власти добијају прецизан садржај и рокове, а трошкове везане за те активности сnose државних органи.

Дужина служења војног рока креће се од шест до 24 месеца.⁶ Поред редовног, у већини земаља уведена је и могућност цивилног служења војног рока, које траје дуже од редовног служења војног рока (од неколико месеци до дуплог трајања). У последњих неколико година постоји тенденција (посебно у оружаним снагама Запада) скраћивање времена служења војног рока и комбиновања обавезног служења са продуженим (професионалним) служењем. Такав приступ је условљен потребом за готовим снагама с мањим бројем људи које су опремљене најсавременијим наоружањем и војном опремом.

Расположиви регрутни потенцијал, након лекарских прегледа и регрутовања, најчешће се разврстава на четири или пет категорија, и то углавном на основу оцене способности. Регрути који су неспособни за војну службу ослобађају се служења војног рока и обавезе служења у резервном саставу, али се у неким земљама та категорија регрута ангажује по основу радне обавезе (изван оружаних снага).

Регрути се на служење војног рока најчешће упућују три или четири пута годишње, а обука се дели на основну или општу и специјалистичку обуку. Основна или општа обука углавном се изводи у наставним центрима или јединицама за обуку, а специјалистичка у јединицама за обуку или у борбеним јединицама.

У неким страним земљама, међу којима је и Русија, студенти војни рок служе краће од осталих регрута, док у другим, на пример, у Швајцарској, исте су дужине служење војног рока и служење у резервном саставу. На тај начин се обезбеђује стална дообука, а тиме и квалитет и континуитет попуне ратних јединица. Страна искуства указују и на то да је због скраћења дужине војног рока било потребно да се значајно измени извођење обуке. Обука је интензивирана, и изводи се и поподне и викендом. Одсуства војника су смањена а посебна пажња се посвећује организацији слободног времена војника, јер се, осим о стицању војних знања, брине и о њиховом духовном, спортском и културном животу. У неким земљама, на пример у Федерацији

⁶ Карактеристично је да у неким земљама није иста дужина служења војног рока за све видове. Наиме, војни рок у морнарици, због специфичности, често је дужи него у осталим видовима.

БиХ, у резервном саставу војске предвиђене су и снаге активне и пасивне резерве. Служба у активної резерви је на добровољној основи, а уговор о пријему склапа се с Министарством одбране. У случају потребе (ванредне прилике и конфликти), те снаге се, зависно од типа јединице, могу мобилисати у периоду од 14 до 28 дана. Мобилизацију врше снаге пасивне резерве. Карактеристично је да за службу у активної резерви важе иста права и обавезе који су прописани за служење у професионалним снагама. Тиме се омогућује да се оружане снаге по потреби преструктурирају до величине која је одређена на основу одбрамбене политике, што омогућава најрационалније трошење одобреног буџета.

Значај доградње и усавршавања система војне обавезе

Доградња и усавршавање система војне обавезе основни је чинилац организацијске доградње, реорганизације и модернизације војске. Такође, усавршавањем система војне обавезе директно се омогућује рационализација снага и средстава (смањење трошкова), па се тако, уз потребно повећање ефикасности, на најбољи начин утиче на јачање одбрамбене способности земље. Усавршавање постојећег система војне обавезе усмерено је на обезбеђење лакше, поузданије и ефикасније реализације његових основних функција. У вези с тим, треба тражити модел организације система војне обавезе који ће омогућити да се усавршавање система усклади с дугорочним плановима за реформу система одбране. При томе, треба узимати у обзир да се усавршавање организације и функционисање система у целини може остварити само кроз доградњу и усавршавање његових основних функција (регрутна обавеза, служење војног рока и обавеза служења у резервном саставу).

Проблеми у функционисању система војне обавезе

У организацији и функционисању система војне обавезе постоје бројни и разноврсни (концепцијски, организацијски, кадровски, материјални, итд.) проблеми, који умногоме отежавају припрему и реализацију планских активности у свим фазама војне обавезе. Тренутно, један од најизраженијих проблема у функционисању система војне обавезе јесте непримерено регулисање и организација алтернативног начина служења војног рока. Наиме, тај начин служења војног рока за сада се код нас примењује на основу коришћења права „приговора савести“, и то само у периоду регрутне обавезе и у прва три месеца служења војног рока.⁷ Идеолошка основа приговора савести садржа-

⁷ Изменама и допунама Уредбе о вршењу војне обавезе („Службени лист СЦГ“, бр. 37, 29. август 2003) прописано је да се на приговор савести могу позвати и војници

на је у идеји одбијања да се учествује у убијању других људи. Међутим, при томе се често занемарује чињеница да се то право веома лако може и злоупотребити, што озбиљно доводи у питање функционисање једног сложеног и динамичног система какав је систем војне обавезе. Могућност злоупотребе повећана је и тиме што је, на основу нових законских измена, коришћење права „приговора савести“ пренесено и на војнике који се већ налазе на служењу војног рока. Све то одлучивање о захтевима за алтернативно служење војног рока чини веома деликатним, нарочито у случају када постоји уверење да је држава у опасности, када је и најзначајније да се за одбрану земље обезбеде потребни људски потенцијали. Наиме, осетљивост система је највећа у кризним ситуацијама, односно у ситуацијама када је најзначајније да се за одбрану земље обезбеди одговарајући број обучених војника. С друге стране, у територији реалних система тзв. приговор савести је апсурдан, јер се позитивни принципи целине не могу потчинити квазипозитивним циљевима појединца – као појединачног елемента целине. Заправо, апсурд је у томе што право приговора савести промовише људско право појединца које угрожава права заједнице којој припада. Отуда би се свако даље актуелизовање *права приговора савести*, као ненаучне категорије, с правом могло сврстати у домен политичких манипулација усмерених не само против војске и војне организације него и против државе као заједнице. Иначе, право на *приговор савести* је феномен везан за здравствено или опште стање регрута, и као такво у нас је увек решавано позитивно у интересу Војске и регрута појединца. Међутим, уколико заиста не постоје оправдани разлози за позивање на приговор савести (што се тешко може утврдити), ти захтеви би се с правом могли свести на склоност ка избегавању прописаних друштвених обавеза.

Проблеми који се манифестују услед велике временске дистанце између регрутовања и упућивања на служење војног рока могли би да се отклоне тако што би се, уместо у 18. години живота, регрутовање обављало у години која претходи упућивању регрута на служење војног рока. То је посебно значајно због тога што важност резултата прегледа износи шест месеци. На тај начин би се олакшао рад, побољшао квалитет, смањили трошкови и избегли евентуални предупутни прегледи (непосредно пред упут на служење војног рока).

Реализацију основних процеса у систему војне обавезе карактерише низак ниво технологије рада, јер се већина прописаних извештаја још увек израђује ручно. Последица недостатка средстава информационе технологије јесте низак ниво формализације података, што чини сложенијим процесе рада. Такође, једна од последица је

за време прве трећине служења војног рока. Примена тог решења не само да онемогућава планирање попуне Војске регрутима и војницима и да отежава функционисање система војне обавезе већ није у складу ни са одредбама Уставне повеље државне заједнице СЦГ, јер се право приговора савести гарантује само регрутима.

преорганизованост и немогућност система војне обавезе да се ефикасно прилагоди брзим променама како у самом систему, тако и у његовом окружењу.

Да би се отклонили наведени проблеми потребна је, осим увођења информационе технологије, примена савремених метода управљања ресурсима које се заснивају на информационој технологији. То је посебно значајно због тога што коришћење информационих система омогућава истовремено вођење, анализирање и обрађивање бројних обележја јединица посматрања, и још већи број модалитета. Тиме се обезбеђује вођење појединачних података само на једном месту, уз могућност да те податке користе и сви остали системи у окружењу. На тај начин се олакшавају планирање и организовање, односно побољшава реализација, и тако обезбеђује успешније функционисање система војне обавезе у целини.

Регрути се на служење војног рока упућују са навршеном 21. годином живота, што није добро решење: за оне који настављају школовање то је рано, а за средњошколце – касно. Због тога велики број регрута у појединим упутним роковима (март и септембар) подноси захтев за превремени упут.⁸ Тим се не отежавају само припрема и реализација упута него се стварају и осцилације у попуни. Такође, због реализације упута за ту категорију регрута често се у великом броју мењају род-служба и ВЕС, и тако девалвира регрутовање. Најчешћи проблеми, осим наведеног, који оптерећују систем војне обавезе јесу:

- отежано планирање увођења у војну евиденцију⁹ и немогућност да се у В/Е уведе целокупна регрутна популација;

- отежано уручење позива, посебно регрутима који се налазе у иностранству;

- инертност и неефикасност надлежних државних органа у вези са извршавањем војне обавезе;

- избегавање војне обавезе у делу регрутне популације и слаби ефекти предузетих мера;

- недовољни капацитети здравствених установа за обављање лекарских прегледа ;

- потреба да се редифинише ратна организација и систематизација радних места у државним органима, МУП-у и другим снагама одбране.¹⁰

Решавање наведених проблема и изналажење одговарајућег модела организације и функционисање система веома је значајно, будући да су најзначајније активности у постојећем систему (увођење у војну евиденцију, лекарски прегледи, регрутовање и упут на служење

⁸ Према садашњим законским решењима, војници се на служење војног рока упућују по навршеној 21. години живота.

⁹ Непоуздана база података и застарела методологија израде јединственог списка за увођење.

¹⁰ Тиме се отежава и онемогућује распоређивање в/о у те радне организације.

војног рока) временски неусклађене, што отежава планирану реализацију и повећава напрезање људства. Проблем напрезања људства је посебно изражен, јер се због недостатка аутоматизованог информационог система до потребних података у већини одељака још увек долази дуготрајним, мукотрпним и вишеструким листањем картотеке и матичних књига. Подаци се најчешће прикупљају из више извора, што код обрађивача изазива одређену сумњу у поузданост и редундантност података.

Правци доградње и усавршавања система војне обавезе

Развој и доградња система војне обавезе не остварује се спонтано и стихијски, већ се планирају, усмеравају и усклађују са друштвено-политичком и економском ситуацијом у земљи, достигнутим степеном развоја оружаних снага код нас и у свету и усвојеном концепцијом (доктрином) одбране земље. Дакле, само на тај начин, односно, континуираном доградњом целокупног система или појединих његових делова могу да се изнађу оптимална решења (концепцијска, доктринарна, организацијска, финансијска итд.), која су у функцији остваривања најбољих резултата.

Промене у земљи¹¹ и окружењу које су наступиле крајем 20. и почетком 21. века, као и потреба за укључивањем државе у системе колективне безбедности, неминовно намећу и потребу доградње и осавременавања система војне обавезе и система одбране у целини. Наведеним организацијским променама у систему одбране и војне обавезе јесте проналажење и усвајање у новим околностима, примерених концепцијских и организацијских решења. Услови у којима се уводе те промене веома су сложени¹², што умногоме ограничава њихов обим и дубину, па се тешко може одредити да ли ће до њих доћи у оквиру организацијске доградње, реорганизације или трансформације. Субјекти који у томе буду учествовали морају да буду стручни и да имају потпуно јасну визију развоја и унапређења целокупног одбрамбеног система земље. Страна искуства из те области заснивају се на међународним стандардима и указују на то да не постоји земља, ни највећа оружана сила, која свој систем одбране организује аутономно (пројектује, развија и опрема).

У вези са наведеним, за доградњу и усавршавање система војне обавезе нуде се три основна правца:

- 1) доградња нормативне регулативе;*
- 2) организацијска доградња;*

¹¹ Редифинисање и усклађивање постојећих односа у државној заједници Србија и Црна Гора и успостављање нових, функционалнијих односа.

¹² Још увек се у пракси не примењују сви нормативни документи на којима се заснива организација система одбране државне заједнице Србија и Црна Гора (војна доктрина, закон о војсци и друга законска и подзаконска регулатива).

3) прекомпоновање функција и активности ради осавремењавања.

1. Доградња нормативне регулативе

У оквиру доградње нормативне регулативе треба:

- нормативно уредити област војне обавезе тако да се обезбеди лакша и ефикаснија реализација свих процеса у систему;
- обезбедити равноправнији положај војницима који војни рок служе са оружјем у односу на цивилну службу¹³;
- прећи са екстериторијалног на територијални начин попуње;
- прецизно регулисати специфичности и начин вршења војне обавезе појединих категорија војних обвезника (врхунски спортисти, научни истраживачи, уметници, и други)¹⁴;
- изменити нормативну регулативу тако да се сва лица мушког пола по издавању личне карте – легитимације, уведу у војну евиденцију, и побољшати сарадњу са органима МУП-а;
- увести могућност откупа служења војног рока¹⁵.

2. Организацијска доградња се односи на:

- обједињавање свих обавеза одбране (војна, радна и материјална) у једну организацијску целину¹⁶;
- смањење броја организационих нивоа и бољу функционалну повезаност организацијских целина (обједињавање подручних и војнотериторијалних органа);
- реорганизацију војноздравствених установа које обављају медицинско-психолошку обраду регрута.

3. Прекомпозиција функција и активности

Прекомпозиција функција и активности односи се на измену методологије планирања и реализације увођења у војну евиденцију, лекарских прегледа, регрутовања и упута регрута на служење војног рока. Суштина прекомпозиције је у:

- увођењу функције маркетинга која ће олакшати припрему и реализацију основних процеса у систему;

¹³ Једно од могућих решења којим би се положај војника на служењу војног рока са оружјем учинио равноправнијим у односу на тзв. приговараче савести јесте смањење дужине служења војног рока. Поред тога, скраћењем трајања војног рока за ту категорију регрута значајно би се смањили трошкови.

¹⁴ Неопходно је да се та проблематика детаљно регулише и пропише законским и подзаконским актима.

¹⁵ У разматрању откупа служења војног рока треба поћи од следећег: 1) да откуп служења војног рока треба да буде једна од могућности за регулисање те законске обавезе; 2) да постоје *јединствени критеријуми* за откуп служења војног рока за све војне обвезнике, а не само за поједине категорије (одлука о откупу треба да се доноси за сваки *појединачни случај*, чиме би се избегле могуће злоупотребе); 3) да се захтев за откуп служења војног рока може поднети до краја календарске године у којој регрут *навршава 35 година живота*; 4) да откуп служења војног рока не сме бити *социјална категорија*, и 5) да обавезу откупа имају и регрути који су навршили 35 година живота а који су на неки начин избегли обавезу служења војног рока.

¹⁶ Војна, радна и материјална обавеза одбране објединиће се у Управу за обавезе одбране, као једну од организацијских јединица новоформираног сектора за људске ресурсе. Обједињавањем тих обавеза одбране коначно ће се створити функционална целина која ће решавати ту сложену проблематику.

– поједностављењу планирања увођења и израде јединственог списка за увођење регрута у евиденцију у години у којој навршавају 18 година живота;

– обављању лекарских прегледа и регрутовања непосредно пред упут на служење војног рока;

– елиминисању планова регрутовања и новој методологији планирања упута. Наиме, за израду планова упута убудуће би се узимали у обзир и елементи на основу којих је планирано регрутовање¹⁷.

Динамика мера за доградњу и усавршавање система војне обавезе

Недостатке у постојећем начину планирања и реализације регрутне обавезе, служења војног рока и служења у резервном саставу, ради њиховог осавремењавања и бољег и успешнијег функционисања система војне обавезе, у наредном периоду би требало отклањати према хитности.

а) *Мере за унапређење система војне обавезе које би требало одмах предузети:*

– обједињавање војне, радне и материјалне обавезе у једну организацијску целину;

– осмишљавање и увођење функције маркетинга у припреми и реализацији свих елемената војне обавезе;

– измена нормативних аката којима је уређена област војне обавезе ради осавремењавања и лакшег и ефикаснијег рада у наредном периоду;

– прекомпозиција радних процеса у систему војне обавезе на начин који ће обезбедити смањење трошкова и повећање ефикасности;

– доградња организације ВТО у правцу јачања извршних органа (одељци), будући да се у њима одвијају тежишне активности;

– изналажење нове и ефикасније методологије увођења у В/Е (коришћење базе података МУП-а, померање старосне границе за увођење у 18. години живота и једноставнија израда и ажурирање јединственог списка за увођење);

– измена динамике лекарских прегледа и регрутовања (прегледе и регрутовање треба обављати у години која претходи упуту или непосредно пред упућивање регрута на служење војног рока);

– измена дужине трајања привремене неспособности и методологије лекарских прегледа те категорије регрута¹⁸;

¹⁷ На тај начин би се олакшало планирање, јер се не би морали радити планови регрутовања, и не би било промена рода-службе и ВЕС-а због накнадно стечене стручне спреме, знања или занимања значајних за Војску, чиме би се знатно олакшао и поједноставио рад.

– измена старосне границе за упућивање регрута на служење војног рока (упут од 19. до 30. година живота)¹⁹;

– примена територијалног начина попуње (упут на служење војног рока на територијалном принципу);

– оптимална дужина служења војног рока (тако да војни рок буде што краћи, садржајнији, ефективнији и ефикаснији);

– потпуни прелазак на посредни начин попуње (обука у наставним центрима или посебним јединицама за обуку);

– примеренија нормативна регулатива и организација служења војног рока у цивилној служби и прецизније нормативно регулисање те проблематике ради заштите система од евентуалне злоупотребе.

б) Мере које би требало предузети у наредном периоду:

– законом регулисати обавезу евиденције и ажурирања базе података грађана која би могла да се користи као поуздан основ за планирање увођења у В/Е (одредити носиоца, начин вођења и ажурирања, могућност и начин коришћења података);

– увести примерене и јасне стандарде за вођење база података о грађанима (војним обвезницима) да би те податке могли да употребљавају сви заинтересовани корисници;

– примереном казненом политиком увести ред и обезбедити стриктно поштовање прописа приликом промене пребивалишта (како у земљи, тако и у иностранству);

– смањити број организационих нивоа и побољшати њихову функционалну повезаност (велики број организационих нивоа отежава и успорава токове података иако извештаји на нивоу војних одсека и округа најчешће садрже исте модалитете);

– централизовати одлучивање о ангажовању регрутног потенцијала²⁰;

– другачије организовати лекарске прегледе (формирати регрутне центре одговарајућих капацитета, а уколико то није могуће, једно од решења могло би да буде обављање прегледа у цивилним домовима здравља, осим за регруте за које постоје индикације да ће бити оцењени као „неспособни“²¹;

¹⁸ У случајевима када се не очекује брза промена здравственог стања оцену „привремено неспособан“ за војну службу треба давати и до четири године, а ради смањења трошкова треба размотрити могућност да се прегледи обављају само на основу индикација.

¹⁹ Оправданост упућивања регрута на служење војног рока после навршене 30. године живота требало би сагледати са свих аспеката. Једно од могућих решења јесте да се за ту категорију предвиди само могућност откупа. Откуп би требало предвидети и за оне који су избегли обавезу служења војног рока а навршили су 35 година живота.

²⁰ Планирање и располагање регрутним потенцијалом најлакше се остварује у систему са једним нивоом руковођења. Осим тога, стварањем јединственог система с централизованим одлучивањем обезбеђује се рационализација система.

²¹ Ове прегледе би требало вршити у војноздравственим установама (ВЗУ), јер и даље треба задржати одредбу да се оцена здравствене способности ових категорија регрута може донети само после извршених прегледа у тим установама.

- одредити оптимално трајање војног рока и усагласити га с изабраним начином служења (према садашњем решењу, цивилна служба је краћа и лакша од служења војног рока са и без оружја);
- преиспитати и изменити досадашње поделе јединица и ВЕС-ова према категоријама и подкатегоријама и критеријуме за њихов избор;
- изнаћи примерен модел за потпун обухват (увођење у В/Е целокупног регрутног потенцијала);
- изнаћи најбољи начин за информациону кампању, тј. за популаризацију редовног служења војног рока²²;
- увести могућност откупа служења војног рока;
- максимално прилагодити обавезе служења у резервном саставу стварним потребама и могућностима популе (тежиште би требало да буде на резервним официрима, командирима одељења и критичним специјалностима);
- увести информациони систем ВОЈЕВИД.

Закључак

Унапређење организације, као процес повећања способности неког система за обављање наменских задатака, може да се поистовети с рационализацијом и осавремењавањем. Он се у систему војне обавезе може остварити прекомпоновањем структуре и функција и одговарајућим инструментима војне обавезе, као и организацијском и нормативном доградњом. На тај начин се значајно утиче на побољшање ефикасности целокупног одбрамбеног система земље. С обзиром на то, као и на чињеницу да осавремењавање, у суштини, треба да значи побољшање (мењање набоље) постојећег стања или решења, неспорно је да је оно и значајан предуслов за организацијске промене у војсци и систему одбране у целини. Али и обрнуто, организација система одбране јесте кључни чинилац који утиче на организацију и функционисање система војне обавезе и војне организације уопште. Такође, осавремењавањем система војне обавезе на наведени начин отклонило би се уочене слабости које оптерећују функционисање система у садашњим условима, али и омогућила његова стална доградња и усавршавање у наредном периоду.

Литература:

1. Н. Брачика, *Оптимизација планирања регрутовања и популе Војске регрутима* (докторски рад), Београд, 1999.
2. *Војна енциклопедија*, ВИЗ, Београд, 1961.

²² Примереним представљањем овог начина служења војног рока у јавности и бољим (праведнијим) нормативним уређењем треба онемогућити да се они који не желе да служе редовни војни рок „приговарачи савести“ често фаворизују и повлашћују у односу на остале регруте.

3. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
4. М. Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 1972.
5. *Закон о Војсци Југославије*, „Службени лист СРЈ“, бр. 67, Београд, 1993.
6. *Закон о одбрани*, „Службени лист СРЈ“, бр. 67, Београд, 1993.
7. З. С. Којић, „*Организациони системи и управљање процесима*“ (скрипта), Београд, 2003.
8. С. Лилић, Б. Ковачевић-Вучо, *Приговор савести*, прво и друго издање, Београд, 2000. и 2001.
9. М. Мијаиловић, *Приказ анализе обухвата података и њено поређење са регресионом анализом у мерењу перформанси, SYM-OP-IS'97*, Београд, 1988, стр. 435–438.
10. М. Росић, *Систем регрутовања у Војсци Југославије* (магистарски рад), Београд, 2000.
11. М. Росић, *Војна обавеза у функцији оспособљавања за одбрану земље* (докторски рад), Београд, 2004.
12. М. Росић, „*Војна обавеза и алтернативно служење војног рока*“, „Војно дело“, бр. 6/2002.
13. И. Николић, С. Боровић, *Вишекритеријумска оптимизација*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1997.
14. *Студија војне обавезе*, Трећа управа ГШ ВЈ, Београд, 2000.
15. *Упутство за регрутовање и попуњу ВЈ у миру и рату*, Београд, 1994.
16. *Упутство о извршавању војне обавезе приликом путовања и боравка у иностранству*, Трећа управа ГШ ВЈ, Београд, 2001.
17. *Упутство о служењу војног рока војних обвезника спортиста*, Трећа управа ГШ ВЈ, Београд, 2001.
18. *Упутство за извештавање о војним обвезницама, мирнодопској и ратној попуни Војске Југославије*, Београд, 1996.
19. *Уредба о вршењу војне обавезе*, Београд, 1994.
20. *Устав СРЈ*, Београд, 1992.
21. *Услови за одређивање рода, службе и војноевиденционе специјалности*, „Службени војни лист“, бр. 15, 1994. (309–321).

Стратегије организационе трансформације војске

УДК: 355.1 : 65.012

Мр Дејан Стојковић, капетан*

У сложеним политичким, економским, војнобезбедносним и другим околностима, предуслов за успешну реализацију друштвене улоге војске јесте усклађеност њене организације са потребама, могућностима и стандардима у безбедносним интеграцијама. Сопствену организацију са конкретним околностима војска усклађује спровођењем континуираних организационих промена.

Као концепт радикалних и свеобухватних организационих промена организациона трансформација се примењује у ситуацијама када постоји значајан несклад између потребног и постојећег стања организације војске. Циљеви организационе трансформације остварују се применом одређених стратегија.

Организациона трансформација војске може да се реализује применом различитих програма стратегије редукције, стратегије раста или стратегије развоја. С обзиром на комплексност војске, неопходно је да се за њену организациону трансформацију комбинује врше различитих стратегијских варијаната, које ће, у конкретним условима, обезбедити успешну реализацију циљева трансформације.

Кључне речи: стратегија, организациона трансформација, војска.

Увод

Војске у савременом свету друштвену улогу реализују у комплексним динамичним условима. Готово свакодневно сучавају се са новим захтевима и задацима, а буџетско издвајање за њихове потребе, истовремено, има тенденцију сталног смањења. У таквим околностима, један од предуслова за обезбеђење и очување потребног нивоа борбене готовости јесте спровођење сталних организационих промена, чиме се постиже да војна организација буде сагласна са потребама, могућностима и стандардима у безбедносним интеграцијама.

Организациона трансформација војске јесте процес свеобухватних промена које планира руководство и којима се суштински мења постојећа организација војске ради побољшања њених укупних перформанси.¹ Она обухвата доношење сета управљачких одлука и пред-

* Аутор је истраживач у Институту ратне вештине.

¹ Перформансе су способност војске да ефикасно користи своје ресурсе и постиже ефекте који су усклађени са њеним циљевима и захтевима надлежних државних органа.

узимање бројних акција (на различитим хијерархијским нивоима) ради промене бројних организационих варијабли, односно остварења специфичних циљева.² У реализацији трансформације примењују се одговарајуће *стратегије*, под којима се подразумевају конкретни начини за остварење дефинисаних циљева.

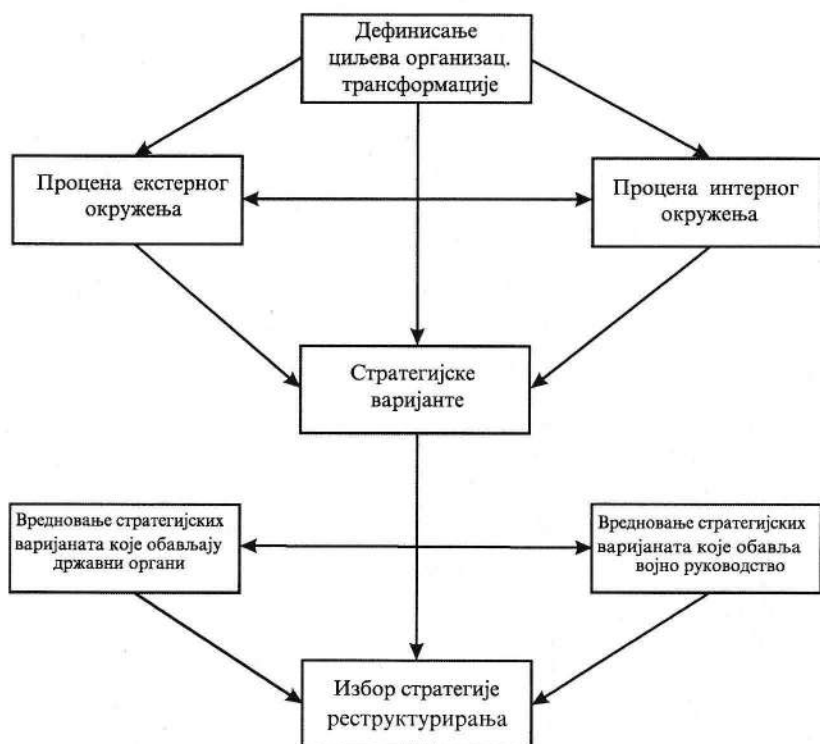
Стратегије су веома значајна компонента организационе трансформације војске јер се њима одређују правци будућег деловања ради остварења дефинисаних циљева. Кључну улогу у њиховом формулисању и имплементацији имају органи управљања и командовања, који приликом обављања тих комплексних активности могу да користе и знања и искуства спољних консултаната. Успех организационе трансформације директно зависи од примењене стратегије. Уколико изабрана стратегија одговара потребама и могућностима војске, трансформација ће, највероватније, бити успешна. Са друге стране, уколико изабрана стратегија не одговара конкретним околностима, изванредан је неуспех.

Формулисања стратегије организационе трансформације

Предуслов да се организационом трансформацијом значајније унапреде перформансе војске јесте добро формулисана и установљена стратегија њеног спровођења. Полазећи од систематске анализе чинилаца екстерног и интерног окружења војске и, на основу тога, установљених циљева организационе трансформације, процес формулисања стратегије обухвата идентификацију, вредновање и избор најбоље стратегијске варијанте у конкретним околностима. Формулисање стратегије организационе трансформације војске обухвата следеће активности (шема 1): 1) дефинисање циљева организационе трансформације; 2) процену екстерног окружења; 3) процену интерног окружења; 4) идентификацију стратегијских варијаната; 5) вредновање стратегијских варијаната које обавља војно руководство; 6) вредновање стратегијских варијаната које обављају надлежни државни органи, и 7) избор стратегије организационе трансформације.

Општи циљ организационе трансформације војске јесте промена њене организације на начин који ће допринети побољшању њених укупних перформанси. Из тако дефинисаног општег циља изводе се циљеви нижег нивоа општости које могу да буду веома различити, а односе се на смањење укупних трошкова, преко побољшања ефикасности, до промене имиџа војске.

² Општи циљ организационе трансформације војске је унапређење њених укупних перформанси. Посебни циљеви су: унапређење ефективности и ефикасности функционисања, обезбеђење потребне флексибилности, обезбеђење интероперабилности, унапређење квалитета функционисања итд.

Формулисање стратегије организационе трансформације војске

Екстерно окружење значајно утиче на укупно функционисање војске, а тиме и на спровођење организационих промена. Проценом екстерног окружења, у оквиру процеса формулисања стратегије организационе трансформације, треба да се утврде могућности, али и опасности по њено успешно спровођење. Истраживањем екстерног окружења долази се и до значајних сазнања о основним правцима (стратегије) трансформације војски других држава, при чему посебна пажња треба да се обрати на истраживање праваца трансформације војски суседа и земаља у транзицији.

Будући да се тек кроз сучељавање чинилаца екстерног и интерног окружења могу ближе одредити критични чиниоци за успех организационе трансформације, релевантно је да истраживање буде усмерено и на анализу ресурса, односно интерних могућности војске. Реч је о истраживању које је усмерено на утврђивање способности војске за спровођење радикалних и свеобухватних организационих промена. Те способности произилазе како из карактеристика људских, материјалних, финансијских и других ресурса, тако и из могућности да се рационално користе и комбинују у конкретним условима.

Након што се одреде циљеви организационе трансформације и процени екстерно и интерно окружење војске, дефинишу се стратегијске варијанте. Наиме, најчешће има више варијаната за које се претпоставља да могу да обезбеде реализацију циљева организационе трансформације војске. Задатак руководства је да те варијанте на одговарајући начин артикулише и створи услове, односно критеријуме, за њихово вредновање. Која ће стратегијска варијанта бити изабрана и, касније, примењена зависи од резултата вредновања свих варијаната. Приликом дефинисања стратегије организационе трансформације војске потребно је да варијанте вреднује војно руководство, али и надлежни државни органи, на основу следећих група критеријума: 1) *критеријума конзистентности*, 2) *критеријума изводљивости* и 3) *критеријума прихватљивости*.³

На основу критеријума конзистентности проверава се колико поједине стратегијске варијанте одговарају конкретној ситуацији у којој се војска налази. Наиме, применом релевантних техника тестирају се:

- да ли су варијанте компатибилне с циљевима организационе трансформације;

- да ли и колико омогућавају превазилажење тешкоћа и слабости војске за спровођење трансформације;

- да ли и колико доприносе да се искористе могућности и капитализацији снага војске за спровођење трансформације.

Применом критеријума изводљивости стратегијске варијанте се тестирају са становишта:

- могућности да војска обезбеди потребне кадровске, материјалне и финансијске ресурсе за њихову примену;

- способности војске да за њихово спровођење обезбеди потребан ниво помоћи и подршке;

- способности војске да за њихову имплементацију обезбеди неопходан ниво управљачких и оперативних вештина.

Критеријуми прихватљивости омогућују разматрање стратегијских варијаната са становишта:

- могућности да на основу њихове примене војска ефикасно реализује циљеве трансформације, односно достигне жељени ниво перформанси;

- прихватљивости у вези с финансијским трошковима;

- прихватљивости у вези с величином и начином промена које ће изазвати у војсци као целини и у њеним појединим деловима;

- могућности да војска на основу њих адекватно парира потенцијалним противницима;

- прихватљивости постојећег стања војске и окружења.

Као резултат вредновања варијаната добија се стратегија за коју се сматра да ће у конкретним условима обезбедити успешно спрово-

³ G. Johnson, K. Scholes, *Exploring Corporate Strategy*, Prentice-Hall, 1988.

ђење организационе трансформације. Међутим, правилно формулисана стратегија је потребан, али не и довољан услов за успех трансформације. За унапређење перформанси, као општег циља организационе трансформације војске, поред добро формулисане стратегије неопходна је и њена правилна имплементација.

Типови стратегија организационе трансформације

Приликом формулисања и имплементације стратегија организационе трансформације војске неопходан је контингентни приступ, јер стање бројних екстерних и интерних чинилаца детерминише мере и елементе сваке појединачне стратегије. Јединственост и непоновљивост стратегија организационе трансформације умногоме чине сложенијим посао везан за њихово груписање. Основни правци унапређења перформанси војске су:

- смањење величине и елиминисање организационих делова који значајно не доприносе реализацији циљева;
- повећање величине и, евентуално, освајање нових подручја делатности за која се претпоставља да ће позитивно утицати на унапређење укупних перформанси;
- предузимање квалитативних промена ради повећања ефективности и ефикасности функционисања, односно ради унапређења укупних перформанси.

На основу наведених глобалних праваца деловања могу се дефинисати три основне стратегије организационе трансформације војске: стратегија редукције, стратегија раста и стратегија развоја. У многим војскама већ су исцрпљене могућности за сужавање делатности или то није могуће из политичких, економских и других разлога. Такође, могућности за ширење делатности често су ограничене због недостатка потребних ресурса. Због тога војске често немају много могућности за унапређење укупних перформанси и морају да се концентришу на преиспитивање своје величине и предузимање квалитативних промена ради побољшања функционисања садашње структуре делатности.

С обзиром на комплексност војске, веома је тешко изабрати групу стратегија за њену трансформацију. Наиме, за организациону трансформацију сложеног организационог система какав је војска неопходан је пажљив избор и имплементација више различитих стратегија, чија ће комбинација у конкретним условима, с обзиром на екстерне и интерне чиниоце, обезбедити успешну реализацију циљева трансформације. Приликом опредељивања за одређену варијанту стратегије организационе трансформације војске неопходно је сагледати све аспекте њене имплементације. Посебну пажњу треба обратити на последице које примена (или неуспешна примена) одређене стратегије може изазвати по војску, али и по државу.

Избор, формулисање и имплементација стратегије редукције значе да је војска принуђена да смањује своју величину да би повећала укупну ефективност и ефикасност функционисања.⁴ При томе, може да задржи постојећу структуру делатности или може да се одлучи за њено сужавање, што значи укидање организационих делова који се не уклапају у њену суштинску делатност. Наиме, у војсци је релативно чест извесни несклад између величине и начина функционисања. Начини на које покушава да реши такве проблеме могу да буду смањење броја запослених, „гашење“ одређених организационих делова и послова итд. Устаљено је мишљење да је стратегија редукције изнуђена, и да се спроводи углавном у ситуацијама када се војска суочи са кризом и проблемима у функционисању.

Стратегија редукције је збирни израз за релативно бројне програме чија је суштина смањивање величине војске и, евентуално, смањивање ширине њене делатности кроз укидање одређених радних места, организационих јединица и послова. Најчешће се напуштају организациони делови који остварују негативан утицај или за које се сматра да немају велики значај за реализацију мисије и циљева војске. Реализацијом стратегије редукције очекује се остварење синергијског ефекта, и то према формули $5 - 1 = 7$.⁵ То значи да резултат одстрањивања неких организационих делова треба да буде повећање ефикасности преосталих делова и рационалније коришћење осталих ресурса. Критичан тренутак у примени стратегије редукције јесте дефинисање критеријума, рангирање и избор организационих јединица (радних места), односно послова које треба елиминисати. Грешке које се тада могу учинити најчешће изазивају огромне проблеме и губитке који се касније тешко могу надокнадити.

Као и остале стратегије организационе трансформације војске, стратегија редукције је изузетно сложена, будући да укључује више правних, административних, организационих, финансијско-рачуноводствених и техничких аспеката. Да би се успешно реализовала, приликом њеног формулисања и имплементације треба се придржавати следећих начела:

– треба сагледати све могуће варијанте, а пре имплементације неопходно је да се недвосмислено утврди да је примена стратегије редукције најбоље решење за превазилажења организационих проблема, односно унапређење перформанси војске;

⁴ У страној литератури стратегија редукције се најчешће назива *downsizing*, а тај назив се све чешће појављује и у радовима домаћих аутора.

⁵ Израз је математички нетачан, али се у литератури користи да би се приказало да су резултати, након елиминисања одређених организационих делова, бољи него када је организација функционисала са тим деловима.

– треба прецизно утврдити стратегијски и оперативни значај организационих делова и послова који се „гасе“. Мере редукције првенствено треба примењивати на периферне организационе делове и делатности;

– стратегију редукције не треба примењивати ради постизања краткорочних циљева;

– редукција не сме да буде циљ за себе, већ средство за остварење других циљева;

– треба размотрити обим ресурса који се морају ангажовати ради реализације стратегије;

– треба предвидети проблеме који могу да се појаве у току реализације стратегије и разрадити мере за њихово превазилажење.

Приликом реализације стратегије редукције неопходан је велики опрез. Дуго је постојао негативан став о њеној природи и сматрало се да је она израз слабости. Због тога, уколико се примењује у великом обиму, може да изазове сумњу у способност војске и државе. Наиме, постоји мишљење да је мали обим редукције израз потребе војске да усклађује свој однос са променама у окружењу, док примена стратегије редукције у већем обиму указује на постојање и других разлога и мотива осим пуне потребе за прилагођавањем.⁶

Под реализацијом стратегије редукције подразумева се предузимање бројних активности ради побољшања ефикасности и ефективности функционисања војске. Суштина стратегије редукције најбоље се може схватити на основу њених главних карактеристика.⁷

– *Стратегија редукције обухвата сет активности које се спроводе с конкретним циљем.* Редукција се у војсци не догађа, већ се она одлучно предузима. По томе се редукција разликује од бројних других околности (на пример, смањење финансијских, материјалних и људских ресурса итд.), које су, најчешће, повезане са одређеним проблемима.

– *Под стратегијом редукције обично се подразумева смањење величине војске, иако се не ограничава само на то.* Стратегија редукције односи се на бројне мере које се предузимају ради смањења броја припадника војске, као што су: превремено пензионисање, откупни пакети (отпремнина), преквалификација, осипање (флукуација), отпуштање итд.

– *Стратегија редукције се фокусира на побољшање ефикасности војске.* Њена примена може да буде реактивна или проактивна. Наиме, стратегија редукције може да се реализује као дефанзивна реакција на пад, или као проактивно деловање ради унапређења перформанси војске.

⁶ Д. Ерић, *Стратегије реструктурирања предузећа*, докторска дисертација, Економски факултет, Београд, 1995.

⁷ K. S. Cameron, S. J. Freeman and A. K. Mishra, „Downsizing and redesigning Organizations“ in edited by George P. Huber and William H. Glick, *Organizational change and Redesign: Ideas and Insights for Improving Performance*, Oxford University Press, 1995.

– *Примена стратегије редукције подржава и утиче, свесно или не-свесно, на радне процесе.* Стратегије редукције обухватају бројне мере које се предузимају ради редизајнирања и/или елиминисања одређених радних процеса. Те мере су превасходно усмерене на процесе који не доприносе стварању нових вредности у организацији, односно који су канал за одлив организационих ресурса.

Стратегија редукције обухвата већи број програма којима војска покушава да превазиђе проблеме у функционисању и унапреди своје перформансе смањењем величине и елиминисањем одређених послова и организационих делова. У литератури су описани бројни програми за смањење величине организација, међу којима се веома тешко могу повући јасне и прецизне границе. За војску су посебно значајни следећи програми: смањење броја припадника војске, продаја, раздвајање, дезинвестирање, ликвидација и екстерно ангажовање.

Програм смањења броја припадника војске састоји се од понуде различитих бенефиција, на пример: превременог пензионисања, трансфера и премештаја, откупних пакета (отпремнина), преквалификације, и слично. Уколико се понудом бенефиција не постигну очекивани резултати, руководство може да приступи и примени радикалних мера, као што су отпуштање одређеног броја припадника војске, подстицање флукуације, и слично.

Реализација програма смањења броја професионалних припадника војске садржи значајне ризике, будући да је тешко предвидети ко ће се од професионалних припадника одлучити за одлазак, а ко за останак. Такође, веома је тешко одредити које знање, коју институционалну меморију и које критичне вештине ће војска изгубити применом тог програма. Осим омогућавања промтне редукције броја професионалних припадника, сврха тог програма је и да војска схвати ситуацију у којој се налази, да иницира мере за смањење трошкова и да мотивише спровођење даљих промена.

Многе војске, посебно у земљама у транзицији, користе програм смањења броја припадника као начин за смањење своје величине. Основни чинилац који утиче на избор тог програма јесте жеља за релативно брзим смањењем трошкова. Међутим, радикално смањење броја припадника намеће и велике проблеме, који се морају институционално и плански решавати. Ти проблеми се огледају у великом отпору професионалних припадника (отворено незадовољство због примене тог програма, поред оних који су обухваћени мерама редукције, веома често изражавају и остали припадници), потреби за значајним финансијским средствима ради збрињавања припадника који напуштају војску итд.

Програм продаје подразумева продају одређеног организационог дела за који се сматра да нема посебан значај за реализацију мисије и циљева војске, односно за који се сматра да негативно утиче на њене

укупне резултате.⁸ Применом продаје војска смањује своју величину, ослобађа се непотребних (или штетних) делова и тако покушава да повећа ефикасност и ефективност свог функционисања. Војска примењује продају да би се ослободила периферних делатности које усложњавају њено функционисање а не доприносе значајно реализацији мисије и циљева. Финансијска средства која се добију продајом одређених организационих делова често се користе за спровођење даљих промена.⁹ Међутим, за примену програма продаје везане су бројне правне, административне и друге процедуре које умногоме усложњавају његово спровођење.

Применом *програма раздвајања* (подела) војска реализује редуквање своје величине и, евентуално, контракцију делатности тако што неке организационе делове претвара у самосталне субјекте.¹⁰ Облици раздвајања у пракси могу да буду различити, и зависе од више интерних и екстерних чинилаца. Најчешћи случајеви су раздвајање појединих организационих јединица на две или више нових, при чему матична јединица може, али и не мора да настави да постоји.¹¹ На пример, организациона јединица А може да се раздвоји на две нове организационе јединице – В и С, и да престане да постоји, или може да се подели на А, В, и С, и да настави да постоји, али смањена.

Програм раздвајања има бројне последице по организациону јединицу која га примењује. Може да доведе до: смањења величине организационих јединица и војске као целине, смањења ширине делатности, промена у организационој и управљачкој структури, повећања флексибилности, и слично. Од свих тих промена очекује се побољшање ефикасности и ефективности функционисања војске као целине.

Редукција величине и контракција делатности војске може да се реализује и применом *дезинвестирања*, програма под којим се подразумева престанак инвестирања у неку организациону јединицу. Реализација програма дезинвестирања својеврсно је напуштање и повлачење из одређених послова, сегмената или јединица. Спровођењем тог програма војска напушта организационе јединице или послове за које процени да имају лошу перспективу. Престанком инвестирања у

⁸ Програм продаје најчешће се примењује приликом трансформације привредних организација. Међутим, у пракси се дешава (као што је случај и у Војсци СЦГ) да су у саставу војске и одређене институције (на пример, ремонтни заводи, здравствене, културне и издавачке установе итд.), које битно не доприносе реализацији њене мисије и циљева. Продајом тих институција величина војске се смањује, а могу да се остваре и значајне финансијске користи.

⁹ На основу одлуке Врховног савета одбране Србије и Црне Горе, формиран је Фонд за реформе Војске Србије и Црне Горе у који ће се прикупљати финансијска средства добијена продајом војне имовине. Финансијска средства из Фонда користеће се за реформе Војске.

¹⁰ И у том случају, као и у случају програма продаје, реч је о организационим деловима који не остварују посебно значајан допринос реализацији мисије и циљева војски.

¹¹ Раздвајање се не примењује на војску као целину, већ на поједине њене организационе јединице.

неперспективне организационе јединице и/или послове стварају се услови за значајнија улагања у организационе делове и послове за које се претпоставља да ће се успешно развијати у будућности.

Ликвидација (гашење) јесте најрадикалнија варијанта стратегије редукације. Предузима се када анализе покажу да су штете од „гашења“ појединих организационих јединица мање од штета које ће настати уколико оне наставе да постоје. Због последица које изазива код припадника организационих јединица, примена ликвидације треба пажљиво и детаљно да се анализира, као и да се сачини прецизан план мера за ублажавање последица њеног спровођења.

Програм екстерног ангажовања блиско је повезан са осталим програмима редукације јер се у оквиру њега подразумева примена једног или више тих програма. Настао је као одговор на убрзање промена и феномен глобалне безбедности. Наиме, малобројне су војске које у савременим условима могу да обезбеде потребне ресурсе и способност за све делатности. Програм екстерног ангажовања јесте начин унапређења укупних перформанси елиминисањем делатности које не припадају групи основних делатности, тј. групи делатности које чине тзв. *језгро компетентности*. Све више преовладава мишљење да војска треба да обавља само делатности у којима је најбоља, док остале делатности треба да препусти екстерним партнерима који их обављају ефикасније и јефтиније.¹²

Екстерно ангажовање, као нови концепт организационе трансформације војске, обезбеђује да се војска концентрише на делатности које су блиске њеној централној мисији и да се ослободи периферних делатности. Међутим, аутори различито схватају значај тог програма. Наиме, једни заступају гледиште да су екстерне услуге оправдане за делатности који немају витални значај за функционисање војске (на пример, здравствене услуге), или када су те услуге толико важне да је једини начин да се успе ангажовање екстерних сарадника, док други сматрају да треба избегавати претерану екстерну зависност јер дислокација активности смањује укупне способности војске. Искуства војски које примењују концепт екстерног ангажовања указују на следеће:

- екстерно ангажовање не треба примењивати за основне функције и делатности војске;
- екстерним ангажовањем се не могу решити сви проблеми са којима се савремене војске суочавају;
- предност екстерног ангажовања је у томе што су партнери специјалисти за одређене функције и пословна подручја, тј. поседују потребна знања, опрему и искуство.

¹² У НАТО-у су прецизно дефинисане основне компетентности сваке државе чланице. Тако, на пример, Чешка има обавезу да јача заштиту од хемијског оружја, Норвешка обавезу да јача специјалне снаге итд.

На основу програма екстерног ангажовања – оптималном комбинацијом језгра или суштине, компетентности војске и одговарајућих компетенција партнера – може да се обезбеди унапређење укупних перформанси војске. Међутим, и поред бројних погодности које се обезбеђују применом тог програма, треба бити веома опрезан, јер евентуалне грешке могу да изазову велике проблеме, па и да угрозе функционисање војске.

Стратегија раста

Стратегија раста је други генерални правац деловања којим може да се оствари организациона трансформација војске. Избором те стратегије војска се окреће расту као начину за унапређење својих перформанси, односно ефикасности и ефективности функционисања. Под *растом* се подразумева процес повећања величине војске сачунао на то да се, с обзиром на постојећи однос чинилаца окружења, кроз остваривање економије обима и ширине, односно синергије у функционисању, обезбеди ефективна и ефикасна реализација мисије и циљева војске.¹³ У литератури не постоји потпуна сагласност о томе која је јединица мере најпогоднија за изражавање раста војске, тако да се наводе: број припадника, број организационих јединица, број средстава ратне технике, и слично.

Циљеви раста садржани су у настојању војске да обезбеди такву величину и ширину делатности које ће јој омогућити ефективније и ефикасније остварење друштвене улоге. Формирају се зависно од чинилаца окружења и амбиција државног, односно војног руководства. Под дефинисаним циљевима подразумева се идентификовање извора раста, под чијим се активирањем подразумева избор одговарајућих програма раста. Као процес, раст условљава повећање величине војске, али да би се искористили ефекти величине неопходно је да се реализују и бројне друге, пре свега квалитативне промене.

Суштина стратегије раста јесте повећање величине војске и, евентуално, ширење њене делатности као механизмима за унапређење перформанси. Постоји више програма за повећање величине војске, који се, понекад, тешко могу јасно разграничити. Од више могућих програма, за војску су посебно карактеристични следећи: припајање, спајање, повећање броја припадника војске и експанзија делатности.

Програм припајања, у ствари, значи трансакцију, у којој настаје један организациони ентитет од два или више ентитета. Међутим, најчешће једна организација апсорбује другу (на пример, када организација А апсорбује организацију В). За припајање је карактери-

¹³ Под величином војске подразумева се целокупан људски и материјални потенцијал који поседује у одређеном тренутку.

етично да апсорбована организација (организација В) губи самосталност и идентитет, док организација која је преузима (организација А) задржава своју самосталност и, увећана припајањем, наставља да функционише под старим називом.

Приликом организационе трансформације војске припајање се углавном примењује на организације различите величине и различите структуре делатности. Реализацијом стратегије припајања организације своју структуру делатности допуњују комплементарним делатностима, што треба да им омогући ефикасније и ефектније функционисање, односно успешнију реализацију мисије и циљева. Карактеристично је за програм припајања да се чешће користи на нижим организационим нивоима него на нивоу војске као целине. Наиме, приликом спровођења организационе трансформације војске релативно често се мање организационе јединице припајају већим организационим јединицама (улазе у њихов састав). Међутим, у одређеним ситуацијама може се десити да и неке државне институције постану саставни део војске.¹⁴

Програм спајања је такође карактеристичан за ниже организационе јединице војске. Под њим се подразумева трансакција у којој, као и у програму припајања, настаје један организациони ентитет, док претходна два престају да постоје. На пример, спајањем организација А и В, настаје нова организација С, док организације А и В престају да постоје самостално. За разлику од припајања, спајају се, обично, организационе јединице приближно исте величине и структуре делатности. Међутим, иако је структура делатности новонастале организационе јединице најчешће слична структурама делатности организација од којих је настала, повећањем величине треба да се обезбеде позитивни ефекти на укупне резултате.

Иако се у последње време *програм повећања броја припадника војске* користи веома ретко, тај програм постоји у теорији. Број припадника повећава се у ситуацији када се повећају обим и ширина делатности војске, а постојећи број њених припадника није у могућности да на одговарајући начин реализује њену мисију и задатке. Применом тог програма треба да се обезбеди достизање оптималних (потребних) перформанси војске и успешна реализација њене друштвене улоге.

Динамика и нестабилност екстерног окружења често утичу на промену мисије и циљева војске. Да би војска обезбедила успешну реализацију нове мисије и циљева, веома често примењује *програм експанзије делатности*. Промена ширине делатности може да доведе до великих организационих промена, којима се мора управљати на одговарајући начин. Један од релативно честих последица ширења делатности војске јесте формирање нових организационих јединица, што

¹⁴ На пример, одлуком надлежних органа одређене јединице МУП-а (на пример, жан-дармерија) могу да постану саставни део Војске.

подразумева предузимање бројних активности, као што су: стварање кадровских и материјалних услова за њено функционисање, оспособљавање кадра за обављање нових послова, израда организационе документације, „уходавање“ функционисања нових организационих јединица итд. Уколико ширење делатности војске не изазове потребу за формирањем нових организационих јединица, сигурно ће изазвати потребу за додатним оспособљавањем постојећих организационих јединица и кадра. Наиме, они најчешће нису оспособљени за обављање нових послова, па је неопходно њихово додатно оспособљавање.

За реализацију програма ширења делатности војске неопходна је пажљива припрема. Наиме, погрешан избор делатности, neodговарајућа припрема и лоша имплементација програма нужно доводе до проблема који могу да угрозе и функционисање војске. Осим тога, да би се отклонили ти проблеми морају се уложити велики напор и умеће, уз значајан утрошак финансијских средстава.

Стратегија развоја

Стратегија у функцији развоја још један је начин за реализацију организационе трансформације војске. Опредељење за њено спровођење значи да се војска окреће развоју као начину за обезбеђење жељеног (потребног) нивоа перформанси. Под развојем се подразумева укупност квалитативних промена којима се војска, прилагођавајући се променама у окружењу, преводи из постојећег у ново, ефектније и ефикасније стање. Та стратегија обухвата мноштво промена, као што су: реконцептуализација мисије и односа војске са окружењем; редифинисање стратегије деловања; редизајнирање организационе структуре; промена стила управљања итд. У вези с тим, развој значи намеру војске да, с обзиром на нове чиниоце успеха, ефектније и ефикасније оствари своју мисију, односно правовремено искористи могућност и избегне претње које настају с променама чинилаца ужег и ширег окружења.

Стратегија развоја је тзв. квалитативна стратегија организационе трансформације војске. Опредељењем за њено спровођење не искључују се могућност и потреба за спровођењем и одређених квантитативних промена, али њихов значај и могући ефекти имају другоразредни значај у односу на значај и ефекте квалитативних промена. Стратегија развоја је специфична у односу на остале стратегије организационе трансформације будући да је превасходно усмерена на квалитативне промене војске. Наиме, док се под стратегијом редукције и стратегијом раста подразумева, првенствено, усмереност војске на квантитативне промене (квалитативне промене имају секундарни значај), стратегија развоја је тежишно оријентисана на спровођење квалитативних промена.

Постоји више програма стратегије развоја, али се међу њима тешко могу успоставити јасне границе због међусобне повезаности и зависности. Стога спровођење једног програма аутоматски повлачи имплементацију других програма. С обзиром на основне правце реализације квалитативних промена у војсци, као основни програми стратегије развоја издвајају се:

- програм стратешког редизајна;
- програм структурног редизајна;
- програм технолошког редизајна;
- програм бихејвиоралног редизајна;
- програм успостављања стратешког партнерства.

Под програмом стратешког редизајна подразумева се поновно пројектовање елемената војске на основу којих се дефинише њен однос са окружењем.¹⁵ Стратешким редизајном се предвиђају промене у мисији, циљевима и стратегији деловања војске. Мисија одређује сврху, односно разлог постојања војске, њене делатности и филозофију (култура, вредности, веровања, ставови). Промена било којег, а посебно свих елемената мисије најчешће доводи до драматичне промене свих компонената војске. Из мисије произилазе циљеви војске, као конкретни искази стања или ситуација у које жели да дође, односно резултата које жели да постигне. У условима све веће комплексности и турбулентности у окружењу, циљеви постају примарна планска одлука према којој се усмеравају и координирају активности војске. До промена у циљевима може доћи услед редефинисања мисије, али и услед њене другачије операционализације.

Стратегија деловања се може мењати услед редефинисања мисије и циљева војске, или услед уочавања недостатака у реализацији постојеће стратегије. Недостаци у постојећој стратегији најчешће настају као последица измењених околности у окружењу (у односу на околности у периоду њеног формулисања). Конкретно, то значи да су настале повољне или претеће измене у окружењу, да је војска изгубила дотадашње или да је стекла нове потенцијале (ресурси и компетенције) за реализацију стратегија или да су на иновативан начин сагледане непромењене околности функционисања.¹⁶ Поред тога, недостаци у постојећој стратегији деловања војске могу да буду и последица грешака учињених приликом њеног формулисања.

Програм структурног редизајна усмерен је на промену организационе структуре за коју се, у конкретном случају, сматра да одлучујуће доприноси ефикасности војске. Структурни редизајн може да буде иницијални или последични правац организационе трансформације. Његов садржај чине промене основних димензија организационе

¹⁵ Подразумевајући да су ти елементи основа стратешког управљања, правац промена који их интегрише назван је стратешким правцем.

¹⁶ О. Јашко, *Пројектовање и менаџмент организационих промена* (докторска дисертација), ФОН, Београд, 1999.

структуре: начина поделе рада, децентрализације, департаментализације и координације. Промене те врсте су резултат недвосмисленог значаја одговарајуће расподеле задатака и ауторитета одлучивања за ефикасност војске, што се постиже применом адекватних принципа поделе рада и децентрализације. Оптимизација примене принципа диференцијације треба да се изведе уз ограничења наметнута принципима координације и комуникације. Та врста промена је у нас релативно честа, али је, на жалост, и прецењена. Наиме, промене у организационој структури које нису праћене променама у осталим компонентама војске не дају жељене резултате.

Програм технолошког редизајна заснива се на ставу да промене у домену војне опреме, технике, метода и процеса доводе до унапређења укупних перформанси војске. Иако реализација те опције стратегије развоја може да да изузетне резултате, њена примена је веома често ограничена због недостатка потребних финансијских средстава. Наиме, за увођење нове технологије, поред знања и искуства, неопходна су и значајна финансијска средства, која војске најчешће не поседују, нарочито у државама у транзицији. Искуства из праксе показују да имплементација стратегије технолошког редизајна понекад не даје очекиване резултате. Лоши резултати најчешће су последица неодговарајуће спроведеног редизајна или неусаглашености нове технологије са осталим компонентама организације војске.

Имплементација *програма бихејвиоралног редизајна* као крајњи резултат има промену понашања људи. Опредељење за његово спровођење мотивисано је ставом да ће се променом у људима, њиховом понашању и знању, значајно унапредити перформансе војске. Иако да промена у људима долази и приликом измене садржаја стратешких одредница војске, као и приликом измене њене структуре, суштинске промене људског понашања настају као резултат промене организационе културе и опште ситуације. Последице измена тих детермината људског понашања огледају се и на психосоцијалном нивоу, односно на нивоу мотивације, интеграције и знања припадника војске.

Од ситуационих варијабли, организациона култура је најзначајнија и најделикатнија детерминанта интерног миљеа војске, с најизраженијим утицајем на понашање људи. Иако се дејство осталих детермината интерног окружења на понашање људи не може занемарити, доминантан је утицај организационе културе на формирање људских вредности и ставова и на обликовање њиховог понашања. Пројектовање промена организационе културе је сложен, али често ефикасно решаван задатак. Нису ретки примери из праксе да је нови лидер, снагом свог ауторитета, успео да у веома кратком року наметне сасвим нов садржај на свим нивоима културе. Међутим, не недостају ни примери неуспеха услед деловања негативне повратне везе, засноване на задржаним вредностима и претпоставкама старог модела културе, која је активирана првим погрешним потезом новог лидера или лошим резултатима.

Један од програма организационе трансформације који значајно доприноси квалитативним променама војске јесте и *програм успостављања стратешког партнерства*. Одлука за спровођење тог програма подразумева опредељење државе да се у заштити својих виталних интереса ослања на концепт колективне одбране. Наиме, измењене геополитичке околности и карактер савремених изазова, ризика и претњи безбедности јасно указују на недостатке традиционалних безбедносних концепата. Измењени међународни односи наметнули су потребу за иналажењем нових концепата и стратегија безбедности, којима се, поред националне, обухватају регионална и глобална безбедност. Прихватање концепта колективне одбране намеће потребу за успостављањем интероперабилности с војскама – партнерима.¹⁷ Интероперабилност се изражава кроз: компатибилност, замењивост и заједништво, а основни алат за достизање интероперабилности јесте стандардизација процедура, поступака и опреме коју користе војске и партнери.

Главну улогу у реализацији стратегије развоја имају војни руководиоци. Наиме, квалитативне промене у војсци најчешће започињу нови људи, који раскидају са старом праксом, доносе нове идеје и ново размишљање, и чине „мотор“ организационих промена. Стога промена руководећег тима¹⁸ може да буде једна од најважнијих мера успешног спровођења квалитативних промена у војсци: осим што остварује психолошке ефекте на људе, значи раскид са старом, лошом праксом, промену имиџа, увођење нових идеја, новог начина размишљања итд. Међутим, приликом избора нових руководилаца потребан је велики опрез, јер нису сви људи способни за деловање у кризним ситуацијама (способност да брзо доносе одлуке на основу минималне анализе, способност да дуго раде под стресом, флексибилност, способност да храбре и мотивишу друге људе итд.). О избору нових руководилаца постоје два супротна схватања: да треба мењати руководиоце на свим нивоима и да треба мењати само руководиоце на врху организационе хијерархије. Између тих крајности постоји више могућих варијаната. Јер, за обим измене руководилаца не постоје унапред дефинисана решења, већ он зависи од карактеристика војске и конкретне ситуације.

Закључак

У условима сложених политичких, економских, војнобезбедносних и других околности, предуслов за успешну реализацију друштвене улоге војске јесте усклађеност њене организације са захтевима у

¹⁷ Под интероперабилношћу се подразумева способност војске да се партнерима учествује у реализацији заједничких активности.

¹⁸ Промена руководећег тима може да буде саставни део и осталих стратегија организационе трансформације војски, али је посебно карактеристична за стратегије развоја.

конкретној ситуацији, што се постиже спровођењем континуираних организационих промена. Организациона трансформација, као концепт радикалних и свеобухватних промена, примењује се у ситуацијама када постоји значајан несклад између потребне и постојеће организације војске. Циљеви организационе трансформације остварују се применом одређених стратегија.

Највећи значај у реализацији стратегије организационе трансформације војске имају државно и војно руководство. Приликом формулисања и имплементације стратегије, руководство мора да поштује одређене критеријуме, а у раду на задацима организационе трансформације може да користи помоћ спољних консултаната.

Организациона трансформација војске може да се реализује применом различитих програма стратегије редукције, стратегије раста или стратегије развоја. Међутим, у случају организационе трансформације сложених организационих система, какав је војска, неопходан је пажљив избор и имплементација више различитих стратегијских опција, чијом ће се комбинацијом, у конкретним условима, обезбедити успешна реализација циљева трансформације.

Неки фактори социо-психолошке прилагођености студената Војне академије

УДК: 355.235.21 : 159.923.5

Татјана Штетин, психолог*

Свесни сложености проблема прилагођавања и чињенице да је тешко једним истраживањем обухватити све факторе који утичу или указују на степен прилагођености студената условима живота и рада у Војној академији, у овом истраживању усмерили смо се на питања: какав је однос између степена прилагођености и појединих социо-демографских података као и прилагођености и нивоа агресивности студената.

Истраживање је изведено са студентима прве године Војне академије.

Полазећи од теоријских сазнања о прилагођености, у истраживању су коришћена четири показатеља на основу којих је процењена прилагођеност студената условима војне средине.

Анализом добијених резултата утврђено је да је највећи број испитаника добро прилагођен условима војне средине. Највиши степен прилагођености испољавају испитаници из породица које пристојно живе као и они који потичу из сеоске средине.

Резултати указују на статистички значајну негативну корелацију између испољеног нивоа агресивности (као једног од фактора социо-психолошке прилагођености) и степена прилагођености. Детаљнија анализа овог односа указује на статистички значајну негативну корелацију између агресивности и три показатеља прилагођености (задовољство избором студија, живот и рад у колективу, материјално-организациони аспекти), док између прилагођености и задовољства, мишљења студента о односима студент – надређени није добијена статистички значајна корелација. Даље сазнајемо да се испитаници међусобно разликују по питању фактора које опажају као олакшавајуће у процесу прилагођавања, сем када су у питању другарство у колективу и културно-забавни и спортски живот које сви студенти опажају као нешто што им у знатној мери олакшава процес прилагођавања. Истраживањем смо утврдили да је у војној средини хетероагресивност израженија него аутоагресивност и да је та разлика статистички значајна.

Кључне речи: социо-психолошка прилагођеност, агресивност, фактори.

Увод

Квалитет и квантитет војностручних знања и вештина који се пружају у војним школама као и начин на који ће их студенти Војне академије (ВА) усвојити и на њих одговорити, значајан су предуслов

* Ауторка је психолог у Средњој војној школи у Београду.

за добар и успешan рад професионалних војника у војној средини и њихово задовољство послом који обављају.

Млада особа која се одлучи за школовање за професионални војни позив (а долази из грађанства тј. није похађао ниједну од средњих војних школа) сусреће се први пут са војном средином која представља специфичну социјалну средину. Специфичност и новина јесу у потпуно новој организацији живота и рада детерминисаној специфичним нормативним прописима (однос субординације, војна дисциплина која је свеобухватна, тачно регулише сваки поступак студента без могућности компромиса и са прописаним санкцијама за неизвршавање појединих прописа); војничким условима (строга испланираност дневних активности); церемонијалношћу војне организације (поздрављање, ословљавање, држање тела, ношење оружја); циљевима и задацима и материјалним и организационим условима живота у војсци (исхрана – узимање оброка у прописано време у војном ресторану; обавезно ношење униформе у кругу Академије; ограничено време и дужина изласка итд.).

Пре доласка у Војну академију особа је могла бити укључена у различите врсте група, породичну, пријатељску, вршњачку и друге формалне и неформалне групе које, доласком у војну средину, привремено напушта и укључује се у нову која има опште карактеристике група, заједничке претходним, али и своје специфичности. Обавезе, права и улога студената Војне академије, њихови односи са претпостављенима су формално регулисани, с друге стране, студенти формирају и неформалне групе у којима су односи интимнији и персонализовани, у којима се задовољавају основне социо-психолошке потребе (за заштитом, прихватањем, разумевањем, одобравањем, доказивањем...). Специфичност, између осталог, јесте и у томе што је војни колектив једнополан по саставу, чине га особе мушког пола, и што се живот појединца одвија пред другима и готово да не оставља простора за приватност и усамљивање.

Војна средина се теже од других супротставља променама, а од студента захтева да своју социо-биолошку структуру прилагоде војним стандардима. Процес прилагођавања студената на војну средину укључује две компоненте: с једне стране је војна средина са тачно прописаним нормама понашања, обичајима и навикама уз чињеницу да се прописи и правила службе не могу прилагођавати и мењати, а с друге стране је личност студента који се прилагођава војној средини и који већ има раније усвојене навике, уверења, норме понашања које треба да измени, напусти или усклади са новим условима живота и капацитете да се тим условима прилагоди. Према томе, могли бисмо рећи да је прилагођавање студента на војну средину претежно једносмеран процес и да је оптерећено много већим проблемима него у било којој другој социјалној средини. Свакако, значајна је и чињеница да се

студенти прве године Војне академије налазе у адолесцентном периоду и да би процес прилагођавања могао да буде отежан природним, биолошким променама које прате младиће у овом развојном периоду.

Зашто је важно истраживати способности студента да се прилагоди условима живота и рада у Војној академији и факторе који на ту способност утичу?

Ниво прилагођености може представљати проверу зрелости професионалног опредељења и својеврстан наставак процеса селекције, може утицати на спремност студента да се идентификује са групом, да се заложи за задатке који се постављају, усвоји групне циљеве и оствари сарадњу са члановима колектива (гледано са тог аспекта, закључци добијени проучавањем процеса прилагођавања могу помоћи примени мера које ће побољшати кохезивност групе и тиме повећати њену моћ) и може представљати предуслов за остварење добрих образовних постигнућа.

Научно је општеприхваћено да процес прилагођавања зависи од три групе фактора: 1) тежине саме ситуације и услова живота (што су услови тежи, као што су ратни услови, услови елементарних катастрофа и сл., изван број људи остаје неприлагођен и показује облике неприлагођеног, абнормалног понашања); 2) расположивог времена за прилагођавање (изненадне појаве и непријатни догађаји више стресно погађају човека) и 3) особина личности, посебно оних које одређују емоционалну, социјалну и интелектуалну зрелост личности (зреле личности се лакше прилагођавају јер у основи имају јачи мотив сигурности, зрелију мотивацију, реалнији однос према себи и околини и виши праг фрустрационе толеранције, ипак не треба очекивати, бар када је реч о социјалној прилагођености у ширем смислу, да су неприлагођене личности по правилу и незреле).

У овом истраживању биће фокусиран један од поменутих фактора у нади да ће расветљавање, иако само једног сегмента, бити добар допринос формирању комплексније слике овог проблема.

Приступ проблему истраживања

Поред чињенице да је студент прошао професионалну селекцију и да је мотивисан за професионални војни позив, захтеви који се постављају могу за њега представљати мањи или већи проблем. Потенцијални проблеми могу бити релативно нагло одвајање од својих најближих, долажење у средину у којој је све регулисано на јединствен начин – једнако за све, где се све одвија јавно пред очима других и где је строга испланираност дневног ритма живота и рада, бројна правила и прописи којима се регулише начин понашања, поздрављања, кретања, рада и одмора, постављање свим члановима колектива истих задатака чије извршавање зависи од индивидуалних могућности и при чему долазе до изражаја индивидуални недостаци, што може

угрозити потребу за престижом, афирмацијом, угледом у војном колективу. У зависности од тога у којој мери услови живота и рада на Академији за студента представљају потешкоћу, односно у којој мери он испољава усклађеност односа са другим студентима и претпостављенима, интегрисаност у војну средину, прихватање и навикавање на физичке услове средине и могућности задовољења различитих органских и психолошких потреба, говоримо о нижем или вишем степену прилагођености студента на услове војне средине.

Студент у војној средини наилази на захтеве које може, као што је већ напоменуто, доживети као фрустрирајуће. На фрустрацију особа може одговорити на различите начине, а који ће образац понашања изабрати зависи од многих фактора, између осталог од особина личности, искуства у претходним сличним ситуацијама и ефеката, когнитивно перципираних консеквенци тако изабраног понашања. Један од могућих одговора на фрустрацију је агресивно понашање. Многи сматрају да агресивност представља специфичност савременог доба и да је агресивно понашање једна од најупадљивијих реакција на фрустрацију и често се изражава у агресивним поступцима који, изгледа, ублажавају, бар привремено, фрустрационо стање.

Свесни сложености проблема прилагођавања и чињенице да је тешко једним истраживањем обухватити све факторе који утичу или указују на степен прилагођености студената условима живота и рада у Војној академији, у овом истраживању усмерићемо се на питање односа између степена прилагођености и појединих социо-демографских чинилаца, као и између прилагођености и неких психолошких чинилаца, у овом случају, испољеног нивоа агресивности ових студената.

У овом истраживању постављен је следећи општи циљ – утврдити степен социо-психолошке прилагођености студената и однос те врсте прилагођености са појединим социо-демографским и психолошким факторима.

Осим општег циља, у овом раду дефинисани су следећи посебни циљеви:

1. Утврдити степен прилагођености студената Војне академије;
2. Испитати да ли постоји статистички значајна разлика у степену прилагођености међу студентима у погледу неких (у истраживању изабраних) социо-демографских карактеристика;
3. Утврдити ниво агресивности коју испољавају студенти;
4. Испитати однос између степена прилагођености студената прве године Војне академије и нивоа агресивности;
5. Испитати које факторе студенти опажају као олакшавајуће у процесу прилагођавања у зависности од степена испољене агресивности.

Ради реализовања наведених циљева, приступило се дефинисању зависних и независних варијабли.

Зависну варијаблу у овом истраживању чинила је прилагођеност, која је дефинисана као степен усклађености односа са другим људима

(студентима и надређенима), интегрисаност у војну средину, степен прихватања и навикавања на физичке услове средине и могућности задовољења различитих органских и психолошких потреба. Варијабла прилагођеност регистрована је упитником (петостепеном скалом) конструисаним за потребе истраживања. Приликом израде скале пошло се од показатеља социо-психолошке прилагођености наведених у књизи М. Гузине, који су прилагођени узорку овог истраживања и средини у односу на коју се прилагођавање врши:

- задовољство и мишљење студента о материјалним и организационим условима живота и рада у Војној академији (исхрана, јутарње вежбање, рано устајање, строга испланираност дневног живота и рада, немогућност слободног изласка и ограничено време изласка);
- мишљење и задовољство студента релацијама студент – претпостављени;
- степен усклађености односа са другим студентима и задовољство животом и радом у колективу;
- задовољство избором да се школује за професионални војни позив.

Независне варијабле у овом истраживању су биле:

1. Место сталног боравка – са категоријама село, варошица, град; регистровано питањем у упитнику формираном за потребе овог истраживања;

2. Успех из средње школе – са две категорије: одличан и врло добар и добар и довољан; регистрован питањем у упитнику;

3. Материјални статус – са категоријама лоше, просечно, добро; регистрован питањем у упитнику;

4. Комплетност породице – са категоријама потпуна породица, разведени родитељи, без једног или оба родитеља; регистрована питањем у упитнику;

5. Дете по реду рођења – са категоријама прво и једино, прворођено, другорођено, трећерођено, четврторођено или млађе рођено; регистровано питањем у упитнику;

6. Агресивност – дефинисана као склоност антисоцијалним испадима и деструктивним реакцијама, нападима (физичким или вербалним) усмереним на друге особе, предмете из своје ближе или даље околине или на себе. Варијабла агресивност, у овом истраживању, је регистрована тестом агресивности (петостепена скала са 80 тврдњи, конструисали Момировић, К. и Хошек, А.), који ће пружити три скоро која указују на израженост три облика агресивности:

- скор добијен сабирањем одговора испитаника на првих 40 тврдњи, указује на израженост агресивних одговора усмерених ка себи,
- скор добијен сабирањем одговора испитаника на последњих 40 тврдњи указује на израженост агресивног деловања испитаника према објектима, особама у спољашњем свету и

– скоро добијен сабирањем претходна два скорa (ауто и хетероагресивности), скор који указује на укупан агресивни набој јединке независан од правца усмерености агресивног одговора.

7. Фактори који отежавају/омогућавају прилагођеност; регистровани питањима у упитнику.

Ради сагледавања основног проблема овог истраживања – прилагођавања, неопходно је најпре се упознати са овом појавом кроз коришћене термине, начине дефинисања и истраживања произашла из тих дефиниција. Након приказивања различитих схватања и начина тумачења основних појмова овог истраживања, анализирана је повезаност степена прилагођености и појединих социо-демографских података, као и повезаност степена прилагођености и нивоа агресивности који на тестовима испољавају студенти прве године.

Појам прилагођавања (адаптације)

Прилагођавање (адаптација) је процес усклађивања потреба личности и њеног понашања са могућностима и захтевима средине, било да је то физичка средина, где се личност прилагођава физичким условима, као што су просторни амбијент, климатски услови и сл. или социјална средина, где се личност прилагођава захтевима које, својим правилима и прописима, поставља сама организација, што се односи и на прилагођавање у Војсци. Прилагођавање се остварује кроз промену образаца и структуре понашања, који не нарушавају интегритет јединке и њено функционисање. Прилагођавање је модификовано личношћу, културним, породичним и социјалним утицајима.

Поставља се питање који је ваљани критеријум прилагођености, тј. шта је то на основу чега се може рећи за неку особу да је прилагођена или неприлагођена.¹

Војни психолог Ранко Поповић сматра да је личност добро прилагођена онда када може прихватити саму себе и своју средину, кад су њени основни мотиви задовољени, кад су мотиви њене активности и животни циљеви у складу са циљевима социјалне средине у којој живи и у складу са друштвеном стварношћу оошште (Поповић, 1975, стр. 260).

Адаптација се може посматрати са два становишта: као професионална и социјално-психолошка адаптација (Гузина, М., 1980). Професионална адаптација се односи на процес стицања и мењања професионалних, стручних знања и вештина, формирање неких особина личности неопходних за успешно обављање датог посла и као таква

¹ Према Хиту „Појам прилагођености укључује психолошке вредности социокултурне средине којој се нека особа прилагођава, а занемарује унутрашње захтеве и структуру личности. Прилагођено је оно понашање које у оптималној мери симултано усклађује стабилност его структуре и захтева средине“. Сходно томе, Талент предлаже следећа мерила за процену прилагођености: добро субјективно осећање, лично и социјално постигнуће и способност за рад (према Хрњица, С., 1982, стр. 63).

неће бити тема овог рада. Релевантно за овај рад јесте улазак у уклапање појединца у нову социјалну средину и групу, процес у коме појединац постепено постаје члан колектива што чини дефиницију социјално-психолошке прилагођености.

Социјално-психолошка прилагођеност се дефинише као сложен процес који обухвата следеће компоненте:

- когнитивна компонента се односи на процес комуникације, општења са радним људима у групи и колективу, упознавање групних односа, норми итд.;

- емоционална компонента се огледа у формирању позитивних ставова, задовољству постојећим интерперсоналним односима, наклоности и симпатији према људима у групи и радној организацији;

- бихејвиорална компонента која се односи на активну укљученост и допринос појединца социјалном животу групе и колектива. Крајња фаза и домет ове компоненте представља идентификацију индивидуе са групом и колективом. Према овом становишту следећи подаци могу послужити као показатељи социјално-психолошке адаптације:

- мишљење и задовољство појединца непосредним руководиоцем и сарадницима;

- мишљење радника о односима у групи и радној организацији;

- мишљење и задовољство радника сопственим положајем и угледом у групи и колективу;

- мишљење радника о томе како се други радници и руководиоци односе и понашају према њему;

- изолованост, стални неспоразуми и сукоби појединаца са социјалном средином, позитивно мишљење и ставови радника о односу међу људима, његова укљученост у социјалну средину.

Неуспешна адаптација личности у краћем или дужем временском периоду доводи до бројних проблема, како у сфери међусобних односа са другим члановима колектива, тако и у области извршавања задатака и обавеза најчешће неуспешног, што може мотивационо деловати негативно на личност и довести до њене још веће психичке нестабилности, односно до испољавања ближег или тежег психичког поремећаја.

Истраживања прилагођености условима војне средине

Из прегледа литературе која нам је била доступна сазнајемо да се доста рано почело са истраживањем ове проблематике премда више на тему прилагођености војника на одслужењу војног рока војничким условима него на тему прилагођености студената животу и раду у Војној академији.

Праћењем „трансферне вредности“ сваког вида војне обуке ради сагледавања њиховог доприноса општој војној оспособљености наилазимо на изванредан број истраживања спроведених у периоду летње и зимске полигонске обуке питомаца.

Резултати истраживања које су спровели Пајевић, Маравић и Костић (1987) указују на особине личности питомца чије формирање треба подстицати у процесу васпитања и школовања јер су посебно значајне за подношење повећаних психофизичких оптерећења и привикавање на измењене услове живота. То су: емоционална интегритетност личности, снага суперега (развијена социјална компонента личности), неустрашивост, општроумност и самоконтрола. Међу особинама које отежавају процес прилагођавања они налазе сумњичавост, осећање кривице, самодовољност и високу тензију.

У студији спроведеној 1994. и 1995. године (Пајевић, Марчек и Ђенић), са циљем да се утврди у којој мери се студенти војних академија успешно прилагођавају условима и захтевима полигонске обуке, аутори користе три индикатора преко којих процењују прилагођеност студената полигонским условима. То су: 1. квалитет емоционалних стања; 2. брзина привикавања на полигонске услове живота и рада на основу процене студената и позитивности њихових ставова и мишљења према појединим питањима везаним за живот и рад у току обуке на полигону и 3. степен залагања и успешности студената у савлађивању обуке, процењиван од старешина и наставника који су изводили обуку.

Резултати истраживања, између осталог, показују да постоји значајна повезаност између емоционалног стања и степена психофизичке припремљености за обуку – студенти који су изјавили да су боље припремљени, боље су се осећали и обрнуто; даље, они закључују да је емоционално оптерећење студената веће на зимској него на летњој обуци, да не постоји значајна разлика у нивоу прилагођености између студената који су дошли на школовање из војне гимназије и школа у грађанству, као и да добри интерперсонални односи и адекватна социјална клима значајно утичу на успешност прилагођавања (овај моменат ће бити разматран и у овом истраживању).

Пуковник др Предраг Дамњановић (1999), проучавају ефекте образовно-васпитног процеса на формирање особина личности студента, истиче да узроке наглашености ставова ауторитарности, конформизма и конзервативности и њихових промена са годином школовања, треба тражити, пре свега, у карактеристикама војне животне ситуације.

Напоменуто је да је много већи број објављених истраживања која се баве проблемом прилагођености војника на редовном одслужењу војног рока. У овим истраживањима разматра се, такође, прилагођеност младих људи условима војне средине али карактеристике проблема којим се баве ова истраживања имају специфичности које их разликују од проблема наведених истраживања; то је, пре свега, разлика у мотивацији војних обвезника и студената који се опредељују за професионални војни позив, разлика у захтевима који им се постављају као и разлике у факторима који могу утицати на успешност прилагођавања а који се јављају код војника али не и код студената (узраст, школска спрема, брачни статус...).

Истраживање спроведено у овој области је истраживање Гордана Дедића (2001). Резултати овог истраживања указују да је прилагођавање војника условима војне средине модификовано личношћу, културним, породичним и социјалним утицајима. У протективне факторе прилагођавања Дедићева убраја: капацитет за одлагање и планирање, самопоштовање, породичну кохезивност, бољу социјалну потпору, вишу интелигенцију и добар однос са бар једним од родитеља у дисфункционалним породицама.

Појам агресивности

На основу литературе у којој се аутори на различите начине баве развојем идеја о пореклу и природи агресивности² почев од нативистичке парадигме па до дефиниција енвайронменталиста који стоје спрам ње, могли бисмо закључити да је појам агресивности колико наизглед свима јасан, препознатљив феномен толико и, укотвљен у различите теорије и супротстављена тумачења, тешко докучив и, као што је Бандура рекао, представља подручје праве семантичке гужве.

Без обзира за коју се дефиницију определили, искуство нам указује да је агесија честа појава у живом свету, чест одговор на велики број дражи којима смо изложени током наше свакодневице и незаобилазни део сваке, а не само девијантне личности. Може се рећи да је савремени свет препун мотива за конфликт, за актуализовање агесије. Специфичност нашег времена јесте да се проблематично понашање запажа код деце све млађег узраста, те да оно није „привилегија“ само младих људи из разрушених и нескладних породица. Свесни комплексности тог психичког и антрополошког феномена објашњењем са аспекта различитих теорија, у овом раду се нећемо бавити сврхом и извором испољене агресивности јер би то одвело истраживање у другом правцу.

Дакле, иако не трагамо за одговором да ли је испољена агресивност ових младих људи и људи уопште, трајна црта личности или реакција на фрустрацију, да ли је нагон (инстинкт) или научени образац понашања, због специфичности циља овог истраживања (испитивање везе између нивоа агресивности и степена прилагођености), бићемо склонији да агесију интерпретирамо у светлу фрустрационих објашњења и Бандурине теорије, него неких других теорија као што је Фројдова, егзистенцијалистичка, Фромова или неке друге.

Главна теза фрустрационе теорије јесте да сви облици агресивног понашања имају свој ултиматни извор у фрустрацији понашања које је усмерено ка задобијању гратификације неке, биолошки релевантне, потребе. Дакле, фрустрациона теорија подразумева да агресивни нагон бива активиран фрустрационом ситуацијом што произ-

² Реч агесија је настала од латинске речи *aggredi* што значи приступити некоме, навалити.

води агресивно понашање. Теорије социјалног учења између полазног стања (непријатног искуства или неких посредних мотиватора – поткрепљења) и агресивног понашања уводе емоционално узбуђење и антиципиране консеквенце. Тако је, према Бандурином моделу, емоционално узбуђење изазвано неким непријатним догађајем или „посредним мотиваторима“ – односно моделима које пружа нека друга особа, институција или медиј који делују као примарни подстицај за сврсисходну акцију чију природу одређују когнитивно процењене консеквенце датог понашања, базиране највећим делом на претходно наученом стилу понашања.

Метод истраживања

Ради реализације наведених циљева, спроведено је систематско неекспериментално истраживање повезаности степена прилагођености и нивоа агресивности и степена прилагођености и појединих социо-демографских података. Од техника коришћен је тест агресивности (Момировић К. и Хошек А., 2003) и тест прилагођености конструисан за потребе овог истраживања. Тест прилагођености има три дела: први на основу којег добијамо неке од основних социо-демографских података, други који се састоји од петостепене скале која мери степен прилагођености студената условима војне средине и трећи у који је укључено 5 фактора које студент може да опази као олакшавајуће у процесу прилагођавања. Пошто је реч о социо-психолошкој прилагођености и тврдње у тесту су формулисане тако да покривају показатеље ове врсте адаптације.

Као критеријум за одабир питања, на основу којих региструјемо неке основне социо-демографске податке, послужили су фактори ризика адаптације војника на војну средину које наводи др Гордана Дедић у књизи *Прилагођавање војника на војну средину* (стр. 92). При конструисању упитника који би користио првенствено при регрутацији са циљем уочавања потенцијално неприлагођених војника током прилагођавања на војну средину Дедић је укључила све видове живота регрута пре доласка у војску које би могли да сведемо на два фактора: личност војника и факторе породичне средине.

Неоспорно је да би било значајно проверити у којој мери исти фактори могу бити предиктори прилагођености условима војне средине на узорку овог истраживања. То ипак није учињено (нису укључени сви фактори) пре свега јер то није примарни циљ овог истраживања. С друге стране требало би водити рачуна, премда је у оба случаја реч о војној средини, да су многобројне разлике у мотивима, садржајима, циљевима, па претпостављамо и факторима који утичу на прилагођавање регрута с једне и студената с друге стране. Поред података које смо одабрали да региструјемо упитником, свесни смо и

других који би могли бити релевантни као фактори који утичу на степен прилагођености студента али би њихово укључивање у упитник подразумевало залажење у неке друге сфере за чије би потпуније разумевање и основу за закључивање било неопходно укључити још низ нових питања из исте области а за шта овде није било ни простора ни потребе (пр. успостављање односа са члановима шире социјалне средине, укључивање у први колектив, школовање итд.). Дакле, основни социо-демографски подаци укључени у упитник из овог истраживања јесу: величина места из којег испитаник долази, успех у средњој школи, материјални статус породице, комплетност породице и које је испитаник дете по реду рођења.

Истраживање је извршено на пригодном узорку од 102 испитаника, студената прве године Војне академије у Београду.

При обради података прикупљених у овом истраживању су коришћене, поред аритметичких средина, стандардних девијација и фреквенција одговора и Пирсонов коефицијент корелације, анализа варијансе, т-тест, као и квалитативна анализа.

Резултати истраживања

Испољени степен прилагођености студената

Прво ћемо указати на скорове који испитаници остварују на варијабли прилагођеност. Добијени распон скорова на тесту прилагођености је од 20 до 59, аритметичка средина 45,82 а стандардна девијација 7,72 што се види из прегледа резултата датих у табели 1.

Табела 1
Прилагођеност студената прве године Војне академије

	Минимални скор	Максимални скор	Аритметичка средина	Стандардна грешка	Стандардна девијација	Број испитаника
Прилагођеност условима војне средине	20	59	45,82	0,76	7,72	102

С обзиром на то да виши скорови на овом тесту указују на бољу прилагођеност студената Војне академије условима војне средине, преглед остварених скорова указује да је највећи проценат испитаника који испољавају средњи ниво прилагођености (што би значило да постоје неки аспекти у војној средини и организацији који не одговарају у потпуности студентима али, истовремено, да то није изражено у мери у којој би реметило њихов живот и рад у академији). Проценат студената који испољавају изузетан степен прилагођености као и оних који испољавају изузетан ниво неприлагођености је много мањи. Уколико распон могућих скорова на тесту прилагођености (од 13 до 65) поделимо

на три дела (25%, 50% и 25%) прегледом табеле фреквенци одговора закључујемо да потпуну неприлагођеност (првих 25% могућих скорова, распон од 13–26) испољава само један испитаник, док потпуно прилагођено понашање (последњих 25%, распон скорова од 52–65) испољава 22 испитаника. Овакви резултати су били очекивани с обзиром на то да су студенти прошли селекционе тестове (тестове интелигенције, социјалне зрелости и емоционалне стабилности, нивоа мотивисаности итд.) за улазак на Војну академију па је реч о веома селекционисаном узорку према психолошкој подобности.

Повезаност прилагођености и социо-демографских карактеристика

Одговор на питање да ли постоји повезаност између социо-демографских карактеристика испитаника и њиховог степена прилагођености може се добити из табеле 2.

Табела 2
Повезаност прилагођености и социо-демографских података

	Ф-статистик	Ниво значајности
Место из којег испитаник долази	3,179	0,04*
Материјални статус породице испитаника	4,145	0,008**
Комплетност породице	0,206	0,814
Ред рођења	1,515	0,204

* значајно на нивоу 0,05

** значајно на нивоу 0,01

На основу добијених резултата се може закључити да постоји статистички значајна повезаност између места из којег испитаник долази и степена прилагођености као и између материјалног статуса испитаника и степена прилагођености док је вероватноћа да се иста вредност ф статистика добије и у случају одсуства независних варијабли: комплетност породице и ред рођења довољно велика да можемо рећи да не постоји значајна повезаност између ових двеју варијабли и степена прилагођености испитаника.

Даља анализа података нам пружа информацију да највиши степен прилагођености испољавају испитаници који саопштавају да њихова породица пристојно живи као и они испитаници који потичу из сеоске средине.

Испољени степен агресивности студената

Добијени распон скорова на тесту агресивности је од 105 до 256, аритметичка средина 162,63 а стандардна девијација 32,48 што се види из прегледа резултата датих у табели 3.

Агресивност студената прве године Војне академије

	Минимални скор	Максимални скор	Аритметичка средина	Стандардна девијација
Укупна агресивност	105	256	162,63	32,48

Уколико распон могућих скорова на тесту агресивности (од 80 до 400) поделимо на три дела (као и у случају варијабле прилагођеност), добијамо следеће резултате: у групу испитаника који испољавају изузетно низак ниво агресивности (распон скорова од 80 до 160), улази 57 испитаника што чини 55,9% од укупног броја испитаника, док се у категорији екстремно високе агресивности (распон скорова од 320 до 400) не налази ниједан испитаник из овог узорка. Оваква расподела одговора испитаника на варијабли агресивност (као и на варијабли прилагођеност) може бити, поред резултата испитних оцена и броја отпуштених студената, потврда предикторске ваљаности селекционих тестова за упис кандидата у Војну академију.³

Извршено је поређење добијених резултата са резултатима које на истом тесту агресивности остварују војници на редовном одслужењу војног рока (испитаници који чине део узорка истраживања које су спровели Момировић, Крон, Хошек и Костић, исте старости и нивоа образовања као и испитаници овог истраживања).⁴ Није добијена статистички значајна разлика у нивоу испољене агресивности међу испитаницима ове две групе. Премда је налаз занимљив, на основу њега се не могу доносити конкретнији закључци јер нам он не указује на то да ли студенти Војне академије у подједнакој мери испољавају агресивност као и њихови вршњаци јер агресивност није црта личности која је детерминишући фактор при опредељивању младе особе за војни позив или с обзиром на то да се и војници на одслужењу војног рока налазе у војној средини и да управо ти услови изједначавају ове испитанике по питању њихове агресивности.

Ради бољег прегледа резултата и њихове лакше обраде добијени скорови на тесту агресивности су трансформисани у категоричку варијаблу. Сабирајући и одузимајући стандардну девијацију (32,48) од аритметичке средине (162,63) добијамо категорију у коју улазе сви испитаници који су остварили скор од 130 до 195 и тиме испољили уме-

³ Резултати истраживања спроведеног на кандидатима за упис на факултете (Пајевић, Д., 1983) указују на разлике у особинама личности кандидата за различите факултете. Резултати који се односе на агресивност показују да је она израженија код кандидата за уметност и друштвене науке а најмања код кандидата за технику и војну професију. Већу агресивност кандидата за друштвене науке и уметност, аутор објашњава у оквиру психоаналитичког концепта. Сматра да агресивније особе показују тенденцију да се опредељују за оне професије које обезбеђују сублимацију базичне агресивности а то је, на првом месту, уметност.

⁴ Истраживање Момировић, К., Крон, Л., Хошек, А. и Костић, К. (Институт за криминологију и социолошка истраживања): узорак од 567 испитаника мушког пола, од 19 до 27 година. (X научни скуп: Емпиријска истраживања у психологији, 2004, стр. 85).

рену агресивност, испитаници са скором од 105 до 129 су у категорији испитаника ниско испољене агресивности а од 196 до 256 високо испољене агресивности. У табели 4 дат је приказ испитаника у односу на варијаблу агресивност по категоријама које су на претходно описан начин формиране за овај узорак.

Табела 4

Ревидирана расподела одговора испитаника по варијабли агресивност

Ниво испољене агресивности	Фреквенција	Проценат
Низак ниво	16	15,7
Умерено испољена агресивност	67	65,7
Висок ниво	19	18,6
Тотал	102	100,00

Поред укупног скорa обрадом добијених података са примењеног теста агресивности добијају се скорови агресивности усмерене ка себи (ауто) и агресивности усмерене на друге особе (хетеро). Максималне и минималне вредности, аритметичке средине, грешке мерења и стандардне девијације за ове варијабле су приказане у табели 5.

Табела 5

Степен испољене аутоагресивности и хетероагресивности

	Минимални скор	Максимални скор	Аритметичка средина	Стандардна девијација
Аутоагресивност	41	141	69,50	17,06
Хетероагресивност	56	130	93,13	20,01

На почетку истраживања претпоставили смо да постоји статистички значајна разлика између аритметичких средина остварених скорова ова два аспекта агресивности и то у корист унутрашње јер смо очекивали да војна дисциплина и јасно прописани односи и обрасци понашања онемогућавају испољавање хетероагресивности и иду у корист аутоагресији.

Применом т-теста добија се статистички значајна разлика на нивоу 0,01 што се види из табеле 6, али је однос другачији од претпостављеног, спољашња агресивност је израженија код ове групе испитаника.

Табела 6

Поређење аритметичких средина спољашње и унутрашње агресивности

	t-статистик	df	2-tailed Sig	Mean difference
Однос унутрашње и спољашње агресивности	13,987	101	0,000	23,63

Могли бисмо претпоставити да је разлог овако испољеног односа у карактеристикама постојећег програма дневног ритма живота и рада у Војној академији. Те карактеристике подразумевају спровођење

испланираног дневног распореда занимања (тачно прописан распоред активности током целог дана) као и слободних активности у групи и сарадњи са другима, што не оставља много простора за осамљивање и повлачење у себе.

Питање које би могло бити окосница проблема неког будућег истраживања јесте однос ова два облика агресивности студената виших година студија. Чини нам се да има основа за претпоставку даљег продубљивања овог односа у истом правцу јер природа послова које обавља професионални војник подразумева извесан степен хетероагресивности, али нам се чини исто тако оправданом и претпоставка и промене у супротном правцу, тј. нарастајући ниво аутоагресивности у односу на хетероагресивност с обзиром на то да је војним прописима предвиђена санкција за дисциплинске прекршаје и различите облике непримереног понашања у које свакако спада и испољавање хетероагресивности.

Повезаност агресивности и социо-психолошке прилагођености

Када се млада особа нађе у животној средини значајно различитој од оне из које долази, у војној средини са свим њеним специфичностима, неминовно је спречена да на навикнути начин задовољава већину својих жеља, којих је тешко се одрећи. У таквој ситуацији, велики део студената се реалистички односи према свему ономе што захтева његову промену, свесно се одриче неких жеља, улаже додатне напоре да би постигао жељене циљеве или проналази нове начине да би задовољио своје жеље и потребе. Међутим, мањи број студената теже подноси овакве ситуације и може реаговати на различите начине. Студент може да одреагује и агресивно. С обзиром на то да је студенту, из његовог референтног оквира, највероватније, то једини могући избор понашања који може да учини у датој ситуацији и самим тим очекује да ће оно довести до одређених ефеката (смањење фрустрације, постизање страхопоштовања и привилегија међу студентима итд.), поставили смо питања – да ли ће студент таквог понашања испољавати виши или нижи степен прилагођености, или пак његова агресивност неће бити у корелацији са његовом прилагођеношћу условима војне средине.

Претпоставили смо да ће анализа података показати да постоји негативна корелација између нивоа агресивности и степена прилагођености које су на тестовима показали студенти прве године Војне академије. Добијени резултати представљени су у табели 7.

Пирсонов коефицијент корелације између нивоа агресивности и степена прилагођености

	Пирсонов коефицијент корелације	Ниво значајности
Повезаност укупног скорa на тесту агресивности и степена прилагођености	-0,369**	0,000
Повезаност спољашње агресивности и степена прилагођености	-0,260**	0,008
Повезаност унутрашње агресивности и степена прилагођености	-0,376**	0,000

** значајно на нивоу 0,01

На питање – какав је однос између агресивности и социо-психолошке прилагођености, добијен је одговор да постоји статистички значајна негативна корелација, што значи да ће у великом броју случајева високоагресивне особе испољавати и низак степен прилагођености на услове војне средине. Премда је за обављање послова професионалног војника пожељан одређени степен хетероагресивности, она није пожељна као облик понашања у Војној академији јер ремети функционисање тако уређене организације, извршавање задатака и одговарање захтевима.

После Другог светског рата систематски су проучавана искуства из тог периода да би се, између осталог, одредиле психолошке карактеристике које један официр мора да има. Закључено је да је извештај тип личности погоднији за руковођење од другог. Анализе су показале да добар вођа поред „јасних мисли, флексибилности, умерене арогантности и способности да брзо доноси одлуке“ мора бити и „агресиван а ипак смирен“ (Вотсон, П., 2002, стр. 143). Очигледно је да се налази смисленост сагледавања позитивне стране агресивности када је она у функцији руковођења официра, што није случај када је у питању агресивност студената Војне академије, тј. оних који се обучавају да постану официри. Испољена агресивност студената се схвата као облик неприлагођеног понашања које треба подвргнути анализи и процени, испитивањем околности и узрока таквог понашања, указивањем на разлоге због којих се оно не може толерисати у војном колективу и предузимањем дисциплинских мера које су прописима одређене.⁵

Детаљнија анализа, рачунање корелација испољене агресивности и појединачних показатеља прилагођености (приказано у табели 8) показује да високоагресивни студент испољава у највећој мери, незадовољство сопственим избором – да студира на ВА ($r = -0,403$, значајно на нивоу 0,01) а затим и незадовољство животом и радом у колективу и нижи степен

⁵ Већи број истраживања у војној средини на тему агресивности се бави проблематиком аутодеструктивног понашања и суицида као екстремно неприлагођеног понашања. Заједнички интерес, стручни и командни, усмерен је на доношење мера за спречавање ванредних догађаја у војној популацији.

у складености односа са другим студентима ($r = -0,351$, значајно на нивоу 0,01). Дакле, постоји велика вероватноћа да ће студент који испољава нижи степен мотивисаности да се школује за професионални војни позив испољавати и виши ниво агресивности. Добијене резултате бисмо могли интерпретирати на следећи начин: можемо претпоставити да ће слабије мотивисан студент теже изналазити снагу, циљеве и оправдања да на социјално прихватљив начин одреагује на услове и захтеве који се њему постављају и да ће бити склонији, с обзиром да нема те покретачке снаге која би му помогла лакше прилагођавање специфичностима војне средине, да изабере агресивни образац понашања (овде налазимо оправданост постојања и значајност утврђивања степена мотивисаности за професионални војни позив кандидата који конкуришу за ВА). Мања корелација је испољена када је у питању однос између агресивности и задовољства/мишљења студената о материјалним и организационим условима живота и рада у Војној академији ($r = -0,261$, значајно на нивоу 0,01), док између нивоа агресивности и мишљења/задовољство студента односима студент – надређени није добијена статистички значајна корелација.

Табела 8

Пирсонова корелација између нивоа агресивности и појединачних показатеља прилагођености

	Пирсонов коефицијент корелације	Ниво значајности
Избор да се школује за професионалног војника	-0,403**	0,000
Живот и рад у колективу; односи са другим студентима	-0,351**	0,000
Материјално-организациони аспекти	-0,261**	0,008
Однос студент – претпостављени	-0,015	0,884

** значајно на нивоу 0,01

Добијени Пирсонови коефицијенти указују да постоји нешто већа негативна корелација између унутрашње агресивности и степена прилагођености што значи да ће испитаници са већим скором на унутрашњој агресивности пре изражавати нижи степен прилагођености од оних са високим степеном на скали спољашње агресивности.

Фактори које студенти опажају као олакшавајуће у процесу прилагођавања

Студент у току обуке за професионални војни позив наилази на услове који су, као што је већ поменуто, специфични и на које студент може у зависности од степена мотивисаности али и многих других фактора у различитом степену да се прилагоди. Од фактора који могу да утичу на успешност и темпо прилагођавања условима војне средине испитивани су: брига старешина, другарство у колективу, културно-забавни и спортски живот и сазнање да стасава у будућег старешину.

Проверено је да ли студенти опажају ове факторе као нешто што им олакшава процес прилагођавања и да ли се студенти различито испољеног нивоа агресивности разликују по питању фактора које одабиру.⁶

Резултати примењене анализе нам показују да је ф-статистик значајан за један фактор – сазнање да стасавам у будућег старешину (ф-статистик = 3,401, значајно на нивоу 0,05), док на основу одговора испитаника на питања која укључују друге факторе не можемо ништа поуздано рећи о нивоу испољене агресивности.

Када је у питању брига старешина резултати нас упућују на закључак да је, поред чињенице да је улога старешине важна у односу на сваког студента независно од његових особина личности, она посебно важна када су у питању агресивнији појединци јер они опажају да је управо тај фактор нешто што им помаже у процесу прилагођавања (табела 9). Улога старешине у војној средини је веома одговорна и захтевна – руковођење и васпитавање људи. Од старешине се очекује да пружа модел студентима, да показује интересовање за њих, да их храбри онда када имају проблеме и када се суоче са тешкоћама, да оствари са њима искрен и коректан однос. Свакако да је оваква улога старешине важна у односу на сваког студента независно од његових особина личности и степена прилагођености, али расподела одговора на фактору *брига старешине* се може интерпретирати на начин да је она посебно важна када су у питању агресивнији испитаници јер се они у већој мери ослањају на старешине као на потпорне системе који им помажу у тешким ситуацијама, па тиме и у процесу прилагођавања.

Табела 9

Опажање фактора: брига старешина

		Начин на који студент опажа фактор: брига старешина			
Испољен ниво агресивности		Не олакшава	У малој мери олакшава	У значајној мери олакшава	Укупно
	низак	f 2	9	5	16
	%	12,5	56,25	31,25	100 15,68
	средњи	f 4	22	41	67
	%	5,97	32,84	61,19	100 65,69
	висок	f 3	5	11	19
	%	15,79	26,31	57,9	100 18,63
Укупно		f 9	36	57	102
		%	8,82	35,3	55,88 100 100

⁶ Приликом обраде добијених резултата није примењен Хи – квадрат тест јер су фреквенце у појединим категоријама мање од 5, с обзиром на то да ни сажимање категорија није била прихватљива опција (користећи чињеницу да је агресивност „изворно“ нумеричка варијабла) применили смо анализу варијансе да бисмо утврдили да ли се студенти који дају различите одговоре на питање значајности фактора који им олакшавају прилагођавање разликују у погледу АС на варијабли агресивност.

Показано је, без обзира на ниво испољене агресивности, да сви студенти показују тенденцију да културно-забавни и спортски живот као и другарство у колективу опажају као факторе који им у значајној мери олакшавају прилагођавање (табеле 10 и 11). Важне су практичне импликације оваквих резултата које иду у смеру подршке напорима да се одрже, или уколико је то могуће, побољшају услови који обезбеђују садржајне и организоване ваннаставне активности. С обзиром на то да се остварују у колективу, тј. студент најчешће у различитим видовима културно-забавног и спортског програма учествује заједно са својим колегама, могло би се очекивати да то допринесе развоју кооперативности, личне и колективне одговорности, кохезивности групе, тимском раду (трансфер би се могао очекивати и на наставне активности) а затим, посредно и адаптацији на свакодневне услове студирања. Значај ових фактора је увећан резултатом који показује да их и високоагресивни испитаници опажају као олакшавајуће у процесу прилагођавања.

Табела 10

Опажање фактора: културно-забавни и спортски живот

		Начин на који студент опажа фактор: културно-забавни и спортски живот			
Испољен ниво агресивности		Не олакшава	У малој мери олакшава	У значајној мери олакшава	Укупно
	низак	f 0	2	14	16
	%	0	12,5	87,5	100 15,68
	средњи	f 7	13	47	67
	%	10,45	19,4	70,15	100 65,69
	висок	f 2	6	11	19
Укупно	%	10,52	31,58	57,9	100 18,63
		f 9	21	72	102
		%	8,82	20,59	70,59 100 100

Табела 11

Опажање фактора: другарство у колективу

		Начин на који студент опажа фактор: другарство у колективу			
Испољен ниво агресивности		Не олакшава	У малој мери олакшава	У значајној мери олакшава	Укупно
	низак	f 0	2	14	16
	%	0	12,5	87,5	100 15,68
	средњи	f 1	5	61	67
	%	1,49	7,46	91,04	100 65,69
	висок	f 1	5	13	19
Укупно	%	5,26	26,31	68,42	100 18,63
		f 2	12	88	102
		%	1,96	11,76	86,27 100 100

Велики проценат испитаника који испољавају виши степен агресивности саопштава да им чињеница да стасавају у будућег старешину не олакшава прилагођавање, за разлику од испитаника нижег нивоа агресивности (табела 12).

Табела 12

Опажање фактора: сазнање да стасавам у будућег старешину

		Начин на који студент опажа фактор: сазнање да стасавам у будућег старешину			
Иspoљен ниво агресивности		Не олакшава	У малој мери олакшава	У значајној мери олакшава	Укупно
	низак	f 2	2	12	16
	%	12,5	12,5	75,0	100 15,68
	средњи	f 7	15	45	67
	%	10,45	22,39	67,16	100 65,69
	висок	f 6	5	8	19
	%	31,59	26,31	42,1	100 18,63
Укупно		f 15	22	65	102
		%	14,7	21,58	63,72 100 100

Истраживања су показала да уколико је особа мотивисана за одређени посао, уколико средина у којој се налази (обучава или ради) задовољава његове најважније потребе, адаптација ће бити бржа и потпунија. Обратно, недовољна мотивисаност за посао може да доведе до негативне оцене посла и услова рада, чини свакодневне проблеме на послу тежим него што јесу, смањује толеранцију и превазилажење тешкоћа па ће и појава агресивности, као што видимо из резултата овог истраживања, бити вероватнији и чешћи образац понашања студената који су слабије мотивисани за професионални војни позив. Детаљније бављење овим питањем би вероватно дало прецизније податке и разлоге оваквог опредељивања испитаника за дате одговоре.

Закључак

На основу добијених резултата можемо закључити да највећи број испитаника испољава добру прилагођеност условима војне средине (екстремну неприлагођеност испољава само један испитаник, док потпуно прилагођено понашање испољава 22 испитаника). При томе, највиши степен прилагођености испољавају испитаници из породица које пристojно живе као и они испитаници који потичу из сеоске средине.

Резултати даље указују на статистички значајну негативну корелацију између испољеног нивоа агресивности и степена прилагођености. Детаљнија анализа овог односа указује да се висок ниво агресивности чешће испољава код недовољно мотивисаних испитаника као и

то да ће такви студенти, у највећој мери, бити незадовољни животом и радом у колективу и односима које формирају са другим студентима, док ће другарство, узајамна подршка међу студентима као и културно-забавни и спортски живот представљати факторе у којима сви испитаници виде помоћ за превазилажење проблема прилагођавања.

Свест о томе да се школују за будућег старешину, професионалног војника, није фактор који особе израженог нивоа агресивности истичу као олакшавајући у процесу прилагођавања што указује на значај мотивисаности студената за војни позив и онда када је у питању развијање прилагођених и неприлагођених образаца понашања студената током студирања. Статистичка анализа у вези с питањем да ли брига старешина помаже процес прилагођавања, указује да не постоји значајна разлика међу испитаницима различитог нивоа агресивности.

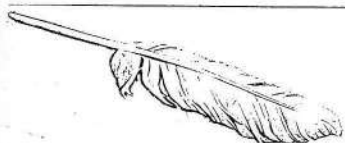
На основу резултата овог истраживања закључујемо да агресивност није изабран облик понашања који би могао помоћи особи да се прилагоди условима војне средине. Премда је за обављање послова професионалног војника пожељан одређени степен хетероагресивности, она није пожељна као облик понашања у Војној академији јер ремети функционисање уређене организације, извршавање задатака и испуњавање захтева.

Уколико би постојала могућност (адекватни мерни инструменти) да снимимо и јасно одвојимо диспозиције за две различите класе понашања које можемо подвести под појам агресивности: а) борбеност, енергичност, потреба за афирмацијом и моћи и б) тежња за повређивањем, потцењивањем, понижавањем других, можда бисмо добили јаснију разлику међу испитаницима и другачије резултате успешности њиховог прилагођавања с обзиром на различиту развијеност, односно заступљеност ових двеју диспозиција.

Литература:

1. Brown, N. (1989): Живот против смрти, Напријед, Загреб.
2. Fromm, E. (1973): Анатомија људске деструктивности, Напријед, Загреб.
3. Lorenc, K. (1966): On aggression, Harcourt Brace, New York.
4. Војић, З. (1989): Ментално-хигијенски аспекти рада са људима, Војномедицинска академија, Београд.
5. Дамњановић, П. (1999): Нови гласник број 6, ВИЗ, Београд, стр. 71–75.
6. Дедић, Г. (2001): Прилагођавање војника на војну средину, Војска, Београд.
7. Дедић, Г., Милинковић – Фајгел, О., Колунџић, Д., Живић, Б. (2003): Превенција самоубиства у војној средини, ВИЗ, Београд.
8. Константин, М., Костић, П. (2003): Нагон смрти: генеза једног оспоравањег конструкта, скрипта.
9. Момировић, К., Крон, Л., Хошек, А., Костић, П. (2004): Прилог расправи о егзистенцији нагона смрти, саопштење на X научном скупу о Емпиријским истраживањима у психологији, књига резимеа, стр. 85–87, Институт за психологију, Филозофски факултет, Београд.

10. Пајевић, Д. (1983): Мотивациони чиниоци избора војне професије, ВИЗ, Београд.
11. Пајевић, Д., Касагић, Љ., Шипка, П. (1987): Основи војне психологије, Центар високих војних школа КоВ ЈНА, Војна академија КоВ, Београд.
12. Пајевић, Д., Маравић, Г., Костић, П. (1987): Утицај особина личности на прилагођеност питомаца полигонским условима, Зборник радова ВА КоВ, број 13/87, стр. 85–97.
13. Пајевић, Д., Марчек, Ј., Ђенић, Н. (1995): Прилагођеност студената Војне академије полигонским условима обуке, Центар војних школа Војске Југославије, Војна академија Војске Југославије, Београд.
14. Поповић, Р. (1975): Увод у војну психологију, ВИЗ, Београд.
15. Томић, М. (2003): Психологија агресивности, Енграм, Београд.
16. Хрњица, С. (1992): Зрелост личности, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
17. Сајт Војске Југославије: www.vj.yu.

Косово: пет година међународне управе

УДК: [355.357 : 341.123] : 323.11 (497.115)

Др Душан Јањић*

Пет година након доласка међународних снага на Косово, сви краткорочни и дугорочни индикатори потврђују да је проблем дубок и да до сада није нађено решење, те да је у основи то реалистички друштвени сукоб око статуса

Албанаца, Срба и Косова као и око тога ко ће да има контролу над територијом Косова. Присуство међународних снага је *de facto* у знаку: независности Косова у односу на контроле Београда, дискриминације свих националних заједница и етноцида над Србима. Отуда је, за сада, Косово пре пример балканизације него пример успешне мировне мисије.

На Косову је међународна заједница дозволила албанску доминацију, и то тако што толерише националистичку репресију ниског интензитета, што подстиче пораст политичке нервозе у настојањима да оствари Косово као независну државу. То пак узрокује насиље албанских екстремиста који настоје да „узму ствар у своје руке“ и „скрате муке које производи чекање“. Видни пораст политичке нервозе и екстремистичке динамике која измиче контроли започиње новембра 2002. године, појачава се током 2003. када, уз српску мањину, мета незадовољства постаје и УНМИК и прераста у етничко насиље 17–19. марта 2004. године. Ово насиље је показало да је стабилност Косова крхка и да нема ни говора о помирењу између Срба и Албанаца.

Будућност Косова се још увек не назире, а судбина Срба и другог „неалбанског живља“ је незавидна. Мултиетничко Косово представља далеку перспективу, мада није јасно како ће се до тога доћи. Такође, у вези са питањима статуса постоји жестока подељеност: Срби и Србија тврде да је покрајина део њене територије и траже пуно поштовање резолуције СБ ОУН 1244, а према тој резолуцији, СБ УН има главну реч по одређивању новог статуса; албанске вође не одустају од захтева за независност, и на тој основи

* Аутор је виши научни сарадник Института друштвених наука у Београду и координатор Форума за етничке односе.

се такмиче за наклоност бирача заузимајући тврдокорне позиције; УН и ЕУ, ни после пет година напора нису ништа ближе одлучи да ли Косово треба да постане независна држава или да сачува неки вид повезаности са Србијом, а како не могу да се договоре какав би требало да буде „коначни статус“, они се надају да ће одлагање те одлуке омогућити да се страсти стишају.

Кључне речи: албански екстремизам, национална дискриминација, етничко насиље, етноцид, „коначни статус“, Косово, НАТО, независност, Србија, УНМИК.

Олако обећана брзина

Пет година интервенције НАТО-а на Косову, које су истекле 24. марта 2004, намеће потребу за сумирањем резултата. Ниједна војна кампања у историји НАТО-а није толико представљана јавности као „исправна ствар“ као што је то случај с том интервенцијом против СРЈ, која је иначе била прва војна операција НАТО-а изведена у Европи. Према тврдњама вођа НАТО-а, та војна интервенција је покренута да би „предупредила атроцид и геноцид“ на Косову и да би НАТО, у релативно кратком року, успоставио еру мира за становнике Косова и шире. Али, живот није потврдио тај утисак.

На Косову је међународна заједница, те и НАТО, дозволила албанску доминацију, и то тако што је толерисала националистичку репресију ниског интензитета а није истински покушала да помири националне заједнице које су у сукобу. То је стратегија која је подстакла политичку нервозу албанске већине због неостваривања обећања да ће Косово бити независна држава и насиље албанских екстремиста, који настоје да „узму ствар у своје руке“ и „скрате муке које производи чекање“. Видни пораст политичке нервозе и екстремистичке динамике која измиче контроли започели су новембра 2002, појачали су се током 2003. године, када је, уз српску мањину, мета незадовољства постао и УНМИК, и прерасли у етничко насиље 17–19. марта 2004. године. То насиље је показало да је стабилност Косова крхка и да нема ни говора о помирењу између Срба и Албанаца.¹

Пре пет година постављени су УНМИК-у амбициознији циљеви него већини претходних мисија УН, и то да управља Косовом, да створи институције и предуслове који ће омогућити суштинску самоуправу и да покрене политички процес у којем ће се, када околности буду зреле за то, одредити „коначни“ статус Косова.² У пракси, сваки специјални саветник генералног секретара ОУН (СПГС) започињао је нову еру УНМИК-а, а достигнућа УНМИК-а и СПГС различито су вредновале међународна и локалне јавности – Албанци и Срби. Најопштије рече-

¹ *Kosovo's Fifth Anniversary – On the Road to Nowhere*, Bertelsmann Stiftung Centrum for Applied Policy, Munchen, 2004, p 1.

² Михајл Штајнер, „Поуке са Косова“, „Suedosteuropa“, Минхен, септембар 2003.

но, први СПГС – Бернард Кушнер, пробудио је код Албанаца велике наде у побољшање економске ситуације и изградњу демократских институција, а са сваким следећим СПГС расло је незадовољство косовских Албанаца, да би се Холкери суочио с албанским гневом и побуном. То показује да нема места за превелико задовољство резултатима досадашњег међународног администраирања.

Кушнер је дошао на Косово одмах после рата, и затекао је хаос. Сваки његов корак, мање-више, био је праћен с већим симпатијама код Албанаца и мањим код Срба.

У мандату Ханс Хекерупа, УНМИК развио је „уставноправни оквир“, као основу за привремене институције и самоуправу, а избори – које је 2002. године организовао ОЕБС – омогућили су стварање мултиетничког парламента и предуслова за формирање владе.³ Срби и Београд били су задовољни Хекерупом, али га албанске вође нису волеле јер су сматрале да се није с њима довољно консултовао. Окренули су се против њега када је потписао уговор с Београдом којим је успостављен канал сарадње УНМИК – Београд, па је, после тога, Хекеруп приморан да напусти Косово.

Штајнер је у говору у УН, априла 2002, промовисао политику „стандарди пре статуса“, подразумевајући следеће „стандарде“: функционалне државне институције; успостављање владавине права; слободу кретања; право повратка за све; развој тржишне економије; рашчишћавање својинских основа; дијалог с Београдом, и смањивање и трансформацију Косовског заштитног корпуса (КЗК).⁴ Политика „стандарди пре статуса“ јесте политика условљавања, у којој се међународни притисак користи за претварање нефункционалног ентитета у функционалне институције налик на државу. Тиме је означен крај претходног периода деловања УНМИК-а и мисија УН трансформирана је, из мировне, у мисију изградње косовске државе.

Штајнер је можда и највише урадио од свих СПГС.⁵ Он је пробао да балансира између разједињених албанских опција и на релацији

³ Исто.

⁴ *Kosovo's Fifth Anniversary*, исто, стр. 8.

⁵ Штајнер је на следећи начин одредио резултате свога рада на Косову: основање мултиетничке владе; ослобађање 153 Албанца ратна заробљеника, који су се, и поред претходне амнестије, налазили у затворима у Србији; формирање тела које чине шест Срба, један Албанац и један Бошњак, које саветује УНМИК о руковођењу Северном Митровицом, у коју је доведена управа УНМИК-а; стварање мултиетничког правосуђа и полиције (полиција УНМИК-а почела је да сарађује са својим колегама у Београду, Скопљу и Тирани); вратило се 1.100 прогнаних лица; увођењем свра обезбеђена је стабилност валуте и омогућена стабилност банкарског система; уравнотежен је буџет и успостављен функционални порески систем (М. Steiner, „Задржати курс на Косову“, „Sueddeutsche Zeitung“, Минхен–Приштина, 4. јул 2003). Штајнер је због усвајања резолуције у Скупштини Косова око вредности ОВК казнио званичнике *PISG* неучешћем у раду две важне конференције у организацији НАТО-а, ОЕБС-а, ЕУ и Пакта стабилности, а припаднике КЗК, због учешћа двојице њихових припадника у минирању моста на северу Косова које је организовала АНА, кажњавао је неодласком на тренинге у иностранство.

Албанци – Срби.⁶ Штајнерово обећање да ће убрзати пренос власти с УНМИК-а на привремене институције самоуправе Косова (*PISG*) албанске вође су разумеле као спремност да убрза стварање независног Косова и зато су толерисали његово разметање мантром „стандарди пре статуса“, али су пажљиво пратили сваки његов корак, и кад год би им се учинило да он неиспуњава обећања довели би га у тешку ситуацију. То је више бринуло Штајнера него чињеница да није омиљен у Београду и код косовских Срба.⁷ Међутим, због губитка савезника у Српском националном већу (СНВ), неуспешног „дисциплиновања“ Срба активностима Београда, поштравања унутарсрпског сукоба, слабљења Коалиције Повратак и јачања утицаја српских вођа са севера Косова, Штајнер је остао без партнера за разговор.⁸ Али, за њега је права мора наступила у јануару и фебруару 2003, када је премијер Србије Ђинђић започео праву офанзиву у нуђењу почетка дијалога између Београда и Приштине и покретању питања статуса, уз заговарање етничке федерализације Косова под суверенитетом Србије.⁹ У немогућности да прати политичку динамику косовске кризе, Штајнер је неколико пута током 2003. године мењао став о тој теми, а последњих месеци свог мандата није успевао да одржи првобитни темпо активности, да би, на солунском самиту ЕУ и Западног Балкана, у јуну 2003, сазнао да и ЕУ има другачије мишљење од његовог како о „техничким питањима“, на којима је Штајнер инсистирао, тако и о свим другим питањима значајним за будућност Косова.¹⁰

Хари Холкери је, у јулу 2003, када је именован за новог СПГС, изјавио: „Ово је најтежи задатак који сам икада добио“, вероватно и не слутећи шта га одиста чека. Холкеријеви први радни дани на Косову протекли су у сенци етнички мотивисаних убистава, а крај његовог мандата обележен је експлозијом албанског екстремизма која је, у периоду од 17. до 19. марта 2004. означила крах УНМИК-а.¹¹

Сорен Јесен-Петерсен, наслеђујући на месту СПГС свог скандинавског колегу Холкерија, наследио је и озбиљне проблеме и урушени УНМИК.¹² И док је на почетку мандата, попут својих претходника, са

⁶ Штајнеров први потез у тој области био је успешан: обезбедио је склапање коалиције између завађених лидера три највеће партије Албанаца: Ибрахима Ругове, Хашима Тачија и Рамуша Харадинаја, из ЛДК, ПДК и ААК. Упркос томе што је народ дао подршку партији Ибрахима Ругове, Штајнер је од почетка свога мандата Тачијево и Хардинајево присталице сматрао продорним, безобзирним и бруталним, те им је посвећивао већу пажњу.

⁷ Вероватно је био уверен да су Београд и Срби мање утицајни, а уздао се и у свог утицајног савезника премијера Србије др Зорана Ђинђића, кога је с поносом називао својим „добрим пријатељом“.

⁸ Београд је показао намеру да „дисциплинује“ и Штајнера.

⁹ *Kosovo's Fifth Anniversary*, исто.

¹⁰ Михајл Штајнер, исто.

¹¹ Michael Martens, „Познати тонови“, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, Франкфурт, 22. март 2004.

¹² Алекс Андерсон, „Ирски, а не чеченски модел“, „Данас“, Београд, 17–18. јул 2004.

изузетком Хекерупа, показао спремност да се прилагођава захтевима албанске већине, испољио је изузетну „одлучност“, па и непримерену крутост, у односу на захтеве српске мањине и Владе Београда да се успостави дијалог УНМИК – Београд о проблемима институционалне заштите српске заједнице. Прва опомена Јесен-Петерсену стигла је у облику одбијања српске заједнице да учествује у парламентарним изборима у октобру 2004. године. Тиме се показало да је пред Јесен-Петерсеном изазов српске партиципације у *PISG*. Уколико ипак успе да се приближи косовским Србима и Влади у Београду, Јесен-Петерсен има прилику да сачува „мултиетност“ Скупштине и Владе Косова, а уколико не успе у томе – има велике изгледе да мандат заврши попут Штајнера. Наравно, уколико га пре краја мандата незадовољство албанске већине не примора на повлачење, било због „приближавања Београду“, попут Хекерупа, или због нове ескалације албанског екстремизма, попут Холкерија.

После пет година међународног присуства на Косову, сви краткорочни и дугорочни индикатори потврђују да је проблем дубок и да се није дошло до решења сукоба око статуса Албанаца, Срба и Косова, и око тога ко ће да контролише територију и привредне потенцијале Косова. За сада, међународно присуство је у знаку *de facto* независности Косова у односу на контролу Београда, дискриминације свих националних заједница и етноцида над Србима.¹³ Отуда је, сада, Косово пре пример балканизације¹⁴ него пример успешне мировне мисије.

Мисија Уједињених нација пред искушењима краха

Пет година деловања УНМИК-а испуњено је бројним догађајима (видети табелу 1), који потврђују да међународна заједница и локални актери производе више историје него што могу да конзумирају. Отуда и нема убедљивог напретка у вези с основним задатком УНМИК-а, што је мерило успеха сваке мировне мисије – помирењем завађених страна, односно Албанаца и Срба. И даље, Албанци Србе сматрају главном препреком за уједињење Албанаца са Косова с Албанцима из јужне Србије (прешевске долине), Македоније и Албаније, а Срби виде Албанце као узурпаторе њихове историјске отаџбине,

¹³ Dušan Janjić, *Prospects for Kosovo Dialogue*, Paper for Conference on Serbia, System Planning Corporation, Arlington (Rosslyn), Virginia, June 30, 2004.

¹⁴ То је пример који потпуно одговара дефиницији појма „балканизација“ као пута којим се једна територија (територија државе Србије, односно СЦГ) дели на најмање две мање државе (Централна Србија с Војводином и Косово) и као подела региона на међусобно сукобљене јединице (*Webster's Third New International Dictionary*, Encyclopaedia Britannica, INC, Chicago, 1993). То је „школски пример“ балканизације и по томе што су у њега, поред домаћих сукобљених страна, активно укључене, често подстичући један од завађених балканских народа против другог, велике силе (пре свега, САД, ЕУ и Русија).

„колевке“ српског идентитета. Степен међуетничког насиља је висок а страх од новог насиља је део свакодневице српске мањине.¹⁵

Табела 1

Преглед кључних политичких догађаја за Косово под УНМИК-ом

Јун 1999.	Резолуција СБ УН бр. 1244
Октобар 2000.	Локални избори на Косову
Новембар 2001.	Парламентарни избори на Косову
Март 2002.	Београдски споразум између Србије и Црне Горе
Фебруар 2003.	Проглашење државне заједнице СЦГ
Октобар 2003.	Отпочињање преговора између Приштинe и Београда под медијацијом УН у Бечу, тзв. Бечки састанак
Новембар 2003.	Контакт-група је најавила половину 2005. као временски оквир за започињање преговора о статусу
Децембар 2003.	Парламентарни избори у Србији
Април 2003.	Председнички избори у Србији
Октобар 2004.	Парламентарни избори на Косову
Пролеће 2005.	Парламентарни избори у СЦГ
Средина 2005.	Преглед и оцена остваривања стандарда и започињање преговора о статусу
Фебруар 2006.	Крај трогодишњег мораторијума на референдум у Црној Гори Резолуција СБ УН о коначном статусу

Извор: *Kosovo's Fifth Anniversary*, 2004, p. 10.

Обнове куће и отклањање ратних штета, пре свега албанској већини, уливају наду, али опстајање старих друштвено-економских структура и постојеће макро-економске тенденције не пружају основа за оптимизам.¹⁶ Економија је у току владавине УНМИК-а на самом дну а животни стандард се погоршао. Мало шта је успешно урађено, упркос значајној спољној финансијској помоћи (видети табелу 2).

Табела 2

Допринос донатора Косову

Година	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2003.
Милиони евра	313,7	975,7	569,5	323,5	120,2	170,0

Извор: *RIMS database*, 9. децембар 2003.

¹⁵ Да има разлога за страх јасно је и на основу следећих података: кућама је успело да се врати мање од 10.000, од укупно 250.000, протераних Срба; укупно 115 цркава и споменика културе, од којих већина датира из 14. века, избрисани су са лица земље или су у великој мери оштећени; дубоко је неповерење између Срба и Албанаца. Чињеница да многи Срби живе у енклавама, које од насиља Албанаца штите међународне мировне снаге, чије би повлачење омогућило потпуно чишћење Косова од Срба, довољно говори (Anna Matveeva and Wolf-Christian Paes, *The Kosovo Serbs. An Ethnic Mitoirity between Collaboration Defence*, Bon International Center for Conversion, Friedrich Nauman Foundation and Saferworld, Bonn, June 2003, p. 22 and 26; Cyril Stieger, „Замах екстремизма на Косову“, *Neue Zuercher Zeitung*, Цирих, 19. март 2004).

¹⁶ *Kosovo's Fifth Anniversary*, исто, стр. 2.

То се види и по путевима и енергетском систему Косова, који су у лошем стању. Такође, јак је утицај следећих чинилаца на стабилност и неодрживост економског раста: кашњење процеса приватизације и реструктурирања јавних предузећа, уз губитак кредибилности приватизације у очима потенцијалних инвеститора због честих промена у политици приватизације;¹⁷ недостатак дугорочних извора за јавне инвестиције; помањкање социјално-економске кохезије међу кључним актерима (синдикати, Влада и пословни људи) економских реформи; помањкање стратегије обезбеђивања инвестиција из домаћих извора

¹⁷ Неуспех међународне управе над Косовом, нарочито неуспех ЕУ, најупадљивији је у вези с приватизацијом. Три године је било потребно УНМИК-у да сачини сложени механизам приватизације, у намери да 400 предузећа у друштвеној својини обнови рад и врати се у привреду Косова, као и да се подстакну инвестиције. УНМИК је наукао да то оствари оснивањем нових компанија од ефективне предузећа у друштвеној својини и усмеравањем процеса приватизације у Косовску агенцију за приватизацију (КТА) за намиривање потраживања ранијих власника. Покушао је да се пробije кроз замршена правна питања власништва тако што је прогласио неважећим већину закона донетих после 1989. године. Деветог маја 2002. донео је и пропис о власништву јавних предузећа над земљиштем којим је право да се користи земљиште претворено у закуп у трајању од 99 година који може да се уступи другоме или да се користи као залог за кредит. У јуну 2002. основана је КТА, која би требало да управља предузећима у државној својини и започињањем процеса приватизације, а на основу закона који су усвојени у мају те године. Од тада међународни функционери на тендерима за приватизацију продају хотеле, циглане, кречане, фармацеутске компаније, фабрике дувана и текстила, постројења за производњу раскладних уређаја, рибаке, фабрике дрвних производа и штампарије. У вези са својином и дуговима косовских предузећа и институција УН заузеле су став да се то може решити касније и да приватизована предузећа преузму имовину, али и дуговања. Дуго се УНМИК није обзирао на протесте Београда због узурпације имовине и права на која и он рачуна. Међутим, 6. октобра 2003, УНМИК-ов стуб IV, који је одговоран за реконструкцију и економски развој, ипак се забринуо због проблематичне законитости такве приватизације, те је програм привремено суспендовао. Трбало је да УНМИК обезбеди сагласност УН, прибављајући подршку водећих чланица међу кључним државама у СБ и Контакт-групи како би се особљу УНМИК-а дало законско покриће за експрописане друштвених предузећа пре приватизације. Али, октобра 2003. године УН одбиле су два кључна захтева КТА: да пренесу свој законски имунитет на особље КТА и да дозволе УНМИК-у да прогласи неважећим на Косову три српска закона из деведесетих година на основу којих су оствариване трансформације власништва у време Милошевића. Штавише, УН донеле су закључак да политика КТА треба да се преиспита. То је косовским Албанцима изгледало као попуштање Београду и одлучили су да због тога „заостре“ свој однос према УНМИК-у и *PISG*, а све је прокључало као наводни сукоб око судбине шефа КТА Маире Фучи (*Collapse in Kosovo*, European Report, №XXX, International Crisis Group, Belgrade/Brussels, 7 April 2004, p. 6, 7). На крају, СПГС Холкери је одлучио да, у априлу 2004, разреши Фучи. Одласком госпође Фучи нису решени сви проблеми (Виолета Ороши, „Проблематична приватизација“, „Deutsche Welle“, Бон/Приштина, 2004). Али, постало је очигледно да УНМИК нема ни снаге, а ни намеру, да спроводи приватизацију према важећим стандардима за друштва у транзицији, као и да сталним одлагањем решавања тог проблема подстиче правну и пословну нестабилност, ствара нове ризике, којима се умањује интерес за инвестирања у косовску привреду, као и у односима Албанаца и српске заједнице и Србије, да увелико оштећује економске интересе Србије и да ствара околности за размах корупције и укључивање у њу међународних чиновника.

(депозит, домаћа штедња, депозит јавних предузећа, средства прикупљена из приватизације); настављање праксе субвенција јавних предузећа у околностима озбиљних кашњења у њиховом реструктурирању.¹⁸ Све у свему, *PISG* и УНМИК показали су се као неспособни да направе заокрет у кључним економским областима које прете да паралишу развој Косова. Чак им не успева ни да прикупе законима предвиђене приходе, јер већина предузећа и косовских Албанаца не плаћа дажбине и порезе.¹⁹ Отуда не би требало да чуди то што нема страних инвестиција и што се смањују спољне донације и субвенције²⁰, а ни то што се повећавају економски песимизам и, нарочито од јула 2003. године, социјално-политичка незадовољства.

Косово је сиромашно и нестабилно, а скоро 70 одсто становника је незапослено.²¹ Социјална ситуација на Косову је веома тешка, а систем социјалне заштите готово и да не постоји. Више од 50 одсто становништва живи у беди, а од тога 12 одсто на граници егзистенцијалног минимума. За више од 52.000 породица потребна је свакодневна помоћ да би могле да преживе, а међу онима који преживљавају од социјалне помоћи је 6.500 ратних инвалида и оних који су у рату изгу-

¹⁸ *Kosovo, Early Warning Report*, Riinvest, UNDP, Prishtina, Report N° 6, January-April 2004, p. 10.

¹⁹ Од децембра 2003. потрошачи дугују косовској електропривреди (КЕК) готово 150 милиона евра, а Министарство финансија и привреде проценило је да је на име унутрашњег пореског прихода у 2003. остало ненаплаћено 200 милиона евра. Укупно, то износи више од половине годишњег косовског консолидованог буџета на садашњем нивоу. Једино се успешно приход убира наплатом царина и акциза на граници. Приход од царине чини око 80 одсто укупног косовског буџета. Формално, косовска царина је независна кад је реч о приходу који се слива само у Приштину. Од 320 запослених на царинама, само 28 лица су међународни службеници. Према Косову има 13 царинских прелаза: четири са Србијом, два са Црном Гором, три са Македонијом и четири са Албанијом, а према суседима има још девет граничних прелаза. Стога је изузетно важно да се пажња посвети царинама.

Кључна роба која стиже из Србије на Косово јесте грађевински материјал и прехранбени производи. Поред легалног увоза робе, на Косово у великим количинама улази илегална роба, пре свега цигарете и нафта.

У објављеном УНМИК-овом извештају Централне царинске службе каже се да се на Косову месечно потроши 300 тона цигарета, док пријављени месечни увоз цигарета износи од 400 до 500 тона, што значи да је месечни капацитет кријумчарења цигарета на Косову од 125 до 225 тона, што је укупни годишњи губитак у косовском буџету од око 25 милиона евра. Од доласка КФОР-а, према званичним подацима УНМИК-а, на Косову је изграђено невероватних 520 бензинских пумпи. Иако је пракса у свету да раздаљина на путевима између две бензинске пумпе буде најмање тридесет километара, на Косову на свим путним правцима раздаљина између две пумпе износи највише два километра. Само на најпрометнијем путном правцу на Косову: Косовска Митровица – Приштина, дужине 44 километара, сада има 29 бензинских пумпи. Косово нема ниједан извор нафте, али за сада све бензинске пумпе раде без застоја. У прошлој години КФОР је открио и уништио чак шест километара илегалног шумског нафтовода којим је илегално текла нафта из Црне Горе на Косово (код Пећи).

²⁰ Само помоћ ЕУ Косову смањила се са 336 милиона, колико је износила 2001, односно 147 милиона 2002, на 55–60 милиона евра годишње за период 2004–2006. године.

²¹ Arie Farnam, „Дубока подела око будућности Косова“, *The Cristian Science Monitor*, Бостон, 14. октобар 2003.

били храниоце. Социјална помоћ износи свега 62 евра месечно. Угрожени су и пензионери, који морају да преживе са 36 евра месечно, а није много боља ни ситуација оних који имају посао јер запослени, у просеку, имају плату око 180 евра месечно. Како је једној породици на Косову, која у просеку има између шест и седам чланова, неопходно месечно 336 евра за живот, не чуди што се многи баве тзв. сивом економијом.²²

Ситуација у области људских права такође је изузетно лоша. Низак је степен безбедности за мањине а изузетно су ограничене могућности припадника националних заједница да слободно живе, путују и раде на Косову. Велико је и неповерење у способност и спремност КФОР-а, полиције УНМИК и Косовске полицијске службе (КПС) да одржавају безбедно окружење и да ефикасно обављају своје полицијске дужности.²³

Када је КФОР дошао на Косово, његов задатак је био да, пре свега, спречи протеривања на националној основи, те су од тада Срби концентрисани у изолованим енклавама под његовом заштитом. Међутим, они су постали мета албанских екстремиста, првенствено оних организованих у ОВК, као и криминалних група. Бројна убиства, отмице и уништавања имовине догодили су се у присуству међународних снага, а неодговарајуће реаговање КФОР-а уверило је Албанце да међународна заједница подржава деловање екстремних политичких група које желе Косово без Срба.²⁴ То уверење је додатно оснажено после мартовског насиља 2004. године.²⁵

Посебно забрињава одсуство политичке воље међу албанским политичким вођама да се супротставе међу Албанцима широко прихваћеној претпоставци о колективној кривици Срба за злочине, убиства, насиље и кршења људских права које је Милошевићев режим

²² Bahri Cani, „На Косову цветају сива економија и криминал“, „Deutsche Welle“, Бон/Приштина, 23. фебруар 2004.

²³ *Human Rights Challenges following the March riots*, OSCE, Mission in Kosovo and UNMIK, Prishtina, pp. 6–19.

²⁴ Поред Срба, мета су постали и Роми, чак и Ашкалије. Тако је, у лето 1999. године, убрзо по повлачењу српске војске и доласку трупа КФОР-а, између 1.500 и 2.000 Ашкалија из Вучитрна било жртва напада радикалних Албанаца. Скоро сви су напустили град, а девет породица Ашкалија је, под заштитом војника КФОР-а, остало у својој опустошеној четврти. Њима се, 2002. године, придружило око 200 Ашкалија који су се вратили из свог привременог уточишта у Србији, односно у Новом Саду, верујући обећањима УНХЦР-а, УНМИК-а и КФОР-а да им је гарантована безбедност. Међутим, све Ашкалије су марта 2004. године поново протеране из својих кућа. Како ни централна Србија или Црна Гора не долазе у обзир као уточиште за Ашкалије, због албанског језика којим говоре, овај пут свих 258 Ашкалија из Вучитрна је, у петицији високом представнику ЕУ за спољну политику Хавијеру Солани, молило да буде примљено у неку од земаља ЕУ (Dominik Baur, „Немилојсрдни лов на мањине на Косову“, „Der Spiegel“, Хамбург, 26. мај 2004).

Слична је била и судбина припадника малобројне јеврејске заједнице која је живела у Приштини и Призрену, чији су се готово сви припадници преселили у Београд и даље, у треће земље.

²⁵ *March 2004, Ethnic Violence in Kosovo*, Humanitarian Law Center, Beograd, July 2004, p.2.

починио над Албанцима.²⁶ Хипокризија међународне администрације огледа се у томе што, и поред такве праксе, јавно подржава илузије да се на Косову гради мултиетничко друштво, док у стварности Срби живе у енклавама без примене било каквих стандарда поштовања људских права и слобода, док дискриминација и одсуство економске перспективе карактеришу живот Рома, Ашкалија и Египћана.²⁷

Политички процеси на Косову институционализовани су кроз *PISG*, а „изградња институција“ би требало да претходи демократизацији. Косово има председника, Парламент, Владу и 30 општинских већа, али је ограничено деловање тих институција. У успостављању институција међународна заједница је кренула с организовањем избора за локалне скупштине (28. октобар 2000) и, затим, општих избора (19. новембар 2001). Прве изборе Срби с Косова су потпуно бојкотовали, а друге делимично. *Уставним оквиром за привремену самоуправу Косова*, који је потписао СПГС Ханс Хекеруп, 14. маја 2001, припремљено је тло за довршавање процеса изградње институција.²⁸ У том процесу као приоритети су одређени децентрализација власти и преношење овлашћења са међународних институција на косовске институције. Стога није чудно што су за њега изузетно заинтересоване све стране, при чему је Београд показао већи степен ангажованости.²⁹

²⁶ То се признаје у скоро свим извештајима о стању људских права, а међу кривцима за то су и многи међународни званичници на Косову који су прихватили ставове албанске већине и подредили им захтеве мањине. Тако су у областима обнове, запошљавања и образовања Албанци и међународна администрација прихватили принцип дискриминације. Заправо, од самог почетка присуства на Косову међународна администрација није имала свеобухватну политику према мањинама, те није ни успела да створи основне услове за интеграцију мањина у косовско друштво и институције, а није створила ни повељне услове за повратак избеглица.

²⁷ *Ethnic Communities in Kosovo, 2003 Report*, Humanitarian Law Center, Belgrade, 2004; Stephan Mueller, *Потребан нов приступ мањинама*, Institute for War and Peace Reporting, Лондон/Будимпешта, 12. април 2004.

²⁸ *Kosovo's Fifth Anniversary*, исто, стр. 3.

²⁹ У расправама некадашње опозиције, а од 2000. године владајућих политичких партија Србије, две идеје су најснажније заступљене. То су, прво, подела Косова на два (српски и албански) ентитета и, у случају промена граница на Балкану, прикључење српског ентитета Београду, и друго – кантонизација Косова (Adam Bacler, *Kosovo – The question of final status*, CES Studies, Center for Eastern Studies, Warszawa, Number 10, August 2003, p. 48). Заједничка порука је да српска страна неће прихватити независност Косова у садашњим границама, како то траже Албанци. Посебно то неће бити прихваћено на северу Косова, где Срби чине већину (Andrew Gilligan, „Заточеници ослобођеног Косова“, „The Spectator“, Лондон/Приштина, 27. март 2004). Током 2002. године, КЦ, на иницијативу КП и СНВ за централно Косово, припремио је један концепт децентрализације који је домаћој и међународној заједници представљен као план Координационог центра, а у чијој су изради учествовали независни експерти две невладине организације (*FER* и *YUCOM*).

У току августа 2003. појавила су се и два нова значајна документа о Косову. Прво је Српска православна црква, 7. августа, објавила Меморандум Светог архијерејског синода, а потом је, на предлог Владе, Скупштина Србије усвојила Декларацију о Косову. Мада су важни, ти документи не могу да буду дугорочна државно-правна стратегија. (Милан Бечејић, „Меморандум и декларација о Косову“, „Deutsche Welle“, Келн/Београд, 13. август 2004). Декларација представља став власти, као и ве-

Влада Србије, под премијером Коштуницом, припремила је *План за политичко решење ситуације на Косову и Метохији*, који је 29. априла 2004. прихватила Скупштина Србије. Коштуница је План одредио као план институционалне заштите српске заједнице на Косову како би били подједнако спремни и за поделу, али и за мултиетничко Косово.³⁰ Основна критика Плана састоји се у томе да он води ка подели Косова, што је супротно званичној политици УНМИК-а, који жели, наводно, да створи мултиетничко Косово. При томе се не показује спремност ни да се обезбеди ефективна институционална заштита слобода и права Срба, а ни других мањина на Косову. А кад је реч о децентрализацији, прво је УНМИК одлагао било какав рад, да би крајем 2002. године, у настојању да избегне директно изјашњавање о тадашњем предлогу Београда, посао пренео на Савет Европе (СЕ).³¹ Отуда и не чуди што УНМИК није успео да нађе решење ни за проблем „паралелних институција“ српске заједнице. Од октобра 2003. године УНМИК-ов пилаар II подигао је праву узбуну у покушају да изврши притисак на Београд у вези с „паралелним институцијама“, које су, по мишљењу УНМИК-а, неспојиве са уговорима о општинским службама, а пилаар III, који предводи ОЕБС, објавио је извештај са детаљима о „паралелним“ судским, административним, безбедносним, школским и здравственим институцијама. Уз препоруке да се те структуре стопе с косовском администрацијом, крајем 2003. и, нарочито, 6. фебруара 2004. године, Холкери је, у извештају поднетом СБ УН, пооштрио критику „паралелних институција“.³²

фински политички консензус о питању Косова. У оба документа се Косово види као неодојив део Србије и захтева се значајна аутономија и самоуправа за Србе. У Декларацији се каже: „Расправа о статусу Косова се не може повести све док се не остваре све одредбе Резолуције СБ УН број 1244, не испуне стандарди мултиетничког живота, не спроведе децентрализација у складу са препорукама Савета Европе и док се не обезбеди потпуно поштовање Војнотехничког споразума из Куманова, Уставног оквира за Косово и Споразума о сарадњи СРЈ и УНМИК-а, потписаног још 5. новембра 2001. године“.

³⁰ Војислав Коштуница, „Learning from the Postand Building a Better Future“, „Review of International Affairs“, Belgrade, vol. LV, No 1114, April-June 2004, p. 3. У плану су разрађени принципи територијалне и мањинске (културне и персоналне) аутономије српске заједнице унутар Косова. Територијална аутономија се конституише успостављањем области које имају овлашћења у организацији и избору регионалних тела, у безбедности, полицији и цивилној заштити, у правосудју, образовању, здравственој заштити, у социјалној политици, култури, медијима и спорту, у заштити културног наслеђа, у брачним и породичним односима, у приватизацији и праву на некретнинама, у развојним програмима, у локалној самоуправи, у међународној регионалној сарадњи итд. Тела области су скупштина, извршно веће и судови (*А План*, 2004, I-VIII).

³¹ Савет Европе је прихватио тај посао, мада би институцијама требало да се бави мисија ОЕБС-а која делује у оквиру УНМИК-а, а да је при томе потпуно занемарио сопствену одговорност за заштиту права мањина, образлажући то ставом да етнички моменат, наводно, нема значаја при децентрализацији.

³² *Collapse in Kosovo*, исто, стр. 7.

Стручни тим СЕ, који је све до краја 2003. године радио на пројекту децентрализације власти на Косову, предложио је пет основних опција реформе локалне самоуправе и администрације на Косову, с могућношћу комбиновања тих опција.³³ Током лета 2004. године УНМИК и привремене институције самоуправе Косова *PISG* формирали су Радну групу за реформу локалне самоуправе и администрације која је, заправо, прихватила прву предложену опцију, која је рестриктивна у поређењу с предлозима српске заједнице да се формирају (четрнаест) нове општине тамо где живе преостали Срби. Међутим, то још не искључује могућност да се постигне компромис.³⁴ Основни проблем је у томе што су албански политичари, *PISG* и УНМИК План Владе Србије назвали „српски план за Косово“. Дакле, дали му искључиво етничку ознаку и без претераног размишљања одбацили су га оспоравајући чак и оцену СПГС Холкерија да је план „добра основа за почетак дијалога“. Тиме се одбацује могућност дијалога Београда и Приштине у вези с тим питањем. Искључује се учешће Београда, али се прихвата учешће оних локалних Срба који су представљени у *PISG*. Уз то, *PISG* најављују да ће приступити реформи локалне самоуправе тек пошто им се са УНМИК-а пренесу све надлежности, што очекују да се догоди 2005. године, како би се локална самоуправа реформисала 2006. године, када би требало да буду и нови локални избори на Косову.³⁵

³³ У првој опцији предложено је одржавање садашњег броја општина, уз доделу додатних надлежности њиховом нивоу. У другој опцији је предложено, такође, да опстане постојећих тридесет општина, уз повећање улога подоштинских јединица, односно групе насеља и градских области. У трећој опцији је предвиђена подела надлежности и власти између општинског и подоштинског нивоа. Наиме, постојеће општине би и даље биле кључне јединице јавне администрације, али би њихове надлежности биле подељене са подоштинским јединицама. Четврта опција подразумева формирање нових општина на територији Косова, као и стварање самоуправе на регионалном нивоу за око пет до седам највећих градова на Косову. У тој опцији је предвиђена могућност настанка нових општина на Косову, али се занемарује улога подоштинских јединица.

³⁴ Зоран Влашковић, „Европски пројект децентрализације Косова“, „Deutsche Welle“, Келн/Косовска Митровица, 22. јун 2003.

³⁵ Основна мана такве албанске и међународне реакције јесте прејудуирање решења питања статуса, и то наметањем независности уз очување садашње територијалне целовитости Косова. Уз то, такав став је искључив, јер у сваком детаљу настоје да потврде независност, која још није ни проглашена. Тако је за албанске политичке вође и *PISG* План Владе Србије неприхватљив јер „представља недопустиво мешање Београда у унутрашње ствари Косова“. О искључивости и опседнутости независношћу Косова на нивоу симболичких политичко-пропагандних гестова сведочи постављање мурала у Скупштини Косова на којем се на романтичарско-националистички начин приказује Косово искључиво као део албанске историје, и то управо пред изборима за ту скупштину. Посебно забрињава то што такав став изражава одсуство интереса и свести да би требало да се институције урушене мартовским насиљем ојачају и да би требало да се успоставе нови односи са Србима и Београдом. Посебно забрињава то што код албанске већине и *PISG* нема ни знакова о напорима да се кроз изградњу институција повећа безбедност на Косову и, посебно, да се заштите људска и мањинска права. То свакако има и имаће негативне последице по могућност покретања дијалога (*Kosovo*, исто, стр. 7 и 8).

У настојању да појача своје захтеве, Влада Србије је условила своју даљу политичку сарадњу с УНМИК-ом и *PISG*, укључујући и подршку Србима у одлуци о учешћу у парламентарним изборима на Косову, одржаним 23. октобра 2004, прихватањем њеног плана као „могућег оквира за дијалог“.³⁶ Како огромна већина припадника српске заједнице није имала убедљиве мотиве да учествује у тим изборима, већински став унутар српске заједнице са Косова био је да Срби не могу да учествују на изборима све док се не дају чврсте институционалне гаранције и не побољша безбедносна ситуација.³⁷ Са своје стране, међународна заједница је истрајавала на ставу да Срби морају доћи на изборе под постојећим условима, а у томе је добила савезнике у министру спољних послова СЦГ Вуку Драшковићу и председнику Србије Тадићу.³⁸

У обраћању јавности Србије, председник Републике Србије Тадић је свој позив Србима да изађу на изборе „појачао“ изражавањем сопственог уверења да ће изласком на изборе Срби добити локалну самоуправу, у којој би имали своје правосуђе, полицијске снаге, просвету, здравствене и културне институције итд. Такође, Тадић је најавио да ће позвати Србе да напусте Скупштину Косова уколико Влада Косова у року од 90 дана од оснивања не оствари ту гаранцију.³⁹ Ту

³⁶ Ekavi Athanassopoulou, Wimvan Meurs, Discussion Paper, Forum on New Security Issues: Shared Interests & Values between Southeastern & The Transatlantic Community (FONSI), Halki, June 19–22, 2004; *Rethinking the Balkans. Incongruities of State and Nation Building, Regional Stabilisation and European Integration*, Discussion Paper, Balkan Forum, Bertelsmann Stiftung, CAP, Auswärtiges Amt, 17–18 June, 2004, p. 7.

³⁷ При томе се указивало на угроженост основних људских права, пре свега, права на живот, безбедност и слободно кретање, и истицало се да су Срби сарађивали и учествовали у раду Скупштине Косова, чиме су показали добру вољу, али да им није омогућено да учествују у њеном раду под условима које су имали албански посланици, као и да је Скупштина била неактивна и немоћна у заштити права и интереса српске заједнице. Представници Срба су међународној заједници и властима у Београду препоручивали да размотре могућност да се у накнадном и заједнички договореном року организују допунски избори за попуњавање упражњених десет места загарантованих за представнике српске заједнице. Тај предлог је јавно игнорисан, у ствари, расправљан је на маргинама последњег састанка Групе за подршку, одржаном у Приштини половином септембра, када је оцењено да га не би требало прихватити јер би то било признавање неуспеха УНМИК-а.

³⁸ Министар Драшковић је 2. октобра, у свом говору на међународном округлом столу о Косову, који је, у организацији Форума за етничке односе, одржан у Београду, својом препоруком да се донесе одлука о учешћу Срба на изборима најавио покретање нове политичке расправе унутар српског политичког живота. Основни аргумент подршке залагању да Срби изађу на изборе јесте уверење да ће тиме права Срба бити боље заштићена у години пред одлуку о будућем статусу Косова. То је мишљење остало мањинско, мада га је преузео и Тадић, који је, и поред препорука да заједно с Коштуницом и представницима српске заједнице донесе одлуку, будући да постоји висок ризик да се додатно дестабилизује политичка сцена у Београду, одлучио да 5. октобра сам позове Србе да изађу на косовске изборе.

³⁹ Та „гаранција“ Тадићева била је испод захтева у Плану Владе – а прихватио је понуди из Плана реформе локалне самоуправе, који су саставили УНМИК и косовска влада. Везујући свој евентуални позив Србима за напуштање Скупштине Косова за понашање Владе Косова, Тадић је ишао у сусрет захтевима албанских вођа да им се прво пренесу сва овлашћења, па да потом Влада Косова води процес децентрализације, што значи да је тиме Београд искључен из директних разговора и да ће те разговоре водити српски представници у косовској скупштини.

Тадићеву политичку изјаву снажно су подржали и топло поздравили ЕУ и САД, јер је помогла међународној заједници да отклони проблем „нелегитимности“ предстојећих косовских избора. То што је политичка криза пренета на ионако нестабилну политичку сцену Србије, уз продубљивање спорова међу Србима с Косова, ни најмање није забринуло међународну заједницу, јер је то, како је оценио представник америчке владе, „унутрашњи проблем“ Србије.⁴⁰

Парламентарни избори на Косову одржани су према важећим стандардима ОЕСЦ-а, али нису решили ниједан проблем, већ су покренута нова питања и повећан је број незадовољних како међу Албанцима и Србима, тако и у међународној заједници.⁴¹ Унутар те сли-

⁴⁰ Будући да је обраћање председника Тадића садржало и оштре речи на рачун Владе, која је оптужена да бојкотије косовске изборе и да не намерава да омогући гласање привремено расељеним лицима с Косова која се налазе на територији централне Србије, то је најавило сукобе на релацији Влада – председник Србије. Будући да је Тадићева одлука ослабила могућности Владе да оствари свој план, који је подржала Скупштина Србије, а и парламентарци из Тадићевог ДС, поставља се питање да ли Влада има потребну подршку за политику према Косову. У сваком случају, Влада је принуђена да значајно смањи своје захтеве, а и да предложи нове или додатне мере којима ће реаговати на новостворену ситуацију.

У јавности су се захуктале жестоке расправе, које су радикали искористили да поставе питање опозива председника Србије. Тој иницијативи се придружио и СПС, пре свега у намери да искористе ту прилику за јачање свог угледа као критичара председника и Владе Србије. Кад је реч о СРС-у, она заправо настоји да искористи ту прилику да започне своју нову кампању.

Најжешће су у противљењу Тадићевом позиву биле политичке вође Срба с Косова, посебно они окупљени око СНВ-а, који су припремили и активне мере супротстављања (антиизборна кампања и кампања делегитимације како избора на Косову, тако и самог председника Србије).

Извесно је да за сада ти сукоби одвраћају Београд од проблема Косова и да слабе и позицију Србије у предстојећим преговорима о Косову. У суштини, потврдило се да ни после Милошевића српска политичка елита нема јасну стратегију за деловање поводом Косова. Такође, нејединство и слабост институција Србије и политичког вођства Србије и српске заједнице појачава страх код Срба на Косову да ће бити протерани с Косова и, истовремено, охрабрује екстремистичко деловање како међу Србима, тако и међу Албанцима.

⁴¹ На албанској политичкој сцени може се рећи да је једина новина појава ОРА Ветона Суроиа која је успела да освоји више од шест одсто гласова и да уђе у Скупштину Косова са својом посланичком групом. Она је посебно била успешна у Метохији (Пећ и Баковица), али је доживела пораз у Призрену – родном месту Суроиа, као и у селима Метохије. Дакле, ОРА није, како су прижељкивали у међународној заједници, значајније угрозила утицај Хардинаја у Метохији, и то стога што су за ОРА гласали, пре свега, млади из градова, а сама није ни радила по селима. Но, како је добила малу подршку у Приштини, ОРА још увек није у стању да поведе ни већину градске омладине Косова а камо ли да представља водећу политичку снагу. Извесно је да ће уласком ОРА у Скупштину Косова албанска политичка сцена бити освежена умереним гласовима, али то, барем за сада, неће битије променити ни албанску политичку сцену, нити српско – албанске односе. С обзиром на то да је ОРА потребно време да ојача, највероватније ће остати у опозицији у односу на нову владу Косова.

Следећа општа карактеристика тих избора јесте повећање броја апстинената, од којих су многи и резигнирани. Наиме, у поређењу с изборима из 2001. године, све су албанске партије, с изузетком ОРА – губитници. Руговин ЛДК изгубио је око 100.000 гласова, Тачијев ПДК више од 60.000, а Харадинајева ААК на десетине хиљада гласова. То, уз чињеницу да ниједна од тих партија не досеже више од 25 одсто подршке у сваком од делова Косова, односно да свака од водећих албанских

ке, српско учешће у Скупштини и Влади Косова представља за УНМИК и *PISG* тек успутну причу, која је важна утолико да се попуном гарантованих места у Скупштини Косова и у Влади оправда епитет „мултиетничности“ тих институција. Међутим, у стварности, показало се да су питања партиципације представника српске заједнице у *PISG*, као и питања децентрализације, изузетно значајна за оцену успешности у остваривању *Плана за примену стандарда*. Заправо, ти косовски избори су само изразили нестабилност политичке сцене Косова, слабост *PISG* и појачали потребу за коренитом реформом УНМИК-а и за променом садашњег става према српској заједници и Београду, а то значи и према албанској већини. Уколико међународни званичници, у сарадњи с албанским вођама, и успеју да спрече нову ескалацију албанског екстремизма, јасно је да ће, најдаље до пролећа 2005, морати да пронађу начин да успоставе сарадњу са српском заједницом и Београдом. Тада би се могло наћи и решење да се делимично ублажи проблем нелегитимности српских представника у Скупштини и Влади Косова заменом неких српских представника, допунским изборима или на неки други начин.

Искушења екстремизма и насиља

Косовски Срби су дубоко забринути за своју безбедност, те то питање и доминира у њиховој политици, а њихов политички живот је отежан различитим положајем појединих делова српске заједнице, као и различитим политикама које из тог положаја произилазе. Наиме, изузетно је важна разлика у положају између Срба који живе на северу Косова и Срба који живе у осталим деловима Косова. Док Срби у јужном и централном Косову имају „менталитет опсаде“ и висок

партија (ЛДК, ПДК и ААК) контролише поједини део Косова и да су те партије међусобно сукобљене, показује да оне нису способне, чак ако би то искрено пожелеле, да успешно контролишу албанске масе и да се супротставе екстремизму. Будући да се УНМИК није повратио од удараца задобијених у ерупцији албанског екстремизма марта 2004. године и да не може успешно да се супротстави евентуалној новој ескалацији албанског екстремизма, има разлога за узнемирење. Суочени с тим ризиком, УНМИК и СПГС Јесен-Петерсон журе да успоставе скупштину и владу Косова, а у томе имају и свесрдну подршку америчке канцеларије у Приштини. Намера је да се посао заврши пре 7. новембра, односно паника на саму помисао да би ПДК могао да остане у опозицији, што би значило често и на улицама Косова, али би волели да премијер буде Реџепи. Отуда ће и нова расподела власти међу албанским партијама и вођама бити скоро иста као и пре тих избора, али ће нова влада бити нестабилнија од других. Такође, и даље ће једино питање око којег ће моћи да се постигне сагласност албанских вођа бити инсистирање на независности Косова. Заправо, међу Албанцима се спекулише да ће се у јуну 2005. године, на основу позива на документ из Рамбујеа, организовати референдум за проглашење независности Косова.

интерес за политички живот Београда и Косова, а зависни су од подршке КФОР-а и УНМИК-а, Срби са севера Косова живе изоловани од *PISG* у скоро потпуној самоорганизованости, уз зависност од Београда. Међу Србима у енклавама, дакле изван северног Косова, распрострањено је уверење да ће се ИДПС заиста вратити и да ће Косово поново бити укључено у Србију, што их донекле мотивише за сарадњу с УНМИК-ом, а и политички их оријентише ка центру, ка смерности. Дотле је за Србе на северу Косова посебно важно и болно питање безбедности, или још уже – самоодбране, а у оквиру тога – опстанак „чуvara мостова“.⁴²

Слично српској, и албанска политичка сцена је фрагментизована и оптерећена међуалбанским сукобима. Скоро да ни о чему, осим о потреби да се што пре прогласи независност Косова, не може да се оствари консензус међу албанским политичким вођама, који воде различите и, често, жестоко супротстављене политике. На политички живот косовских Албанаца, Косова и читавог региона снажан утицај има изражени политички екстремизам.⁴³

За сада је релативно успешно успостављена макробезбедност, јер је војном акцијом и поразом ВЈ, као и наставком политичког притиска на Србију и Србе, отклоњена „српска претња“ по безбедност Косова. Међутим, до сада није адекватно сагледана, ни сузбијена, потенцијална опасност албанског екстремистичког насиља по регион,

⁴² „Чувари мостова“ су успостављени у хаотичним данима повлачења ВЈ из града: успели су да успоставе контролу над два моста на реци Ибар и тако учврсте стратешки важну линију разграничења с Албанцима. Укупни број „чуvara мостова“ износио је око 400 људи, а способни су да мобилишу до 5.000 људи. Њихов углед међу Србима је оjaчаан током мартовског насиља 2004. године, када су потврдили своју способност да зауставе албанску побуњеничку масу. Лоше односе Срба и УНМИК-а у вези с тим додатно оптерећује то што је УНМИК многе борце ОВК укључио у КПС и КЗК, док „чуваре мостова“ третира као парамилитарце и нема никакав програм за њихову интеграцију у друштво. Решење би требало тражити, пре свега, у укључивању Срба у систем безбедности, а чувари мостова би постали „*neighbourhood watch*“, који се баве борбом против криминалитета у свом граду (А. Matveeva, *исто*, стр. 30 и 32). Постоји и могућност, која би више задовољила Србе – њихово укључивање у реформисани КПС, који би требало изградити као мултиетничке полицијско-безбедносне снаге, састављене од локалних полицијско-безбедносних јединица под заједничком командом.

⁴³ Један од облика испољавања снажног присуства екстремизма међу Албанцима на Косову јесте то да кад год међународне снаге ухапсе неког Албанца екстремисти, пре свега из редова ОВК, организују да на хиљаде Албанаца изађе на улице Косова и протестују због хапшења. По правилу, том приликом се тзв. умерени ућуте или привремено повуку из јавног живота. После тога, по правилу, следи повлачење оптужбе које додатно ојачава екстремизам јер се потврђује као утицајан у очима обичних грађана Косова. Тој логици је подлегла међународна администрација на Косову, али и суд за ратне злочине у Хагу. Наиме, тек неколико Албанаца је изручено Хагу, мада би број оних које би требало процесуирати много већи, а хашки суд тврди да још није истражио све случајеве и да ће то учинити, али не прецизира ни када, ни о колико случајева је реч, јер наводно не дели оптужене према националној припадности. По свему судећи, намерно се одуговлачи да би се случајеви препустили локалном судству, а у међувремену ратни злочинци утичу на политички и економски живот Косова, а неки у оквиру АНА и настављају да чине злочине.

односно по стабилност и безбедност на југу Србије, у Македонији и Црној Гори. Чак поједине групе албанских екстремиста и парамилитараца уживају подршку и унутар НАТО-а.⁴⁴ Насиље је једно од основних обележја живота на Косову и односа према Србима, па и другим етничким и политичким мањинама.

Непосредно по доласку на Косово КФОР-а и УНМИК-а, 12. јуна 1999, убијено је више од 1.200 људи. Међу тим злочинима најтежи је злочин који се догодио 24. јула 1999. године, када је у селу Старо Грацко, код Липљана, убијено 14 Срба, који су радили на својим имањима, и бомбашки напад на аутобус којим су Срби путовали из Ниша ка централном Косову, 16. фебруара 2001. године, код Подујева, када је погинуло седам лица српске националности, а 43 била су повређена. Од новембра 2002. године јасни су знакови ескалације екстремизма, а ерупција насиља у марту 2004. означила је највећи преокрет у политичком и институционалном животу на Косову после успостављања међународне управе (видети: Хронологија убистава на Косову од 2003. до пролећа 2004. године). При томе се, према свим показатељима, уочава неефикасност у сузбијању насиља.⁴⁵ Све то говори о практичној немоћи УНМИК-а и *PISG* да контролишу стање на Косову, а забрињава да није било озбиљнијих напора да се зауставе екстремизам и тероризам.

Ескалација албанског екстремизма и насиља преливала се и изван граница Косова: у околини Прешева „борци за свеалбанско уједињење“ организовали су нападе на институције Србије, а у суседној Македонији мир склопљен између македонске и албанске заједнице, у августу 2000, угрожен је бомбашким акцијама у главном граду Скопљу. Према многим, АНА координира нападе у целом региону и прети поновним покретањем сецесионистичког рата.

Албанско екстремистичко насиље у присуству међународних власти достигло је врхунац од 17. до 19. марта 2004. године. Тада се УНМИК суочио са највећом кризом поверења, а нестабилни темељи поступног напретка на Косову заљуљали су се и попустили. За неколико сати Косово је утонуло у немире усмерене против Срба и УН и ниво насиља које није забележено од 1999. године. Банде албанских младића, екстремиста и криминалаца, показале су да су УНМИК и КФОР веома слаби, а *PISG*, политичари, медији и грађанско друштво,

⁴⁴ Уочљиво је да ЕУ и САД веома опрезно постављају и питања о везама између Западног Балкана и „рата против тероризма“ који је поведен после 11. септембра. Везе, међутим, постоје, а на повезаност Албанаца из редова ОВК, коју је Запад у прошлости обучавао и подстицао, и тероризма указује и истраживање британских новинара из редакције листа „Санди мирор“ и документарне екипе британске телевизије Канал 5, који су, крајем 2003, успели да ступе у контакт са Албанцима на Косову представљајући се као ирски терористи који намеравају да њиховом робом дигну у ваздух циљеве у Британији и да од њих купе одговарајући експлозив.

⁴⁵ Тако је, према подацима полиције УНМИК-а, од 44 убиства из 2003. године 26 остало нерешено (*Quin*).

прећутно или отворено, дали су изгредницима дозволу за опустошење.⁴⁶ Коридор од 45 километара, који води од Приштине до Косовске Митровице, потпуно је очишћен од Срба у операцији „коју су организовале најекстремније фракције албанске заједнице“, оценио је, у Приштини, генерални секретар НАТО-а Шефер, а командант НАТО-а за Југоисточну Европу, амерички генерал Грегори Џонсон, без оклевања је ту операцију дефинисао као „етничко чишћење“.⁴⁷

Током ноћи 17. марта УНМИК и КФОР затечени су потпуно неспремни, док су демонстранти били изузетно добро организовани и оспособљени да блокирају КФОР-ове резерве. На степен организованости и подршке указује и чињеница да су напади на Србе почели истовремено у свим градовима и селима на Косову у којима живи српско становништво.⁴⁸ Иначе, све је почело наизглед мирним демонстрацијама у које су албански наставници повели своје ученике на мост који повезује јужну и северну Митровицу, а у знак протеста због смрти тројице албанских деचाка, које су у реку Ибар, наводно са својим псима гонили косовски Срби.⁴⁹ Организатори су своје планове држали у потпуној тајности, што указује да се иза свега налази организација чији припадници имају војно образовање. Важну улогу имали су и медији на албанском језику, а окидач који је покренуо насиље била је гласина, коју су пренели ти медији, о српском нападу на албанске дечаке.⁵⁰

Реакције албанских политичких вођа су од самог почетка насиља биле окренуте ка томе да се умањи њихова политичка одговорност за то

⁴⁶ *Collapse in Kosovo*, исто, стр. i.

⁴⁷ Stefano Liberti, „Срби трећи пут избеглице“, II Manifesto, Рим/Косовска Митровица, 24. март 2004; Lawrence A. Uzzell, „Замењене улоге“, The Christian Science Monitor, Бостон, 19. мај 2004. После два дана екстремистичког дивљања, паљења, пљачкања, пуцање и бацања камења, Молотовљевих коктела и граната, било је 19 мртвих, 954 повређених (од тога чак преко 20 тешко) и 4.100 расељених лица, а оштећено је и уништено око 732 куће и 27 пословних објеката Срба, Ашкалија и Рома, сада више од 10 јавних зграда, 30 српских цркава и два манастира (*Collapse in Kosovo*, исто, стр. 1; *Human Rights Challenges*, исто).

⁴⁸ Василиј Бубнов, „Геноцид на Косову“, „Правда“, Москва, 19. март 2004.

⁴⁹ *Human Rights Challenges*, исто.

⁵⁰ Извештај о улози медија у мартовском насиљу на Косову сачинио је ОЕБС и представио га 22. марта 2004. Сталном савету ОЕБС-а, тј. амбасадорима 55 земаља у седишту Организације, у Бечу. У извештају је закључено да је насиље умногоме последица неодговорног и сензационалистичког новинаства, у извештавању о смрти три албанска дечака, што је био повод за намере и нападе на тамошње Србе, њихову имовину и цркве. Када је дошло до неочекиваног излива стварно етнички мотивисаног насиља, косовска телевизија правда подршку том насиљу. Међутим, извештај садржи и оцену да косовски медији нису намерно подстицали насиље.

У том извештају ОЕБС оптужио је главне медије за расписивање етничких тензија и погрома тенденциозним, површним и пристрасним извештавањем. Такође, медији су оптужени да су искористили давлeње једног албанског дечака, 16. марта, у близини подељене Косовске Митровице да би гледаоцима наметнули утисак да су локални Срби одговорни за његову смрт. Тако су медији показали неприхватљив ниво емисија, пристрасности и немара (Албански медији подстицали насиље, Institute for War and Peace Reporting, Лондон, 3. мај 2004.).

насиље, да се умање могући негативни ефекти насиља на представнике међународне заједнице и да се, на људским жртвама и спаљеним кућама и црквама, понови њихово старо залагање за независност Косова.⁵¹

Суочена с мартовским изазовом, међународна заједница се грчешито ухватила за сан о мултиетничком Косову, али је ипак послала нова војна појачања снагама КФОР-а.⁵² Како год било, тек КФОР и НАТО изгубили су ауру нерањивости и непобедивости, што наравно није промакло екстремистима на Косову и другде на Балкану.

После мартовског насиља не верује се више информацијама које долазе од УНМИК-а и *PISG*, већ најважнији међународни актери (Контакт-група преко Групе за подршку, НАТО, ЕУ и појединачне земље и међународне организације) покушавају да непосредно провере стање на терену. Због тога је КГ формирала Група за подршку Косову и именовани су специјални изасланици ЕУ и НАТО-а. Уочљив је, барем на реторичком плану, и оштрији став према косовским Албанцима.⁵³

Свакодневно постојање и повремена ескалација албанског екстремизма и насиља према Србима, другим „неалбанцима“ и представницима међународне заједнице показују да је албански покрет ушао у фазу „коначног статуса“ и да је УНМИК у кризи и, у основи, неуспешан у примени Резолуције СБ УН бр. 1244, као и *Уставног оквира за привремену самоуправу на Косову*.

⁵¹ Школски пример за такво реаговање је следећа изјава председника Косова Ибрахима Ругове:

„Међународна заједница треба да извуче само једну поуку из садашњег распламсавања насиља на Косову, а наиме, да је неопходно што пре обезбедити независност Косова“ (Петар Искендеров, „Тероризам без терориста“, „Глас Русије“, Москва, 19. мај 2004). Нешто више предузимљивости на самом терену и у јачању сарадње с дезоријентисаним представницима међународне заједнице показао је Хашим Тачи. О томе сведочи и његова следећа изјава: „Видели смо како мржња може да нас уништи – сада Срби и Албанци морају заједно да раде како би поново изградиле Косово“. Уз то, Тачи обавештава и да су многи из ДПК, нарочито премијер Реџеџи и министар Јакуп Краснићи, кренули с њима да обилазе Косово и да умирују огорчену масу. „Ја апсолутно осуђујем насиље. Оно је било погрешно, срозало нас је у очима света, и допустило му је да нас оптужи да смо угњетачи“, додаје Тачи (Хашим Тачи, „Морамо ићи напред“, Institute for War and Peace Reporting, Лондон/Приштина, 26. март 2004).

⁵² Северноатлантски савез донео је одлуку о стационирању на Косову једне америчке чете од сто војника, италијанске јединице са нешто мање од сто војника и додатног контингента од 750 британских војника.

⁵³ Британски министар Мекшејн оценио је и да је насиље над Србима на Косову од 17. и 18. марта променило однос међународне заједнице према том делу западног Балкана: „Мораћемо да преиспитамо политику према Косову на међународном нивоу и то и радимо. Рекао сам господину Ругови да три речи које не желим да чујем у разговору са њима јесу коначан статус и независност. Једини коначан статус који постоји је смрт. Ми у Британији живимо у међусобној зависности и партнерству. Албански лидери на Косову морају да схвате да њихова будућност почива управо на томе. Морају да предузму много веће кораке да охрабре српску мањинску заједницу. Они су сада већина и морална одговорност је на њима“ (Мекшејн, Насиље над Србима променило однос међународне заједнице према Косову, Би-Би-Си, Лондон, 27. април 2004).

Будућност Косова се још увек не назире а судбина Срба и другог „неалбанског живља“ је незавидна. Мултиетничко Косово је далека перспектива, мада је нејасно како ће се до њега доћи.⁵⁴ У вези с питањем статуса и даље је дубока и жестока подељеност: Срби и Србија тврде да је Покрајина део њене територије и траже потпуно поштовање Резолуције СБ ОУН 1244, а према тој резолуцији, СБ УН има реч у одређењу новог статуса; албанске вође не одустају од захтева за независност и, на тој основи, такмиче се за наклоност бирача, заузимајући тврдокорне позиције; УН и ЕУ, ни после пет година напора, нису ништа ближе одлуци да ли Косово треба да постане независна држава или да сачува неки вид повезаности са Србијом, а како не могу да се договоре какав би требало да буде „коначни статус“, надају се да ће одлагање те одлуке омогућити да се страсти охладје.⁵⁵ До сада се потврђивало да на Балкану нема успеха без координиране и снажне акције ЕУ и Сједињених Држава. То важи и за дијалог Приштине и Београда. Међутим, такве активности још увек нема, а све је препуштено УНМИК-у. Дакле, могло би се закључити да је, за сада, сарадња ЕУ и САД ограничена њиховим различитим а често и супротстављеним ставовима о будућности Косова, Србије и Балкана.

Разговор о практичним питањима јесте пут који може да доведе до решавања многих питања, те и да створи услове за решавање питања статуса. Али, за то је потребно време и активно учешће Београда и Приштине, као и помоћ међународне заједнице. Колико је пут до дијалога тежак показало се и на састанку који је одржан у Бечу, 14. октобра 2003. године. Наиме, у Бечу је, под снажним међународним притиском, остварено нешто што се може назвати увод у дијалог и што представља трачак наде.⁵⁶ Међутим, није било директног разговора, односно уопште није било разговора. Свака страна је саопштила своје мишљење, а прихваћено је оно што је раније договорено: да се настави рад у оквиру радних група за проблеме комуникације,

⁵⁴ James Dobbins, „Одлагање проблема је најмање лоша лекција“, „The International Herald Tribune“, Лондон/Вашингтон, 2. април 2004.

⁵⁵ *Collapse in Kosovo*, исто, стр. 1.

⁵⁶ Volf J. Bell, „Слаба вајда од разговора“, „Genera Anzeiger“, Бон, 16. октобар 2003. Бечки састанак је у позивном писму СПГС Холекриа најављен као историјски дан, као дан од којег започиње процес који ће Косово довести до коначног статуса. Суђење према изјавама после састанка, са тим се једино сложио Ругова. Представници Београда указују да бледи састанак у Бечу није покопао њихово поверење у дијалог, мада су дан пре, испровоцирани одлуком Холекриа да не уврсти српског представника у делегацију УНМИК-а, били близу могућности да направе грешку и да не оду у Беч.

Чини се да је Соланина оцена да је започет процес дијалога најпрецизнија и да се њоме постиже да се колико-толико спасе образ организатора састанка, да се омогући наставак дијалога и да се обезбеди време да се КГ и ЕУ суоче с озбиљним сумњама које је побудио бечки састанак у вези с способношћу и кредибилношћу КГ и ЕУ, а нарочито СПГС, да заиста омогуће директне разговоре Београда и Приштине.

енергетике, повратка расељених лица и несталих особа. Мада млак, састанак у Бечу је ипак важан догађај, јер се потврдило да без разговора нема решења. То је налагало да се, после састанка, више пажње усмери на то да се потези који подстичу сукобе, а којих је било и превише, како у деловању СПГС и УНМИК-а, тако и појединих албанских вођа и појединих представника Београда, замене политиком решавања сукоба. Дијалог и политика „стандарда“ још ће бити на дневном реду Косова. У првих шест месеци 2005. године предстоји анализа и оцена напретка у примени стандарда што ће, како сада изгледа, довести до могућег смањивања неких захтева у примени стандарда, као и до одустајања од даљег одлагања статусних преговора.⁵⁷

Садашња политика Београда је део косовског проблема а, све више, и проблем. Ни после пет година од пада Милошевића та политика се није ослободила његовог губитничког наслеђа. За ту политику Косово је само етно-националистичка траума и користи се као инструменти у борби за прераспodelу власти у Београду. У борби за прераспodelу власти и моћи у Србији политичари су узурпирали „право на истину о Косову“. Односи с међународном заједницом поводом Косова успостављају се тек „из нужде“ и избегава се непосредни дијалог с албанским вођством, а српска заједница на Косову и њене вође су, у таквој политици, пуки инструменти Београда, што подстиче унутарсрпске поделе и сукобе. Таква политика је у сталном колебању између пасивног ишчекивања и активног подстицања сукобљавања.⁵⁸ Дневно се показује да нема државне политике („стратегије“), као ни ефикасних институција за управљање кризом на Косову. Насупрот томе, питање Косова је једно од историјских, националних

⁵⁷ *Kosovo's Fifth Anniversary*, исто, стр. 10.

⁵⁸ На самом почетку Коштуничине владе, фебруара 2004. године, изгледало је да ће се нешто променити. Наиме, Коштуница је најављивао да ће променити однос према Косову и да ће оно бити један од приоритета, а да ће решење тражити кроз активну сарадњу с српском и међународном заједницом на основу јасно развијених пројеката.

Први велики тест за Коштуничину владу било је мартовско насиље на Косову и његово преношење у Србију. Влада Србије је одолела паници, искушењима насиља и позивима, из Србије и појединих међународних кругова, да одговори мерама ванредног стања или војне управе. Влада је одговорила постизањем, у Скупштини Србије, консензуса власти и опозиције око политичког решавања проблема на Косову и, након тога, изградом *Плана Владе Републике Србије за политичко решавање кризе на Косову и Метохији*. Тиме је релативно успешно положила тест, јер је подигнут рејтинг српске заједнице и Србије. Међутим, План су многи у међународној заједници дочекали с неповерењем и одбацивањем, а албанске вође су уз одбијање Плана, на састанку у Луцерну, маја 2004, изашли са својом противпонудом. Из те реакције било је јасно да је албанско вођство, уз подршку УНМИК-а, решило да не води дијалог с Београдом о децентрализацији, већ да то питање као питање „унутрашњег уређења Косова“ решава преко УНМИК-а и *PISG*. За ту намеру изузетно је значајно да се придобију Срби с Косова, и то они који су у *PISG*, дакле из Коалиције Повратака. Та суштинска манипулација „локалним дијалогом“ довела је до продубљавања неповерења српске заједнице, која ће бојкотовати изборе за Скупштину Косова, с једне, и УНМИК-а и *PISG*, с друге стране.

и државних питања Србије и српске нације, а да би се чвор кризе разрешио у корист друштва неопходно је да то питање постане својина демократске јавности. Томе би помогло успостављање *стратешког округлог стола о Косову*. У раду *округлог стола* би, поред политичара и стручњака, учествовали и представници цивилног друштва (утицајни послови људи, организација цивилног друштва, укључујући Српску православну цркву) и српске заједнице с Косова. Циљ округлог стола требало би да буде постизање договора о стратегији дијалога и остваривање подршке јавности за остварење те стратегије. Нова проактивна и прагматична политика би се ослонила на деловање у области економије (попут приватизације, финансирања и инвестирања, трошкова кризе на Косову итд.), потом је неопходан „безбедносни пакет“, односно стратегија безбедносног деловања према Косову, ради заштите права и слобода српске заједнице, као и ради успешног управљања кризом. Такође, државни органи би требало да разраде планове и програме сопствених акција.

Сада не постоји задовољавајући степен организованости и стручне оспособљености Београда за вођење успешне политике према Косову, па је власт Србије одговорна за стварање институционалне претпоставке за синхронизовање доношења и реализације одлука.⁵⁹ Уместо турског над Србима с Косова, неопходно је да се подстиче и подржава политичка аутономија вођства Срба с Косова, и то како у односу на Приштину, тако и у односу на Београд. Најважнији инструменти подизања степена аутономије и одговорности у деловању српске заједнице на Косову јесу децентрализација, изградња институција аутономије и јачање цивилног друштва унутар српске заједнице. За вођење ефикасне политике неопходно је да се успостави *координационо тело српске заједнице на Косову*, које би координисало деловање припадника, политичких и других организација Срба с Космета у односима с властима и јавношћу Србије, у сарадњи с међународном заједницом, укључујући УНМИК, и у „локалном дијалогу“ с Албанцима. Такође, требало би подржати деловање *Српског националног већа Косова*, чије је постојање у складу с разним европским конвенцијама, а и са *Уставним оквиром за Косово*, и које, што је још важније, подржава већина Срба с Косова.

⁵⁹ То налаже да се успостави *државно веће за Косово*, које би чинили председник Владе Србије, као председник државног већа, министри СЦГ са људска права и мањине, за спољне послове и за одбрану, као и одговарајући министри Владе Србије. Стручно-извршно тело *државног већа* требало би да буде *секретаријат за Косово*, чији су приоритетни задаци спровођење одлука државног већа, стручна подршка дијалогу и координација активности подршке српској заједници на Косову. Дакле, садашњи нефункционални Координациони центри требало би укинати. Законом би требало успоставити *фонд Републике Србије за Косово*, који би био под управом Владе Себије (Министарства финансија или Дирекције за имовину) ради успостављања јавне контроле трошења средстава намењених Космету, усмеравања средстава за социјално-хуманитарну подршку и повратак прогнаних, за подршку институцијама српске самоуправе и развој националног идентитета српске заједнице на Космету, и за подршку развојним и инвестиционим пројектима на Космету.

С обзиром на то да се будућност Косова не назире, да је судбина Срба незавидна, да ће „политика стандарда“ још дуго бити на дневном реду, да ће, на пример, првих шест месеци 2005. године бити месеци анализе и оцене напретка у примени „стандарда“, међу којима су најкритичнији безбедност Срба и децентрализација Косова, власт у Београду је обавезна да се активно укључи у дијалог, као и да подржава учешће Срба с Косова у дијалогу с међународном заједницом и Албанцима и другим житељима Косова. Уосталом, дијалог, тј. разговори и преговарање, пут су ка решењу у којем ће свака од страна бити победница.

Влада Србије би, пре свега, требало да учествује у обнови рада радних група (за енергетику, за хуманитарна питања и нестала лица, за инфраструктуру и за повратак), договорених у разговору у Бечу почетком 2004. године. Обнова рада Радне групе за хуманитарна питања и расветљавање судбине несталих и киднапованих лица треба да буду први корак, јер то може значајно да допринесе изградњи поверења, којег сада нема.

Дијалог о децентрализацији мора да обухвати реформу локалне самоуправе и администрације, као и синхронизован пренос овлашћења на централне и регионалне власти на Косову. Тај дијалог би требало организовати кроз округле столове и радне групе, у које се, поред УНМИК-а и представника привремених институција самоуправе на Косову, морају укључити српски представници који имају подршку своје заједнице и Владе Републике Србије.

Највероватније ће СБ УН од јануара 2005. започети сопствену реформу, и то на основу извештаја поводом мартовског насиља који је сачинио специјални изасланик генералног секретара УН Каи Аиде.⁶⁰ Потом ће, највероватније, крајем 2005. или почетком 2006. године, СБ УН одредити датум за отпочињање преговора о критеријумима за утврђивање новог статуса Косова, уз сумирање свих могућих предлога и комбинација, али и уз уважавање реалних чинилаца који су укључени у косовску кризу. У исто време, требало би очекивати да

⁶⁰ У том извештају се покрећу бројна важна питања и нуде следеће препоруке: УНМИК би требало да повећа ефикасност и обезбеди нову енергију, и да усредосреди напоре на кључне изазове не би ли тако дочекао 2005. годину, када би се спровела свеобухватна реконструкција међународног присуства у целини. Постепено би се смањивао УНМИК, који би комплетирао и свој мандат и пренео одговорности на друге власти и организације (пре свега *PISG*, ЕУ, ОЕБС и НАТО). Припреме за то треба да почну већ 2004. године; НАТО би требало да одржи присуство КФОР-а на нивоу који је неопходан за процес будућег статуса; шира међународна заједница би требало да обезбеди сконцентрисани и координирани ангажман; без одлагања би требало иницирати интензивни и обухватнији дијалог с Београдом; требало би да се успоставе међународни саветодавни механизми за Косово на високом нивоу у које треба да се укључе кључне престонице и штабови, а почетком јесени 2004. године УН требало би да покрену серију разговора поводом питања будућег статуса (Ситуација на Косову: Извештај генералном секретару Уједињених нација, „Данас“, Београд, 23–26. август 2004).

ЕУ преузме надлежност УНМИК-а у цивилној области а да ЕУ и НАТО успоставе заједничку команду над КФОР-ом. Унутар тог оквира највероватније ће се решавати питање, трочлане заједнице Црне Горе, Србије и Косова. Али, како би та заједница умногоме била оптерећења сукобима, поделом територије, која је за сада изузетно ризикантна и „условна независност“, створиле би се нове временске и институционалне могућности за промену стања на Косову, а и у Србији. Тиме би се створиле околности за директне преговоре Београда и Приштине о свим питањима, па и о признавању независности Косова, уз договор о мирној промени граница. Изгледа да је „уземљена“ прогноза према којој ће нови статус Косова бити такође привремено решење и, највероватније, „условна независност“ у оквиру тзв. европске будућности. То значи да бисмо, уместо УНМИК-а, на Косову имали ЕУМИК, да би Косовом управљао гувернер, кога би поставила ЕУ, кроз сарадњу с локалним властима, које би имале проширене надлежности на све, осим на међудржавну спољну политику, која би остала резервисано право представника ЕУ, и на одбрану, која би била под контролом НАТО-а.⁶¹ Заправо, насупрот општем принципу да само независне државе могу да се прикључе ЕУ, чини се да ће у случају Косова, као и Босне или Кипра, ЕУ морати да прихвати и интеграцију подељених друштава.⁶²

Иако за сада нема услова за преговоре о новом статусу, поготову не о независности, и како је питање статуса Косова од животног значаја за Србију, а има бројних могућности (видети табелу: *Будући статус Косова*), Београду је потребна стратегија дијалога о будућности Косова. Односно, за Београд је препоручљива политика „стандарди и статус“ у оквиру „европске будућности“, односно да се политика Србије придржава начела: СЦГ, Србија и Косово заједно у ЕУ! То значи да је решавање косовског питања део процеса стабилизације и придруживања Европској унији. У први план морају да буду интереси безбедности и развоја Србије и Срба, пре свега Срба који живе на Косову. Уместо лихварства над страдањем на Косову и претњама наводним „националним издајницима“, победоносна формула за Србе и Србију је: *Територија за развој!* Такав приступ питању статуса Косова Београду обезбеђује најмање три могућности:

- продужавање „привременог статуса“, с појачаним учешћем ЕУ, још 10–15 година;
- да се Косово прикључи у статусу републике СЦГ;
- да се, према принципима Завршног хелсиншког акта, призна албанском националном покрету право да конституише своју државу на територији Косова, уз договор о границама.

⁶¹ Adam Balcer, *исто*, стр. 59.

⁶² Stanislaw Tekieli, *European Prospects of the Western Balkans*, CES Studies, Center for Eastern Studies, Warszawa, Number 13, March 2004, p. 56.

Будући статус Косова

1. Независна државност	– условна – безусловна
2. Територијализација етничке поделе	– кантонизација по „босанском моделу“ – подела по „кипарском моделу“
Аутономија	– у Србији – у СЦГ
3. Реинтеграција као трећи део СЦГ	
4. Стални међународни протекторат	– продужавање садашњег статуса кво – повећање улоге ЕУ до успостављања ЕУМИК-а уместо УНМИК
5. Интеграција у ЕУ	

Извор: Јањић, 2004; *Kosovo's Fifth Anniversary*, 2004, p. 3; Matveeva, 2003, pp. 47–49.

Косовско, српско и албанско питање су регионална питања, па победничка стратегија налаже сарадњу с међународном заједницом, нарочито са суседима и албанским вођама. Стога би Београд требало да подржи иницијативе за успостављање *клуба заједничке одговорности за безбедност Западног Балкана*, и то као облика промовисања и координације заједничких акција органа и служби Србије и СЦГ, међународних и локалних власти на Косову, Македоније, Албаније, НАТО-а и ЕУ у управљању безбедносним ризицима (пре свега, у сузбијању организованог криминала, политичког екстремизма и тероризма). Сарадњу с најутицајнијим албанским вођама требало би започети кроз неформалне разговоре на експертском и на највишем политичком нивоу. Даљи корак могло би да буде одржавање *оквирне међународне (регионалне) конференције о будућности Косова и питањима развоја Србије и Западног Балкана*.

Хронологија убиства на Косову од 2003. до пролећа 2004. године

4. јануар: у Пећи је убијен бивши командант расформиране ОВК Тахир Земај, његов син Енис и њихов рођак Хасан Земај, председник Форума младих ДСК. Због сумње да су починили то кривично дело ухапшена су три припадника мултиетничке полиције са југа Србије.

25. јануар: регионална полиција УНМИК саопштила да је на Косову за непуних месец дана, у региону Призрена и Пећи, убијено седморо људи, а једно лице је теже рањено.

8. фебруар: међународни тужилац из Приштине подигао је оптужницу против 11 косовских Албанаца за убиство петочлане породице Хајра из општине Глоговац у августу 2001. године.

8. април: у српском селу Гораждевац, код Пећи, група Албанаца убила је хладним оружјем Светислава Симоновића.

18. мај: у селу Врбовац, код Косовске Витине, убијен је професор српског језика Зоран Марковић (41).

26. мај: у приштинском насељу Дарданија убијен је Албанац из Подујева Ђерим Бислими, а рањен је пролазник Иљбер Зеколи из Вучитрна.

4. јун: у Обилићу су убијена три члана породице Столић, супружници Слободан и Радмила и њихов син Љубинко. Убијени су у својој кући, у којој је потом подметнут пожар. УНМИК је понудио 50.000 долара награде за информације које би довеле до хапшења виновника тог злочина. Савет безбедности УН снажно је осудио убиство породице Столић.

17. јун: Веће Окружног суда у Пећи осудио је бившег припадника илегалне ОВК Дибрана Филија на седам година затвора због саучесништва у убиству сународника Алија Рација. Окружени суд у Призрену осудио је на више од 20 година затвора Јетулу Кријезиу за убиство председника општине Сува Река Ука Битићија, октобра 2002. године.

25. јул: у експлозијама две ручне бомбе у близини седишта УНМИК-ове управе и полиције у јужној Косовској Митровици погинуло је једно лице албанске националности, а четворо их је теже и лакше повређено.

3. август: у оружаном инциденту у Пећи погинула су три Албанца и исто толико их је рањено.

11. август: у атару села Скуланово, код Липљана на Косову, тешко је рањен Драган Тонић, из тог места, који је неколико дана касније подлегао повредама у Ургентном центру у Београду.

13. август: у рафалној паљби на групу српске деце која су се купала у реци Бистрици, у селу Гораждевац код Пећи, два дечака су убијена а шесторо деце је рањено, саопштила је канцеларија УНМИК-а у Приштини. Премијер Србије Зоран Живковић и потпредседник Владе Небојша Човић присуствовали сахрани дечака, а Влада Србије је прогласила 15. август даном жалости. Пет дана касније, на ванредној седници у седишту УН у Њујорку, чланице СБ осудиле су напад на децу у Гораждевцу. На седници УН говорио је и потпредседник Владе Србије и шеф Координационог центра за Косово Небојша Човић.

31. август: у бомбашком нападу на продавницу чији је власник Србин, у месту Церница код Ѓњилана (Косово), погинуо је Миомир Савић, а лакше су рањени Бошко Динић, Милош Петровић, Новица Трифуновић и Љубиша Симић.

2. октобар: у селу Гламник на Косову убијени су из ватреног оружја браћа Рахим и Феим Косуми и њихов ујак Бајрам Бериша. У селу Горњи Стероц из заседе је убијен бивши припадник ОВК Авди Мујај, а тројица његових рођака су рањена.

21. октобар: на Косову, у близини Лепосавића, пронађено је тело убијеног Србина Недељка Вучићевића.

8. новембар: у селу Дужње, код Таковице, припадник КПС убио је двојицу Албанаца, Садика и Шемседина Занели.

16. новембар: на Косову је убијен осамнаестогодишњи Данијел Милошевић из села Могила, код Гњилана.

24. новембар: у оружаном нападу на полицијску патролу на путу Дечани–Пећ убијен је припадник КПС, а двојица су рањена. Рањени Исуф Хакљај преминуо је после неколико дана.

2004. године

13. јануар: на Косову је ухапшен полицајац КПС Драган Михајловић из Новог Сада, код Вучитрна, због сумњи да је у близини тог града у априлу 1999. убио три и покушао да убије још два косовска Албанца. Михајловићу је одређен једномесечни притвор.

12. фебруар: у селу Медвеце, код Призрена, убијен је Бахти Ељсани када је покушао да спречи групу непознатих лица да провале у његову продавницу.

13. фебруар: истражни судија Окружног суда у Гњилану одредио је Бошку Димићу из Цернице једномесечни притвор због поседовања оружја без дозволе и под сумњом да је 22. децембра 2002. убио Трајана Трифуновића.

Порекло и проблеми модерног тероризма

Приказ књиге „Тероризам“ Џонатана Р. Вајта

Др Михајло Басара, пуковник

Прво издање књиге *Тероризам* аутора Џонатана Р. Вајта у преводу Роксанде Ђировић објавила је издавач Alexandria Press из Београда. Узгред, превод и редактура захтевали су доста пажње и времена. Нема занимљивијег, нити интригантнијег наслова за све већи број читалаца које ова тема интересује као професионалце из сфере одбране и безбедности, из области медија, политичких, правних наука и, ништа мање, економских и културних сфера. На задњој корици књиге пише да је то „најпродаванија књига у Америци о тероризму, незаменљиви уџбеник на многим универзитетима, полицијским и војним академијама“. Ово је превод четвртог издања које је допуњено поглављем о „11. септембру“, Ал-Каиди, сајбертероризму и тероризму базираном на религији. Књигу препоручујемо као обавезну литературу и на нашим академијама, Војној и Полицијској. Књига је писана за оне који о тероризму желе да сазнају више, али и за оне који се против тероризма боре. И војници и полицајци и судије и правници и студенти у овој књизи откриће важна сазнања из области којима се баве.

Књига има четири поглавља, важан додатак који носи назив „Увод у речник екстремизама“ (у ствари регистар екстремистичких и терористичких група са наведеним изворима из којих их је Вајт пописао и препоруком како да на Интернету свако покуша да провери колико ће се група појавити на захтев „terrorist group“) и одабрану библиографију. Свако од четири поглавља има 4–6 одељака са истом методичком структуром. На почетку одељка се наводи шта читалац треба да зна након читања одељка а на крају је садржај одељка синтетизован кроз неколико главних теза, потом неколико практичних или теоријских тема за размишљање и предлог шире литературе. Баш као што наставник структурира свој час.

Прво поглавље *Криминологија тероризма* има четири одељка. У првом одељку (*Мутантне форме тероризма*) разлажу се проблеми контекстуалног значења тероризма, наводе уобичајени контексти и промене контекста тероризма. Увођење контекста тероризма произилази, наиме, из тешкоћа да се дефинише тероризам, те је стога потребно навести специфичне околности његовог појављивања. Пежоративно одређење (набијено емоцијама), бркање страха и тероризма и промене друштвених и историјских околности најчешће прече установљаване општеприхватљиве дефиниције тероризма. Према Вајтовом мишљењу, контекстуалне чињенице које треба узети у обзир ако желимо да дођемо до што прихватљивије дефиниције тероризма јесу историја, конфликт, политичка моћ, репресија, медији, злочин, религија и специфичне форме (сајбертероризам, наркотероризам, технолошки тероризам...). Ова листа у основи је бескрајна, али ако се терористички акт не смести у свој контекст нећемо о њему добити објективну слику, поготово не дефиницију. Са констатацијом да се контексти мењају Вајт прелази на излагање типологије тероризма и неких уобичајених дефиниција. Вајт износи предности и недостатке типологизовања тероризма, посебно упозоравајући да, иако типологије могу побољшати разумевање тероризма, оне могу искривити реалност. Без друштвених, политичких и историјских услова терористички акт није могуће сагледати. Он даје шему у којој терористичке акте дели према нивоу (низак и висок) и врсти активности (криминална и политичка), а реакцију на терористички акт на полицијску и војну. Од дефиниција које је аутор расправљао у овој глави навешћемо оне које је у посебном боксу издвојио као званичне:

„Стејт департамент: Термин 'тероризам' односи се на унапред смишљено, политички мотивисано насиље над неборбеним циљевима које чине субнационалне групе или тајни агенти, а које обично има за циљ деловање на одређени аудиторијум. Термин 'међународни тероризам' односи се на тероризам који укључује грађане или територије више земаља. Термин 'терористичка група' односи се на сваку групу људи која практикује међународни тероризам, или која руководи подгрупама које практикују међународни тероризам.

Федерални биро за истраживање (FBI) дефинише тероризам као незакониту употребу силе или насиља над људима или имовином са циљем да се заплаши или на нешто присили нека влада, цивилно становништво или било који сегмент владе или становништва, да би се постигли неки друштвени или политички циљеви. Извор: <http://www.fbi.publish/terror/terrusa.html>

Тим потпредседника САД: Тероризам је незаконито насиље или претња насиљем над људима или нечијом имовином да би се постигли неки политички или друштвени циљеви. Обично има за циљ да застраши или присили на нешто владу, појединце или групе људи, или да измени њихово понашање или политику.

Уједињене нације: Терориста је свака особа која, делујући независно од знања државе, као појединац или као члан групе која није позната као званично тело или део неке нације, поступа на тај начин што уништава или оштећује имовину цивилног становништва или владе да би постигао неки политички циљ. Тероризам је акт лишавања живота или рањавања, акт уништавања или оштећења имовине цивила или владе који врше појединац или група људи који самостално делују, или влада која делује из властитих побуда или веровања да ће постићи неки политички циљ. Извор: <http://www.inlink.com/civitas/mun/res9596/terror.html>

Министарство одбране САД: Тероризам је незаконита употреба силе или насиља, претња силом или насиљем уперена против појединаца или нечије имовине да би се извршила присила или застрашивала влада или друштво, а у многим случајевима да би се постигао неки политички, верски или идеолошки циљ. Извор: <http://www.periscope.usni.com/demo/terms/10000282.html>

Обавештајна агенција Министарства одбране САД: Тероризам је унапред планирано политичко насиље над неборбеним циљевима, које врше субнационалне групе или тајни државни агенти, обично са циљем да се утиче на неки аудиторијум. Извор: <http://www.periscope.usni.com/demo/terms/10000282.html>.

На крају овог одељка аутор указује и на технике мултипликације силе коју терористи користе, а то су технологија, транснационална подршка, медијско извештавање и верски фанатизам.

У другом одељку *Индивидуално и групно понашање* Вајт прави разлику између криминалца и терористе или њихових група. Основна поука јесте да су криминалци усредсређени само на себе и нису везани ни за какву идеју, док терористи своју снагу црпе из циља за који се боре и идеологије и религије која их усмерава. Покушавајући да објасни начине на које терористи оправдавају употребу силе, Вајт полази од природне човекове склоности да прихвата оправдање које му нуди група којој припада. Целат се не пита зашто убија, војник такође. Терориста има тежи задатак – да оправдање и подршку добије од групе којој припада, а коју је друштво одбацило. Зато терориста постаје додатно мотивисан, то му је једина нада да ће бити „друштвено“ прихваћен. Оправдање се тражи, према Куперовој „доктрини нужде“, и тако што терориста може кренути да изврши своју наум тек кад поверује да нема алтернативе насиљу. Многи аутори које наводи Вајт размишљају и у правцу откривања профила личности терористе. Лакер, на пример, тврди да није могуће направити профил терористе. Џефри Рос, чије гледиште према Вајту обећава, комбинује друштвене и психолошке процесе који погодују развоју тероризма. Међу прве спадају начин на који је друштво организовано, политички и економски систем, историјски и културни услови, број невоља које становништво има и механизми за отклањање тих невоља, приступ оружју и ефикасност контратерористичких

снага. Рос тврди да модернизација, демократија и друштвена нестабилност стварају структурне услове за тероризам. Он је установио и пет психолошких фактора који делују у садејству са структурним узроцима: а) „погодне црте карактера“ (терориста показује страх, бес, депресију, кривицу, антидруштвено понашање, јак его, потребу за узбуђењем и осећај изгубљености). Уколико личност има више ових црта, вероватноћа да ће постати терориста је већа; б) фрустрација/нарцисоидност – агресија; в) склоност удруживању; г) могућности за учење; д) калкулације трошкова и користи.

У трећем одељку *Промена структуре група и метаморфозе тероризма* Вајт указује на нерешив конфликт на који наилазе терористичке групе. Оне морају да се организују по угледу на нормално друштво, да имају програм који може да привуче шире симпатије и подршку, а да раде тајно и да делују против интереса друштвеног мира и сигурности. Величина групе је важна, подршка је важна, да терористички акти не би изгледали као психопатска убиства или манијаштво. Како је присталице тешко окупити, уз све структурне и психолошке погодности, терористичке групе постају фанатичније. У погледу организације терористичких група Вајт, позивајући се на Фрејзерово истраживање, сматра да су принципи исти за све групе. Типична је пирамидална организација. Хијерархијска структура дели се на четири нивоа. Најмања група је на врху и она се бави командовањем. Други ниво чини активни кадар (они које обично зовемо терористима). Испод активног кадра налази се други по величини и најважнији део организације – активна подршка. Чланови активне подршке омогућавају терористима борбу на терену. Много више људи потребно је за подршку него за извођење операција, и много више чланова терористичких група бави се подршком него борбом. Последњу групу чине они најбројнији, пасивна подршка терористичкој организацији. Ово нису чланови групе него њени политички симпатизери. Овај типични организациони образац, иако нешто старији, одговара и данас структурама познатих терористичких група, као што су Хезболах, Абу Нидалова група, ИРА, Аум Шинрикио из Јапана и друге. Управљање терористичком организацијом мора да буде тајно, мора да се нађе логистичка и политичка подршка, мора да се спроводи обука. Адамс верује да је, поред уклањања политичких узрока тероризма, најбољи пут борбе напад на финансијске структуре терористичких организација. Као други облик организовања Вајт наводи индивидуални тероризам који се појавио у новије време. Важно је нешто учинити, њихов је мото. Неколико покрета усвојило је ту идеју – Зелени екстремисти у Немачкој, Фронт за ослобађање животиња, на пример Бомбашки напад Тимоти Меквеја на савезну зграду у Оклахома ситију 1995. акт је те врсте. Вајт се залаже да се терористи појединци називају манијацима, а не са сентименталним призвуком, вуковима самотњацима.

У четвртом одељку *Религија и тероризам* аутор тврди да деведесетих година 20. века „тероризмом доминира насилно теолошко учење“, док су после Другог светског рата тероризмом доминирала етничка питања, идеологије и национализам. У основи, формула за верско насиље ствара се увек „када позив мирољубиве вере на универзалну љубав људи претворе у право да воле само оне који изгледају, понашају се и верују на исти начин као и они“. Свети ратници као терористи свет деле на добро и зло, убијање је за њих свети обредни чин, говоре у име Бога, не праве разлике међу жртвама, не треба им шира публика, а непријатељи су саме сатане. Они убијају само зло, а не људе. Сатанизација је у религијском тероризму битан феномен. Да би биле сатанизоване, омражене групе су прво жртвени јарци, потом се њихово деловање види кроз мноштво завера и на крају они су у савезу са силама чистог зла. Препрека за убијање више не може бити. Ратове у периоду распада бивше Југославије аутор је навео као пример тројне верске нетрпељивости дуге преко хиљаду година (повезујући је са плодном идејом Хантингтона о сукобу цивилизација), која је извор религијског тероризма. На крају поглавља Вајт даје преглед верских сукоба у свету данас. У Индији се „боре хиндуисти, муслимани и Сики, као и Сингалези и Тамили; у Ирској су активни милитантни протестанти и католички терористи; на Блиском истоку муслимани и Јевреји; у САД разни култови и групе које се боре за доминацију“.

У другом поглављу *Основни историјски подаци* (такође четири одељка), аутор указује на корене савременог тероризма уопште и посебно на примерима Ирске, Блиског истока и Латинске Америке. Модерни тероризам има корене у добу Просвећености. Настао је у Европи и пренео се на остатак света. У првом одељку аутор следи развој модерног тероризма од француске и америчке револуције до большевичке револуције у Русији. Можда је за наше читаоце занимљиво да Вајт Маркса не сматра револуционаром, а поготово не терористом, док Лењину и његовој гарди припадају оба епитета. Тероризам у западном искуству следи одређену традицију. На Западу терористи су мотивисани одређеном идеологијом или национализмом. То је постало нарочито видљиво после Другог светског рата. Тероризам обновљен 60-их година постао је оруђе фанатика у политичкој борби. Националистичке и револуционарне групе сматрале су се носиоцима борбе против власти на Западу. Према Рапопорту, Вијетнамски рат, антиколонијални покрет и опште преиспитивање друштвеног поретка обезбедили су кохезивну везу између терористичких група. Фрејзер и Фултон сматрају да треба правити разлику између тероризма пре и после Другог светског рата. „Нови“ (после Другог светског рата) тероризам карактерише неколико нових фактора. То су медији, брзина комуникације, терористичко оружје и мобилна команда. Посебно се наглашава склоност модерног тероризма ка неселек-

тивном насиљу. У остала три одељка Вајт образлаже историјски настанак тероризма у Ирској, на Блиском истоку и у Латинској Америци, ширење тероризма и међусобни утицај, нарочито у организацијском смислу. Из 1000-годишње борбе за независност Ирске настала је ИРА. Та борба довела је до устанка 1916. године, који је својим неуспехом довео до расцепа ИРЕ. Каснији покушаји да се северна Ирска припоји Републици Ирској обнављали су овај сукоб који траје и данас са истим етничким и верским коренима. На Блиском истоку је на рушевинама Отоманског царства империјална Европа настојала да успостави контролу. После Другог светског рата, усред арапског света, уз помоћ Европе оснива се модерна држава Израел. Вајт, имајући то у виду, наводи три основна извора тероризма на Блиском истоку: 1) питање ко ће владати, Израел или Палестина; 2) борбе арапских земаља око премоћи; 3) будућност револуционарног ислама. Сва три извора су у симбиози и да би се одржали зависе један од другог. Главне архитекте модерног тероризма били су К. Маригела и Е. Че Гевара, а теоретичари покрета Франц Фанон и Режи Дебре. Маригела је разрадио теорију урбаног тероризма, а Че Гевара је описао герилски покрет током кубанске револуције. Тупамароси из Уругваја отелотворили су идеје урбане револуције, које су касније биле копиране у САД и Европи. Вајт разликује герилску и терористичку борбу, иако су њихове границе веома растегљиве и преплићуће.

Треће поглавље *Модерни тероризам* има шест одељака и најдетаљније разрађује проблеме савременог тероризма. У првом одељку *Међународни тероризам и палестинско питање* аутор, одлично познајући историјске и актуелне сличности међу различитим терористичких групама, успешно и аргументовано води читаоца ка схватању да је тероризам светски проблем. Према Вајтовом мишљењу модерни тероризам настао је из догађаја на Блиском истоку. Тероризам је на Блиском истоку дошао у први план након неуспеха конвенционалног рата који су Арапи водили против Израела. Палестинска ослободилачка организација се ослања на латиноурбана искуства и стиче своја, да би на крају 20. века, каже Вајт, израсла у доминантну терористичку организацију у свету. Из ње се одвојило десетак терористичких група, од којих је најуспешнија Абу Нидалова. У одељку *Религија и блискоисточни тероризам* Вајт указује на стереотипе у виђењу извора тероризма, посебно религијских, на Блиском истоку. „Исламски тероризам“ по мишљењу једних постоји, по мишљењу других, рационалнијег расуђивања, не постоји. Вајт подсећа да све три религије обожавају истог Бога и да ислам није ништа више насилан од јудаизма и хришћанства. У исламу постоји широк спектар верских и политичких уверења која одбацују насиље, али постоје и радикални исламисти који су Запад протерали у свет јереси. Грубо је, недиференцирано и нетачно рећи да постоји „исламски тероризам“ будући да су видљиво подељене све познате терористичке групе, слично као оне у

САД, каже Вајт. Насилнички верски фанатици, као што је у првој глави речено, редуковали су своју верску догму на себи сличне. Новост у тероризму јесте то што се неке међу њима више и не ослањају на државу већ је вера основ њихове мисије. Иранска револуција потпомогла је стварање многих таквих организација на Блиском истоку, тиме што је почела да повезује ислам преко етничких граница. Вајт говори о свим познатим верским терористичким организацијама насталим после оснивања Израела, како исламским, тако и јеврејским (Муслиманско братство, Хезболах, Хамас, Палестински исламски циџад, Египатска исламска група, Египатски исламски циџад, Оружана исламска група у Алжиру, Харакат ул-Муџахедин, Јамат ул-Фуква у Пакистану и јеврејске фундаменталистичке групе). У одељку *Међународни тероризам: успон и пад левице и деснице* Вајт, као што и сам наслов упућује, верује да је, барем овај до сада познати, на класичним идеолошким уверењима засновани тероризам изгубио своје изворе и евентуалну подршку. Демократска природа западњачких влада обезбедила је механизме за исправљање многих структурних неједнакости и тако затворила канале за евентуалну појаву екстремизма. Левичарски тероризам у Западној Европи настао из друштвених и политичких фрустрација (одговор на модернизацију и индустријализацију Западне Европе у периоду после Другог светског рата) углавном је нестао до 1995. године. Левичарске групе у погледу организације и деловања у Европи држале су се модела РАФ, укључујући и јапанску фракцију Црвене армије. После пада комунизма оживеле су десно оријентисане терористичке групе које подржавају капитализам, али са израженим захтевима за самоопредељењем и националним идентитетом. Неонацизам је ускрснуо широм Европе, у Јужној Африци и Америци. Значајан је податак да су исте организације обучавале фашистичке терористе, након што је РАФ нестао. Такође, каже Вајт, када се исцрпе домаћи извори (у Европи или Јапану) терористи прелазе на Блиски исток. Следећи одељак *Националистички и етнички тероризам* посвећен је објашњавању тенденција доминације етничког тероризма у 21. веку. Резон његовог постојања јесте постојање страха од насиља, дакле насиље само. Политички и религијски терористи користе насиље на симболичан начин, да укажу на своје циљеве. Етнички терористи чине насиље као потврду свог идентитета. Ово објашњење Д. Бајмана Вајт оцењује продуктивним, јер потврђује анализу извора тероризма, као структурних друштвених недостатности. Пут борбе против етничког тероризма јесте у отварању канала афирмације етничких група у институцијама демократије, придобијању умерених, подршци самоуправи. Вајт примере етничког тероризма показује кроз деловање ЕТЕ, ИРЕ, ПКК у Турској и ЛТТЕ у Шри Ланки. У следећа два одељка (*Тероризам у САД* и *Насилни екстремизам у САД*) Вајт се бави тероризмом и екстремизмом у Сједињеним Државама. За читаоца са балканским искуством насиља и тероризма слика

тероризма у Америци изгледа сложено. Она има историјске, актуелне и увезене изворе, који се понекад мешају, као што терористи и раде. У целини, Вајт мисли да је „већи део терористичких дела у Америци криминалне, а не политичке природе“. Аутор наводи више типологија тероризма. Гурову која се састоји од три типа: (1) самоорганизовани, (2) бунтовнички и (3) транснационални. Године 1987. у FBI билтену Џ. Харис наводи пет разних терористичких група (типова тероризма): (1) бели левичари, (2) Порториканци, (3) црни милитантни борци, (4) десничарски екстремисти и (5) јеврејски екстремисти. Слично наводи и Б. Смит на основу података FBI: (1) десничарски екстремисти, (2) левичарски екстремизам, националистички тероризам и (3) међународни тероризам. Вајт даје своју категоризацију (потиче из 1986): (1) стране групе које делују на америчком тлу, (2) националисти – револуционари, (3) идеолошки десничари, (4) идеолошки левичари и (5) криминалне групе које користе терористичке методе. Последице хладног рата осетиле су се и на пољу терористичке делатности. Вајт показује како је подршка муџахединима преокренута у борбу против њих. Сједињене Америчке Државе, као помагач против СССР, постале су мета. Вајт отворено показује како политички погледи на тероризам стварају двоструке стандарде. Међу екстремистима у Америци модерну десничарску екстремистичку мисао карактеришу нетолерантни верски догматизам, расизам и завера. Припадници деснице држе се једне или више ових идеја: идеје супремације беле расе, идеје преживљавања или екстремистичког верског израза. У проценама актуелних извора еколошки проблеми имају највећи потенцијал за терористичку делатност.

Последње, четврто, поглавље *Проблеми модерног тероризма* бави се проблемима модерног тероризма с аспекта оружја за масовно уништење, усавршености и значаја медија, релације између поимања грађанских слобода и потребе за ефикасном антитерористичком борбом, те искуства у вези са догађајем од 11. септембра. Први случај који је скренуо пажњу на опасности од технотероризма био је напад секте Аум Шинрикјо на токијску подземну железницу 1995. године. У овом нападу спојена су „два најпогубнија чиниоца модерног тероризма: верски фанатизам и оружје које може да изазове масовну смрт“. Спојени су у ствари одлучност која проистиче из верског фанатизма и разарајућа моћ нуклеарног, биолошког или хемијског оружја. Вајт указује на рањивост савремених држава, посебно САД, с обзиром на њихову зависност од функционисања технолошких система на свим нивоима друштва. У одељку о односу терористичких аката и медија указује се на дилему која настаје због супротстављености начела слободе штампе и захтева у области примене контратерористичких мера. С тим у вези постоје три групе мишљења, једно од њих јесте да је „тероризам нови тип борбе и терористи су од медија направили своје

савезнике“. Друга група види медије као снагу која држе владу под контролом и да стога треба ограничити директно извештавање о току терористичких догађања. Трећа група верује да је истина супротна – да медији раде у корист владе. Из више примера Вајт, ипак, закључује да медији раде у интересу друштва и владе и да извештавање има негативан ефекат на тероризам. Медији стварају још неке потенцијалне проблеме, а то су подстицаји на насиље и нежељена комуникација. Негативна идентификација је реалан проблем, посебно ако језик преношења не омета, него ту идентификацију подстиче. Давање могућности терористима да преко медија износе своје ставове отвара могућност политичке комуникације. Проблема медија има и на другој страни – да се њиховом контролом „озакони тероризам владе“. Вајт се залаже за налажење интерних правила између контратерористичких снага и медија, тврдећи да су такве мере ефикасније од владиних забрана. У одељку *Политика, слобода, безбедност и будућност*, како каже аутор, покрећу се многа питања, а нуди мали број решења. Суштински се указује на неке од дилема које ће морати да решавају политичари и стручњаци за безбедност. То се, пре свега, односи на питање да ли тероризам подлеже кривичном закону или је то проблем националне одбране. С. Тарнер се залаже за активније мере против терориста, међу које убраја: „укидање председничке забране атентата, преузимање казних војних напада, предузимање тајних акција, постављање приоритета при операцијама ослобађања талаца, побољшање обавештајне службе и цензуру медија“. Већина ових захтева коси се са правним нормама демократске државе, али, ипак, чини нам се да је Тарнеров став уврштен да би се показала жеља да се реторика замени ефикасним резултатима у борби против терориста. Аналитичари, каже Вајт, такође указују да постоји тачка када се грађанске слободе могу прикратити у име јавне безбедности, тим пре ако она може бити угрожена средствима за масовно уништење које је у рукама терориста. Аутор указује на бројне дилеме о употреби војске у борби против тероризма и претњама од милитаризације политике, када се војсци дају предуго и претерана овлашћења. Посебан проблем представљају навике полиције да „прво научи да скупља информацијама, а онда да их крије“. Слабост полицијске службе јесте у томе што, стварајући привид да контролише насиље, манипулише информацијама, а то се одражава на могуће прикривање репресије, али и на ометање борбе против тероризма. У последњем одељку књиге Вајт износи реакције на догађаје од 11. септембра. Прво питање посвећено је новој врсти рата – „асиметричном рату“. Свака неравнотежа економских, политичких и војних снага производи идеје о начину како да се она превлада. Америчка војска, пише Вајт, овакву врсту односа назива „асиметричним ратом“. Асиметрија ће се одразити и на

стил борбе. Циљ слабијих јесте да покажу да људи не могу да живе безбедно иако су део моћних система. Аутор даље указује на нужност јединственог деловања свих обавештајних структура. Принципи тајности, доброг обавештајног рада и окрутности јесу основа успешне контратерористичке борбе, наглашава историчар М. Хауард. Вајт даље наводи хронологију напада Ал-Каиде на САД и анализира „еволуциони развој самоубилачких бомбашких напада“. Кључ за разумевање Ал-Каидиних самоубица (сахида) јесте у „инфраструктури, обуци и култури“. Поред напада на САД примећене су неке разлике у понашању терориста самоубица. Искуства Хезболаха говоре да су „самоубице млади сиромашни људи који желе да постану мученици“. После сахидске припреме они се одмах упућују на место извршења акта, имајући у виду да је то кратко време критично и да је могућ повратак нормалне перцепције стварности. Са слањем терориста у САД то није случај. Вајт верује, али проблем оставља и отвореним, да „нису сви терористи из групе морали да знају да се иде у самоубилачку мисију“.

На крају, Вајт јасно решава дилему о политичком третирању тероризма (војни или криминално-полицијски проблем), наводећи чињеницу да се ЦИА реорганизује да би се прилагодила изазовима после хладног рата и да је одређено 40.000 војника за специјалне ратне мисије. „Америка ће третирати тероризам и као проблем војске и као проблем кривичног права, зависно од ситуације“.

Organization for Security and Co-operation in Europe and the Yugoslav Crisis

by Colonel Branislav Đorđević, Ph. D. and Captain Miroslav Glišić

In the post-cold war period, the international organizations in charge of the security in Europe started questioning its goals and redefining them in accordance to changed environments. The Conference for Security and Co-operation in Europe, as a multilateral diplomatic process, also redefined its goals and accordingly established necessary institutional apparatus. The institutionalization of the Conference for Security and Co-operation in Europe led to its developing into an international organization named the Organization of Security and Co-operation in Europe. The development of the Conference, and the Organization for Security and Co-operation in Europe alike, was influenced by social, governmental and international changes within its geopolitical area. The paper describes the development of the Conference for Security and Co-operation in Europe, later on the Organization for Security and Co-operation in Europe, as affected by the Yugoslav crisis from 1990 to 1999.

Key words: Conference for Security and Co-operation in Europe, Organization for Security and Co-operation in Europe, Yugoslav crisis.

National Security and Intelligence-Security System of the Republic of Bulgaria

by Professor Milan Milošević, Ph. D. and Colonel Blagoje Ničić (Ret.)

On its path towards integrations into Euro-Atlantic structures, Bulgaria has completely reformed its intelligence-security system, established new mechanisms of political and expert co-ordination and control, and adopted all necessary normative documents defining its positions on national security, reforms of defense system and armed forces, and the co-operation with regional and European multilateral organizations. In the post-communist period, this country's main priorities in foreign policy have been the integrations into the North Atlantic Alliance and the European Union. Bulgaria has so far fulfilled most of these prioritized aspirations: in early-April 2004, it became a full NATO member, and the

process of integration into the European Union should be completed by 2007. Putting the entire intelligence-security system under parliamentary and civilian control, and in particular, putting the military intelligence service and the military security service under the Defense Ministry, will contribute to this end.

Key words: national security, intelligence-security system, Bulgarian Armed Forces.

Crisis of the State Union and the Security

by Gordana Živković, Ph. D.

While it has been over a decade since the "collapse" of socialism in these areas, still it is not possible to speak seriously about establishing a new social community. Closer to the truth is to claim that we have inadmissibly long been in a sort of "inter-regnum", at a hard-to-cross "border" between "old" and "new" way of life... In a way contributing to this is – a simplified and roughly "outlined" – "description" of our social situation: absence of minimum social consensus on the very nature and organization of our state union, and failed agreement on vital national and state interests and the strategy of their implementation; alarming shortage of ideas, projects, and plans on the organization of the society leading to "bulding" more modern, and, in particular, pluralist forms of living; alarming delay in passing the constitution and important system laws; instability of state and social institutions; almost complete absence of civilian society; full supremacy and domination of politics in all spheres of living, accompanied by shortage of means and mechanisms for establishing an efficient public control over it; non-existence of universally accepted regulatory, motivational, integrative and legitimating norms; collapse of human values revealed through stooping of morality, justice and social solidarity; intensifying of the social disintegration process expressed through terrifying internal divisions, fragmentation, and atomization, accompanied by specific tribalism and living on the edge of potential conflict; existence of permanent hot spots of confrontation between ethnic groups and nations in Kosovo and Metohija, Raška, and Vojvodina areas; and finally, dramatic economic problems, high non-employment, and ever increasing poverty, leading even to the development of social pathology – crime, trafficking of drugs and people, corruption...

It can be noticed that in such "environments", amidst the society's actually pathological ways of living, the religion and the Church may partly serve as an integrating power and a promoter of common ideas, values and ideals. Clearly, such a "description" of the condition we have been in has explicit and important implications regarding our national security and also broader issues relating to the region as well as a wider European area. This can undoubtedly operate as a particular destabilizing "framework", and if the started processes of disintegration, disuniting, tribalism, increase of non-confidence, aggressiveness, fanaticism, hat-

red, and possible escalation of evil continue, any integrations in the Balkans and a wider European area is seriously questioned. Then how do we, the way we have been, mean to become a part of joint European security system? Certainly, the theory on establishing a more durable stability on the Balkans seems to be very problematic, if internal destabilization of Serbia as the largest country of the subregion continues at such a "rate". This is more so because the outcome of the Yugoslav crisis has resulted in extremely satanized image of Serbs that cannot be realistically explained by solely their participation in war atrocities.

Key words: crisis, union, identity, social values, politics, religion, morality, social pathology, security.

Modernization of the Compulsory Military Service System

by Colonel Milivoje Rosić, Ph. D.

The paper discusses the compulsory military service modernization issues. The author presents definition of the compulsory military service and divides the system in the following subsystems: 1. conscription; 2. compulsory military service; and 3. compulsory reserve service. The issues relating to compulsory military service are discussed as scientific activities of studying the problems and seeking the solutions under which any man – a conscript – within the defense system would come to his right place.

The author points out that, the combat readiness of the military is provided both by the performance and skills and by adequate peacetime and war strengths. As the wartime strength of almost all armies worldwide is higher than the peacetime strength, it can be provided only through particular forms of conscription.

The paper analyses the compulsory military service as legally regulated right and duty of a country's citizens to spend certain periods of time in preparing, training, and involving in the country's defense. The necessary organization level of compulsory military service as a subsystem of the defense system is also pointed out.

In view of the fact that over recent years the compulsory military service and its environments have been characterized by continuing and rapid changes, it is critical that its organization and functioning match the requirements of a military organized in a modern way. These are both the requirements resulting from structural and functional features of our armed forces and the country's entire defense system, and the requirements resulting from new international relations and our country's position within the international community.

Since the compulsory military service is the base for providing the necessary human resources for the country's defense, it is imperative that it continues to upgrade and improve, according to requirements and opportunities.

Key words: compulsory military service, conscription, order for doing one's military service.

Strategy of Organizational Transformation of the Military

by Captain Dejan Stojković, M.A.

In complex political, economical, military-security and other conditions, a prerequisite for successful fulfillment of the military's role is the accord of its organization with needs, capabilities and standards in security integrations. The military adjusts its organization with specific circumstances by implementing the continuing organizational changes. As a concept of radical and all-encompassing organizational changes, the organizational transformation is implemented in situations when there is a significant misbalance between a required and the existing condition of the military organization. Goals of the organizational transformation are achieved through the implementation of specific strategies.

The organizational transformation of the military can be implemented through different programs of the reduction strategy, growth strategy, or development strategy. With a view to the complexity of the military, it is necessary for its organizational transformation to combine different strategic variants, which will, in a concrete situation, enable successful achievement of transformation goals.

Key words: strategy, organizational transformation, the military.

Some Factors of Socio-Psychological Adaptation of the Military Academy Students

by Tatjana Štetin, Psychologist

Aware of the complexity of adaptation problems and of the fact that it is difficult for a single research to encompass all factors influencing or pointing to the level of adaptation of students to living and working conditions in the Military Academy, the researchers focused on the issues of the ratio between the level of adaptation and particular socio-demographic data, and the adaptation and the students' aggressiveness level. The research was conducted on the Military Academy first year students. Proceeding from theoretical knowledge on adaptation, the researchers used four indicators based on which they assessed the students' adaptation to military environments. An analyses of the findings revealed that most of the examinees were well adapted to military environments. The highest level of adaptation was showed by the examinees coming from families of decent income as well as those coming from rural milieu. The results revealed statistically significant negative correlation between the expressed aggressiveness level (as one of the factors of socio-psychological adaptation) and the level of adaptation. More detailed analysis of this ratio revealed statistically significant negative correlation between the aggressiveness and the three indicators of the adaptation (satisfaction with the choice in studies; working and living in the collective; material and organizational aspects), while there was no statistically significant correlation between adaptation and satisfaction and the students' opinions on the

student-senior officer relation. Furthermore, the examinees differentiated on the basis of the factors they found helpful in the adaptation process, except for the comradeship within the collective, and the cultural, entertainment, and sporting conditions that were considered by all students as helpful in the adaptation process. The research revealed that hetero-aggressiveness in the military milieu was more expressed than self-aggressiveness and that this difference was statistically significant.

Key words: socio-psychological adaptation, aggressiveness, factors.

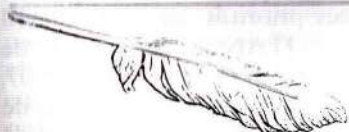
Kosovo: Five Years of International Administration

by Dušan Janjić, Ph. D.

Five years after the arrival of international forces to Kosovo, all short-term and long-term indicators confirm that the problem is deep and no solution has been found so far, and that basically it has been realistic social conflict over the status of Albanians, Serbs, and Kosovo, as well as over who will control the Kosovo territory. The presence of the international forces is *de facto* indicated by the independence of Kosovo from the control of Belgrade, discrimination of all national communities, and the ethnocide over Serbs. Therefore, for the time being, Kosovo is rather an example of Balkanization than an example of a successful peacekeeping mission.

In Kosovo, the international community has allowed Albanian domination by tolerating nationalist low-intensity repression, which incites the rise of political tension in striving to make Kosovo an independent state. This, then, provokes violence of Albanian extremists who are trying to "take things in their hands" and "terminate anguish caused by waiting". Obvious rise of political tension and extremist activities getting out of control commenced in November 2002, intensified during 2003, when the target of their discontent became, beside the Serb minority, UNMIK as well, and developed into ethnic violence on 17 to 19 March, 2004. This violence showed that the stability of Kosovo was fragile and that chances for reconciliation between Serbs and Albanians were none. There is no sign yet of Kosovo's future, and the fate of Serbs and other non-Albanians is unenviable. Multiethnic Kosovo is a distant prospect, although it is not at all clear how it will be reached. There is also deep severance over the issue of the status: Serbs and Serbia claim that Kosovo is a part of their territory and request full observance of the UN SC 1244 Resolution, according to which UN SC is the main speaker on determining the new status; Albanian leaders will not withdraw their demand for independence and on this basis they compete for votes through taking hard position; after five-year efforts UN and EU are not coming closer to a decision whether Kosovo should become an independent state or maintain a form of a bond with Serbia. As they cannot come to an agreement on what the "final status" should look like, they hope that postponing the decision will help the passions to subside.

Key words: Albanian extremism, national discrimination, ethnic violence, ethnocide, "final status", Kosovo, NATO, independence, Serbia, UNMIK.

Organisation pour la sécurité et coopération européenne et la crise yougoslave

Dr Branislav Djordjevic, Colonel, Miroslav Glisic, Capitaine

Après „la guerre froide“ les organisations internationales chargées de la sécurité en Europe ont commencé à réexaminer ses objectifs à atteindre et à les redéfinir en accord avec l'environnement nouvellement créé. Ainsi la Conférence pour la sécurité et coopération en Europe, comme processus multipartites diplomatique, à redéfini ses objectifs à atteindre et à créé un appareil nécessaire institutionnel. Cette institutionnalisation de la Conférence pour la sécurité et coopération en Europe à créé les conditions de sa transformation en organisation internationale sous le nom Organisation pour la sécurité et coopération en Europe. Sur la développement de la Conférence, ainsi que sur l'Organisation les changements sociaux, étatiques et internationaux dans sa sphère géopolitique ont joué un rôle décisif. Dans cette oeuvre on a décrit le développement de la Conférence et plus tard de l'Organisation pour la sécurité et coopération en Europe sous l'influence de la crise yougoslave dans la période de 1990 à 1999.

Mots clés: Conférence pour la sécurité et coopération en Europe, Organisation pour la sécurité et coopération en Europe, crise yougoslave.

Sécurité nationale et système de renseignement et de sureté de la République de Bulgarie

Prof. Dr Milan Milosevic, Blagoje Nicic, Colonel en retraite

Sur la route vers les intégrations euroatlantiques, la Bulgarie a réaffirmé en totalité son système de renseignement et de sureté, a établie des mécanismes nouveaux de coordination politique et de métier suivis du contrôle efficace et a adopté la documentation nécessaire normative dans laquelle on a défini les points de vue concernant la sécurité nationale, les réformes du système de défense nationale et des forces armées en coopération avec les organisations régionales, européennes et multilatérales. Dans la période après la chute du communisme, les priorités de base dans la politique extérieure de ce pays ont été

l'intégration avec l'OTAN et avec l'Union européenne. La Bulgarie a réalisé jusqu'à maintenant la majorité de ses priorités: au début d'avril 2004, elle est devenue le membre de l'OTAN et processus de l'intégration avec l'Union européenne doit être fini jusqu'à l'an 2007. Cela a été accéléré par le contrôle parlementaire et civil du système de renseignement et du sureté, en particulier la mise sous contrôle de Ministère de la défense du service de renseignement militaire et du service de sureté militaire.

Mots clés: sureté nationale, système de renseignement et de sureté, forces armées de Bulgarie.

Crise de communauté et la sécurité

Dr Gordana Zivkovic

Malgré le délais d'une décennie que nous sommes séparé de la date de la chute du socialisme, il n'est pas possible de parler sérieusement de la vie de la nouvelle communauté sociale. Il est mieux de dire que nous nous trouvons dans une sorte „d'inter-regnum“, à „la frontière“ difficilement passable entre „ancienne“ et „nouvelle“ vie... en plus, d'une façon ou d'une autre, on parle d'un établissement des „formes“ brutes ce que présente la description de la situation sociale actuelle: consensus social minimal concernant la nature et la construction de notre communauté étatique, traité manquant concernant des intérêts nationaux et étatiques vitaux ainsi que la stratégie de leur réalisation; il existe un déficit d'idées, projets de l'organisation de la société qui mène vers la „construction“ des formes de la vie plus modernes; un retard alarmant dans le domaine de création de la Constitution et certaines lois de base; il n'existe presque pas la société civile: la domination totale de la politique dans toutes les sphères de la vie accompagnée par le manque des moyens et des mécanismes d'un contrôle efficace; manque des normes de régulation, de motivation, de l'intégration et de légitimité généralement acceptées par la société; manque des valeurs sociales, avant tout vue par la chute du moral, justice et solidarité sociale; renforcement du processus de désintégration est vu par une inégalité intérieure, morcellement, atomisation, suivie par tribalisme et la vie à la limite du conflit possible; existence des noeuds de confrontation interethniques à Kosovo et Metohija à la région de Raska et à Voïvodine; en fin, les problèmes économiques dramatiques, shaumage accentué et la pauvreté augmentée qui mènent vers le développement de la pathologie sociale – crimes, commerce des hommes, narcomanie, corruption... Il est aperçu que dans un environnement comme tel, religion et l'Eglise peuvent, partiellement, servir comme la force intégrative et promoteur des idées communes, des valeurs et des idéaux. Il est clair que cette „description“ de l'état de choses a les implications considérables et significatives concernant la sécurité nationale mais aussi elle touche la région, même l'espace de continent de l'Europe. Il est hors de doute que tout cela peut

être le „cadre“ de destabilisation si on continue de réaliser processus de désintégration, déséquilibre, tribalisme, non-tolérance, agressivité, passions, haine, escalade possible de mal, et peut mettre en cause nos efforts pour l'approchement aux intégrations balcaniques et européennes. Comment pensons nous devenir une partie intégrante du système de sécurité européen? Il est certain que la stabilité durable sur le sol des Balkans peut être très problématique si on continue avec le processus de destabilisation de la Serbie comme le pays le plus grand dans la région. Cela peut être plus difficile si on n'efface pas l'image de la Serbie comme le pays satanisé noué dans la violence de guerre.

Mots clés: crise, communauté, identité, valeur sociale, politique, religion, moral, pathologie sociale, sécurité.

Modernisation du système de conscription

Dr Milivoje Rosic, Colonel

Dans cet article on étudie les questions de modernisation du système de conscription militaire et de service militaire obligatoire. Auteur offre une définition de la conscription et étudie ce système sous forme de trois sous-systèmes: 1) recrutement; 2) service militaire obligatoire; 3) service militaire en réserve. Problèmes liés à cette catégorie sont étudiés comme activité scientifique et de métier dans le cadre de l'examen des résolutions du binôme homme-recru concernant le système de défense. Auteur souligne que le niveau de combativité de l'Armée, ensemble avec l'entraînement et fiabilité, est indispensable et correspondant au niveau de l'état de paix et de la guerre. Comme les effectifs dans toutes les armées du monde sont plus grands durant la guerre que durant la paix, on ne peut assurer l'augmentation de nombre des soldats que par la conscription. Dans cet article, conscription est analysée comme le droit et devoir des citoyens mentionné dans la loi d'un état prévoyant que les citoyens doivent se préparer, entraîner et engager dans les périodes prévues pour la défense du pays. On a montré aussi le niveau voulu de l'organisation du système de service militaire comme sous-système du système de défense. Etant donné que le système de service militaire et son environnement durant les dernières années est caractérisé par les changements rapides et continues, il est très important que son organisation et fonctionnement correspondent aux besoins de l'organisation moderne de l'armée. Il s'agit des demandes qui sortent des propriétés fonctionnelles et structurales de nos forces armées ainsi que des rapports internationaux modernes et de la position de notre pays dans la communauté internationale. Tenant compte du fait que le système de service militaire présente la base du système de sources pour la défense du pays, il est indispensable, d'après les possibilités et besoins, de le moderniser et reconstruire sans cesse.

Mots clés: service militaire, recrutement, appel pour le service militaire.

Dans les circonstances politiques, économiques, militaires, sécuritaires et autres, il existe une précondition pour la réalisation du rôle social de l'armée qui est exprimée comme coordination de son organisation avec les besoins, possibilités et standards régnant dans les intégrations sécuritaires. Organisation propre avec les circonstances concrètes est coordonné par l'armée en forme de réalisation des changements continuels toutes directions. La transformation comme conception des changements radicaux de point de vue radicalisation est faite dans les situations où il existe un désaccord significatif entre l'état existant et souhaité de l'organisation de l'armée. Par l'objectif de transformation organisationnelle on réalise les stratégies déterminées. Cette transformation organisationnelle peut être réalisée par l'application des programmes variés de stratégie de réduction, stratégie de l'augmentation ou stratégie de développement. En tenant compte de la complexité de l'armée, il est indispensable de faire, à cause de réalisation de sa transformation organisationnelle, les combinaisons variées des variantes stratégiques qui, dans des conditions concrètes, assureront une réalisation successive des objectifs de transformation.

Mots clés: stratégie, transformation organisationnelle, armée.

Certains faits de l'accomodation socio-psychologique des étudiants de l'Académie militaire

Tatjana Stetin, Psychologue

Conscient de la complexité du problème de l'adaptation et du fait qu'il est difficile d'encercler tous les faits faisant influence sur le degré de l'adaptation des étudiants aux conditions de vie et de travail à l'Académie militaire, dans la recherche présentée on a dirigé les efforts vers la question: quel est le rapport entre le degré de l'adaptation et des certaines données socio-démographiques ainsi que entre l'adaptation et le niveau de l'agressivité des étudiants.

La recherche est faite paqrmi les étudiants de la première année des études à l'Académie militaire. Partant des connaissances théoriques concernant l'adaption, dans cette recherche on a utilisé quatre index à la base desquels on a fait une prospective de l'adaptation des étudiants dans le milieu militaire.

Par l'analyse des résultats on a déterminé que la plupart des étudiants est bien addaptée au milieu militaire. Le plus haut niveau de l'adaptation est montré chez les participants d'origine des fammilles moyens et celles des villages.

Les résultats montrent u ne corellation négative importante entre le niveau de l'agressivité (comme un des faits de l'adaption socio-

psychologique) et le degré de l'adaptation. Analyse détaillée de ce rapport montre aussi une corrélation négative entre agressivité et trois index de l'adaptation (satisfaction par la profession, vie et travail en collectivité, aspects matériels et organisationnels), tandis qu'on n'a pas reçu une corrélation significative entre le rapport étudiant – autorité militaire. Puis, on voit que les examinés font la différence quand il s'agit de question camaraderie, vie culturelle, sports etc ce que facilite la vie en communauté. On a déterminé aussi hétéroagressivité plus exprimée que l'autoagressivité et la différence entre deux catégories est assez importante au point de vue statistique.

Mots clés: adaptation socio-psychologique, agressivité, faits.

Kosovo: cinq ans de l'administration internationale

Dr Dusan Janjic

Cinq ans après l'entrée des forces multinationales en Kosovo, tout les indicateurs à long et à moyen termes confirment que le problème est plus profond et plus sérieux que l'on pensait et que la résolution offerte n'est pas valable surtout quand il s'agit de statut des Albanais, des Serbes et du Kosovo en général en particulier du contrôle du territoire. Présence des forces internationales est de facto au profit de l'indépendance du Kosovo par rapport au contrôle à partir de Belgrade, discrimination des communautés nationales et ethnocide envers les Serbes. Pour l'instant, Kosovo est un exemple de balkanisation plus qu'exemple de mission de paix mène avec succès. A Kosovo, la communauté internationale a permis domination albanaise de façon que la répression de basse intensité est tolérée ce que donne la motivation aux politiciens albanais dans leurs efforts pour réalisation de projet de Kosovo – état indépendant. Cela provoque violence par les extrémistes albanais qui tentent à prendre la situation „parmi ses mains“ et à „terminer l'attente“. Il est évident que l'augmentation de pervosité politique et dynamique extrémiste sont hors contrôle et qu'à partir du mois de novembre 2002, avec hausse en 2003, l'objectif des activités et de la violence ethnique des extrémistes est de faire rigolade avec UNMIK surtout durant les événements du 17 au 19 mars 2004. Cette violence a montré que la stabilité du Kosovo n'est pas solide et que l'on ne peut pas parler de paix entre les Serbes et les Albanais. Le futur de Kosovo ne se voit pas encore et le sort des Serbes et des autres „non-albanais“ est sombre. Kosovo multiethnique représente une perspective très éloignée, mais il n'est pas clair comment arriver à ce point. En ce qui concerne la question de statut il existe une division des opinions aussi. Serbes et Serbie confirment que la région est une partie de territoire serbe et demandent respect stricte de la Résolution 1244 CS OUN; d'après cette résolution, CS ONU a le rôle principal quand il s'agit de détermination d'un nouveau statut; les leaders albanais ne reculent pas de demande pour l'indépendance et à la base de cette demande ils ont déclenché une

compétition pour les sympathies des électeurs, en prenant les positions dures; ONU et UE, même après cinq ans des efforts ne sont pas près de la décision quoi faire avec Kosovo – soit l'état indépendant, soit une sorte de liaison avec la Serbie, et ils espèrent que la prolongation de moment de prise de la décision permettra l'apaisement des passions.

Mots clés: extrémisme albanais, discrimination nationale, violence ethnique, ethnocide, „status final“, Kosovo, OTAN, indépendance, Serbie, UNMIK.

Die Organisation für die Zusammenarbeit und Sicherheit in Europa

Dr. Branislav Dorđević, Oberst und Miroslav Glišić, Hauptmann

Nach dem Ende des „kalten Krieges“ prüften die internationalen Organisationen ihre Ziele und redefinierten sie im Einklang mit den neu entstandenen Umständen. So auch die Konferenz für die Zusammenarbeit und Sicherheit in Europa, als ein vielfältiger diplomatischer Prozess, hat ihre Ziele wieder definiert und dementsprechend ihre Institutionen aufgebaut. Infolge der Institutionalisierung wurde die Konferenz für die Zusammenarbeit und Sicherheit in Europa zur internationalen Organisation, die den Namen Organisation für die Zusammenarbeit und Sicherheit in Europa trägt. Die Entwicklungen hinsichtlich der Konferenz, sowie auch der Organisation für die Zusammenarbeit und Sicherheit in Europa wurden durch die sozialen, staatlichen und internationalen Wandlungen in ihrem geopolitischen Bereich beeinflusst. Die Arbeit behandelt die Entwicklungen im Hinblick auf die Konferenz für die Zusammenarbeit und Sicherheit in Europa, später auch die Organisation für die Zusammenarbeit und Sicherheit in Europa unter Einfluss der jugoslawischen Krise von 1990 bis 1999.

Stichwörter: Konferenz für die Zusammenarbeit und Sicherheit in Europa, Organisation für die Zusammenarbeit und Sicherheit in Europa, jugoslawische Krise.

Die nationale Sicherheit und das Nachrichten- und Sicherheitssystem der Republik Bulgarien

Prof. Dr. Milan Milošević und Blagoje Ničić, Oberst a. D.

Auf dem Weg zur Integration in die euroatlantischen Strukturen hat Bulgarien das Nachrichten- und Sicherheitssystem allumfänglich reformiert, es hat neue Mechanismen der politischen und fachgerechten Koordinierung und Kontrolle hergestellt und hat alle notwendigen Dokumente zur Definierung der Grundsätze über die nationale Sicherheit, die Reform des Verteidigungssystems und der Streitkräfte und die Zusammenarbeit mit den regionalen und europäischen

multilateralen Organisationen verabschiedet. Nach dem Sturz des Kommunismus zählte die Integration in die Nordatlantische Allianz und die Europäische Union zu den wichtigsten Prioritäten der Aussenpolitik dieses Landes. Bulgarien hat bis heute die meisten bevorzugten Ziele erreicht: anfang April 2004 wurde es zum vollberechtigten Mitglied der NATO und die Integration in die Europäische Union sollte bis zum Jahre 2007 erreicht sein. Die parlamentarische und zivile Kontrolle über das Nachrichten- und Sicherheitssystem und insbesondere die Situierung des militärischen Nachrichten- und Sicherheitsdienstes in das Ministerium der Verteidigung leisten ihren Beitrag dazu.

Stichwörter: die nationale Sicherheit, das Nachrichten- und Sicherheitssystem, die Streitkräfte von Bulgarien.

Die Krise der sozialen Gemeinschaft und die Sicherheit

Dr. Gordana Živković

Obwohl seit dem „Zusammenbruch“ des Sozialismus in dieser Region schon über ein Jahrzehnt vergangen ist, kann über die Entstehung einer neuen sozialen Gemeinschaft nicht wirklich die Rede sein. Die Behauptung, wir befinden uns viel zu lange in einer Art „interregnum“, an der schwer zu bewältigenden Grenze zwischen dem „alten“ und dem „neuen“ Leben steht der Wahrheit näher. In einer Weise wird diese Behauptung durch die vereinfachte und nur in groben „Konturen“ angedeutete Beschreibung der gegenwärtigen sozialen Lage bekräftigt: aufgrund des minimalen sozialen Konsensus der Union von Serbien und Montenegro und anlässlich der Natur und der Struktur der Union, erreichte man keine Absprache über die notwendigen nationalen und staatlichen Interessen, sowie auch über die Strategie ihrer Realisierung; es besteht ein bekümmertes Defizit an Ideen, Vorstellungen u Projekten über die Gesellschaftsorganisation, die zum „Aufbau“ moderner, insbesondere pluralistischer Lebensweisen führt; eine erhebliche Verzögerung bei der Verabschiedung der Verfassung und etlicher wichtiger systematischer Gesetze; die schwankenden staatlichen und gesellschaftlichen Institutionen; fast vollständige Abwesenheit der zivilen Gesellschaft; ganzheitliche Übermacht und Dominanz der Politik in allen Lebensbereichen, die durch einen Mangel an Mittel und Mechanismen für die Herstellung einer wirksamen öffentlichen Kontrolle über die Politik gekennzeichnet sind; das Fehlen der allgemein angenommenen regulierenden, motivierenden, integrativen und legitimativen Normen; der Verfall der sozialen Werte, offenbart durch den Absturz der Moralität, der Gerechtigkeit und sozialer Solidarität; die Stärkung des Prozesses der sozialen Desintegration, offenbart durch eine fürchterliche innere Spaltung, Zerwürfnis, Atomisierung, verfolgt von einer Art von Tribalismus und dem Leben am „Rande“ eines möglichen Konfliktes; das Bestehen ständiger Gefahr von der Konfrontierung zwischen den Völkern auf dem Kosovo und Metochien, im Raška-Gebiet

und in Vojvodina; und zuletzt die dramatischen ökonomischen Probleme, eine ausgeprägte Arbeitslosigkeit und zunehmende Armut, die sogar zur Entwicklung von pathologischen Erscheinungen in der Gesellschaft führen – Kriminal, Menschen- und Drogenhandel, Korruption...

Es macht sich bemerkbar, dass in solch einem „Umkreis“, mitten im richtigen pathologischen Leben der Gesellschaft, die Religion und die Kirche teilweise als eine integrative Kraft und als Promoteur der gemeinsamen Ideen, Werte und Ideale dienen können. Eine solche „Beschreibung“ der Lage, in der wir uns befinden hat ausdrückliche und sehr bedeutende Implikationen vom Standpunkt unserer nationalen Sicherheit aus, aber auch einer breiteren Problematik, die sich auf die Region und auf den ganzen europäischen Raum bezieht. Zweifellos kann dies als eine Art von instabilitätserzeugenden „Rahmen“ wirken und falls die begonnen Prozesse der Desintegration, Zerwürfnis, Tribalismus, der Steigerung des Misstrauens, der Aggressivität, des Hasses und einer möglichen Eskalation des Bösen rasch fortgesetzt werden, wird unsere Integration in den Raum des Balkan und sogar in den europäischen Raum in Frage gestellt. Wie gedenken wir, in einer solchen Verfassung, ein Bestandteil des gemeinsamen europäischen Sicherheitssystems zu werden? Es ist gewiss, dass sich die These über die Herstellung einer länger anhaltenden Stabilität auf dem Balkan als sehr problematisch herausstellt, falls man mit diesem „Tempo“ der inneren Instabilisierung von Serbien als grössten Staat in der Subregion fortfährt. Kommt hinzu, dass der Epilog des jugoslawischen Dramas ein extrem satanisiertes Bild von Serbien hinterlassen hat, dass ausschliesslich durch seinen Anteil in der Kriegsgewalt nicht fundiert erklärt werden kann.

Stichwörter: Krise, Gemeinschaft, Identität, gesellschaftliche Werte, Politik, Religion, Moral, Pathologie der Gesellschaft, Sicherheit.

Die Modernisierung der Wehrpflicht

Dr. Milivoje Rosić, Oberst

Der Artikel behandelt das Thema der Modernisierung der Wehrpflicht. Der Autor definiert in dem Artikel die Wehrpflicht und teilt dem System der Wehrpflicht folgende Subsysteme zu: 1) Rekrutenpflicht, 2) die Grundwehrdienstpflicht und 3) die Wehrpflicht in dem Reservebestand. Die Problematik im Hinblick auf die Wehrpflicht behandelt man als eine wissenschaftliche und sachverständige Tätigkeit. Im Rahmen dieser Tätigkeit werden Probleme untersucht und es werden Lösungen gesucht, damit jeder Rekrut in dem Verteidigungssystem den richtigen Platz einnimmt. Der Verfasser beteuert, dass für die Sicherung der Einsatzbereitschaft der Streitkräfte, ausser Ausbildung und Fähigkeit, eine entsprechende Ergänzung im Krieg oder Frieden notwendig ist. Da die Ergänzung der Mannschaften im Krieg in fast allen Streitkräften der Welt in Bezug auf die Stärke grösser ist als im Frieden, kann diese nur durch

entsprechende Formen der Wehrpflicht gewährt werden. Im Artikel analysiert man die Wehrpflicht als ein gesetzlich vorgeschriebenes Recht und Pflicht der Bürger eines Landes sich in bestimmten Zeitfristen für die Verteidigung des Landes vorzubereiten, auszubilden und zu engagieren. Dabei wird auf das notwendige Niveau der Organisation des Systems der Wehrpflicht hingewiesen. Da das System der Wehrpflicht und die Umgebung in den letzten Jahren durch ständige und rasche Wandlungen gekennzeichnet sind, ist es wichtig, dass die Organisation und Funktion der Wehrpflicht den Anforderungen der modern organisierten Streitkräfte entsprechen. Es handelt sich um die Anforderungen, die sowohl aus den strukturellen und funktionellen Eigenschaften unserer Streitkräfte und des ganzen Verteidigungssystems des Landes darstellt, als auch aus den neuen internationalen Beziehungen und der Lage unseres Staates in der internationalen Gemeinschaft hervorgehen. Da das System der Wehrpflicht eine Basis für den Aufbau im Bereich der Sicherung der benötigten menschlichen Potentiale für die Verteidigung des Landes ist, ist von grosser Wichtigkeit, dass an der Wehrpflicht, ununterbrochen weitergearbeitet wird.

Stichwörter: Wehrpflicht, Rekrutierung, die Weisung für den Wehrdienst

Strategien der Transformation der Streitkräfte

Mag. Dejan Stojković, Hauptmann

In den komplizierten politischen und ökonomischen Umständen und den Umständen im Hinblick auf die militärische Sicherheit, eine Voraussetzung für die erfolgreiche Verwirklichung der Rolle der Streitkräfte in der Gesellschaft ist die Abstimmung dessen Organisation mit den Anforderungen, Möglichkeiten und Standards für die Integration im Bereich der Sicherheit. Die eigene Organisation mit konkreten Umständen übereinstimmen die Streitkräfte durch die ständige Durchführung struktureller Veränderungen. Als Konzept für radikale und allumfassende strukturelle Veränderungen wird die Transformation bei fehlender Übereinstimmung zwischen der benötigten und der bestehenden Organisation der Streitkräfte angewendet. Die Ziele dieser Transformation werden durch Anwendung entsprechender Strategien erreicht.

Die Transformation der Streitkräfte kann durch die Anwendung unterschiedlicher Programme der Strategie der Reduktion, der Strategie des Wachstums oder der Strategie der Entwicklung realisiert werden. In Anbetracht der Komplexität der Streitkräfte ist für ihre Transformation eine Kombination von mehreren unterschiedlichen Strategievarianten notwendig, die unter konkreten Umständen eine erfolgreiche Transformation gewähren.

Stichwörter: Strategie, Transformation, Streitkräfte.

Einige Faktoren der sozial-psychologischen Anpassung der Studenten der Militärakademie

Tatjana Štetin, Psychologe

Im Bewusstsein über die Komplexität der Probleme bei der Anpassung und über die Tatsache, dass man bei einer Forschungsarbeit kaum alle Faktoren, die den Anpassungsgrad der Studenten an der Militärakademie beeinflussen oder darauf hinweisen, in Betracht ziehen kann, gehen wir bei dieser Forschung in Richtung folgender Fragen vor: In welcher Beziehung stehen der Anpassungsgrad und einige sozial-demographische Angaben, sowie auch der Anpassungsgrad und die Agresivität der Studenten.

Die Untersuchung wurde an den Studenten im ersten Jahr an der Militärakademie durchgeführt. Als Ausgangspunkt benutzten wir die theoretischen Erkenntnisse über die Anpassung und wir haben bei der Untersuchung vier Parameter zur Einschätzung der Anpassung der Studenten an die militärische Umgebung benutzt.

Nach der Analyse der Ergebnisse wurde festgestellt, dass sich die untersuchten Personen grösstenteils an die militärische Umgebung gut angepasst haben. Den höchsten Grad der Anpassung erreichten die aus den anständig lebenden Familien und vom Lande kommenden Untersuchten.

Die Resultate weisen auf eine statistisch bedeutende negative Korrelation hin zwischen dem offenbarten Agresivitätsgrad (als Faktor der sozial-psychologischen Anpassung) und dem Grad der Anpassung. Eine ausführliche Analyse dieser Beziehung weist auf eine statistische negative Korrelation hin zwischen der Agresivität und den drei Parameter für die Anpassung (Zufriedenheit mit der Auswahl der Studien, das Leben und die Arbeit im Kollektiv, die materiellen und Organisationsaspekte), wobei man zwischen der Anpassung und der Zufriedenheit, der Meinung des Studenten über die Beziehungen Student - Vorgesetzter keine statistisch bedeutende Korrelation erzielte. Weiterhin erkennen wir, dass sich die Untersuchten hinsichtlich der Faktoren, die als erleichternd bei der Anpassung wirken, unterscheiden, ausgenommen die Kameradschaft im Kollektiv und den Kultur- und Unterhaltungsbereich, die alle Studenten als etwas erheblich erleichterndes im Prozess der Anpassung wahrnehmen. Mit der Untersuchung haben wir festgestellt, dass in der militärischen Umgebung die Heteroagresivität ausgeprägter als Autoagresivität ist und dass dieser Unterschied statistisch bedeutend ist.

Stichwörter: sozial-psychologische Anpassung, Agresivität, Faktoren.

Kosovo: fünf Jahre internationaler Verwaltung

Dr. Dušan Janjić

Nach fünf Jahren der Anwesenheit der internationalen Kräfte auf dem Kosovo bestätigen alle kurz- und langfristigen Anzeiger, dass das Problem tiefliiegend ist und bis heute keine Lösung gefunden wurde und

dass es sich im Grunde um einen realistischen sozialen Konflikt um den Status der Albaner, der Serben und des Kosovo, sowie um die Kontrolle über das Territorium von Kosovo handelt. Die Anwesenheit der internationalen Kräfte steht de facto im Zeichen der Unabhängigkeit des Kosovo von der Kontrolle aus Belgrad, im Zeichen der Diskriminierung aller nationalen Gemeinschaften und des Ethnozides an den Serben. Dementsprechend stellt gegenwärtig Kosovo eher das Beispiel für die Balkanisierung, als das Beispiel für eine erfolgreiche Friedensmission dar.

Die internationale Gemeinschaft hat auf dem Kosovo die Dominanz der Albaner zugelassen, indem sie eine Tolleranz gegenüber der nationalistischen Repräsentation kleiner Intensität aufweist, was die Steigerung der politischen Nervosität bei der Bestrebung, Kosovo zu einem unabhängigen Staat zu machen, fördert. Das wiederum verursacht die Gewalt der albanischen Extremisten, die bestrebt sind, "die Sache selbst in die Hand zu nehmen" und "dem durch das Warten entstandenen Leiden ein Ende zu bereiten". Im November 2002 beginnt eine ersichtliche Steigerung politischer Nervosität und extremistischer Dynamik, die sich der Kontrolle entzieht, sie steigert sich im Laufe des Jahres 2003, als neben der serbischen Minderheit die UNMIK zu einem Grund der Unzufriedenheit wird und sie wächst zur ethnischen Gewalt vom 17-19. März 2004. Diese Gewalt zeigte, dass die Stabilität auf dem Kosovo sehr gebrechlich ist und dass von der Versöhnung der Serben und Albaner auf dem Kosovo keine Rede sein kann. Die Zukunft des Kosovo ist noch nicht zu erkennen und das Schicksal der Serben und der anderen "nicht-albanischen Bevölkerung" ist nicht beneidenswert. Das multiethnische Kosovo stellt eine weit in die Zukunft greifende Perspektive dar, obwohl schwundhaft ist, wie das erreicht werden soll. Es besteht eine scharfe Gespaltenheit in Bezug auf die Fragen des Status von Kosovo: Sie Serben und Serbien behaupten, dass die Provinz ein Teil ihres Territoriums ist und verlangen volle Achtung der Resolution SR VN 1244. Laut dieser Resolution hat der Sicherheitsrat der VN das Sagen hinsichtlich der Entscheidung über den neuen Status; die albanischen Anführer bleiben bei der Förderung der Unabhängigkeit und auf dieser Basis Werben sie um die Zuneigung der Wähler, indem sie die harte Positionen einnehmen; die VN und die EU sind nach fünf Jahren kein Bischen näher der Entscheidung, ob der Kosovo ein unabhängiger Staat werden oder eine Form der Gebundenheit an Serbien bewahren soll. Da sie keine Absprache über den "finalen Status" haben, hoffen sie, dass das Verschieben der Entscheidung eine dämpfende Wirkung auf die Emotionen haben wird.

Stichwörter: albanischer Extremismus, nationale Diskriminierung, ethnische Gewalt, Ethnozid, der "finale Status", Kosovo, NATO, Unabhängigkeit, Serbien, UNMIK.

Организация по европейской безопасности и сотрудничеству и югославский кризис

Д-р Бранислав Джорджевич, полковник,
и Мирослав Глишич, старший лейтенант

После окончания „холодной войны“ международные организации, отвечающие за безопасность в Европе, начали пересматривать свои цели и переопределять их в согласии с новосоздавшимся окружением. Таким образом и Конференция по безопасности и сотрудничеству в Европе, как многосторонний дипломатический процесс, пересопределила свои цели и в согласии с ними построила необходимый институциональный аппарат.

Институционализация Конференции по безопасности и сотрудничеству в Европе обусловила ее перерастание в международную организацию под названием Организация по европейской безопасности и сотрудничеству. На развитие Конференции, а также Организации по европейской безопасности и сотрудничеству оказали влияние общественные, государственные и международные изменения в ее геополитическом окружении. В предлагаемой работе описывается развитие Конференции по европейской безопасности и сотрудничеству под влиянием югославского кризиса в периоде 1990–1999 гг.

Ключевые слова: Конференция по европейской безопасности и сотрудничеству, Организация по европейской безопасности и сотрудничеству, югославский кризис.

Национальная безопасность и система разведки и безопасности Республики Болгарии

Проф. д-р Милан Милошевич и Благое Ничич, полковник в отставке

На пути к интеграциям в евро-атлантические структуры Болгария провела полную реформу системы безопасности и разведки, восстановила новые механизмы политической и специальной координации и контроля и приняла все необходимые нормативные документы, в которых уточняются положения о национальной безопас-

ности, реформах системы обороны и вооруженных сил и сотрудничестве с региональными и европейскими многосторонними организациями. В периоде после краха коммунизма первичной целью во внешней политике этой страны стали интеграции в Североатлантический альянс и Европейский союз. Большинство из этих целей Болгария уже осуществила: в начале апреля 2004 года она стала членом НАТО, а процесс интеграции в Европейский союз должен закончиться до 2007 года. Этому процессу будет способствовать и постановка под парламентский и гражданский контроль совокупной системы разведки и безопасности, в частности, переход военно-разведывательной службы и службы военной безопасности в Министерство обороны.

Ключевые слова: национальная безопасность, система разведки и безопасности, вооруженные силы Болгарии.

Кризис содружества и безопасность

Д-р Гордана Живкович

Хотя нас от „краха“ социализма на этих просторах разделяет более, чем одно десятилетие, все еще нельзя серьезно говорить об окончательном оформлении нового общественного содружества. Более близко к правде будет утверждение, что мы недопустимо долго находимся в каком-то „междущарствии“, на трудно преодолимой „границе“ между „старой“ и „новой“ жизнью... В пользу такого мнения каким-то способом говорит - упрощенное и грубыми „чертами“ обозначенное – „описание“ нашей теперешней общественной ситуации: вернее минимального общественного консенсуса по поводу самой природы и устройства нашего государственного содружества, недостигнутая договоренность о существенных национальных и государственных интересах, а также о стратегии их реализации; беспокоящий дефицит идей, замыслов и проектов по организации общества, ведущей к „строительству“ более современных, в частности плюралистических форм жизни; тревожное опаздывание в принятии конституции и некоторых важных системных законов; неустойчивость государственных и общественных учреждений; почти полное отсутствие гражданского общества; полная доминанция политики во всех сферах жизни, сопровождаемая нехваткой средств и механизмов восстановления эффективного публичного контроля над нею; отсутствие общепринятых регулятивных, мотивирующих, интеграционных и легитимизационных норм; крах общественных ценностей, прежде всего проявляющийся через исчезновение моральности, справедливости и социальной солидарности; усиление процессов общественной дезинтеграции, проявляющейся через ужасную внутреннюю разьединенность, размельченность, атомизацию, сопровождаемые своеобразным трайбализмом и жизнью на „границах“ возможного столкновения; наличие постоянных очагов межнациональной

и межэтнической конфронтации в Косове и Метохии, в Рашкой области и Воеводине; наконец, драматические экономические проблемы, огромная безработица и все увеличивающаяся бедность, ведущие даже к развитию общественной патологии – криминала, торговли людьми и наркотиками, коррупции... Замечается, что в таком „окружении“, среди настоящей патологической жизни общества, религия и церковь могут частично послужить в качестве интегративной силы и носителей общих идей, ценностей и идеалов. Конечно, настоящее „описание“ состояния, в котором мы находимся, обладает ясными и весьма значительными импликациями с аспекта нашей национальной безопасности, но и более широкой проблематики, относящейся на регион и все европейское пространство. Несомненно, что все это может действовать, как своеобразные дестабилизирующие „рамки“, а если ускоренно продолжатся начатые процессы дезинтеграции, разъединения, трайбализма, роста недоверия, агрессивности, ненависти и возможной эскалации зла, серьезно ставится под вопрос любая наша интеграция в балканские, даже и в более широкие европейские пространства. Как же мы думаем, чтобы мы таковы, каковы мы есть, могли стать частью совместной европейской системы безопасности? Очевидно оказывается весьма проблематичным тезис о восстановлении более прочной устойчивости на территории Балкан, если продолжится такими „темпами“ внутренняя дестабилизация Сербии, как самой большой страны в регионе. Тем более, что развязка югославской драмы оставила за собой экстремально сатанизированную картину Сербии, которую нельзя обоснованно объяснить исключительно ее участием в военном насилии.

Ключевые слова: кризис, содружество, идентичность, общественные ценности, политика, религия, мораль, общественная патология, безопасность.

Осовременивание системы военной обязанности

Д-р Миливое Росич, полковник

В статье рассматриваются вопросы осовременивания военной обязанности. Автор в статье дает определение военной обязанности, а также систему военной обязанности разделяет на следующие подсистемы: 1) призывную обязанность, 2) обязанность военной службы, и 3) обязанность службы в запасном составе. Проблема, связанная с военной обязанностью, рассматривается как специальная и научная деятельность, в рамках которой изучаются проблемы и ищут решения, обеспечивающие, чтобы каждый человек-призывник в системе обороны пришел на настоящее место. Автором подчеркивается, что для обеспечения боеготовности Войска, кроме подготовленности и обученности, необходим и соответствующий уровень пополнения военного и мирного времени. Военное пополнение личным составом, которое почти во всей ар-

миах превосходит пополнение мирного времени, можно обеспечить только через определенные формы военной обязанности. В статье военная обязанность анализируется, как законом предусмотренное право и обязанность граждан одного государства определенны срок времени подготавливаться, обучаться и привлекаться к обороне страны. При этом указывается на необходимый уровень организованности системы военной обязанности, как подсистемы системы обороны. Исходя из того, что система военной обязанности в последнее время характеризуется постоянными и быстрыми изменениями, очень важно, чтобы ее организация и функционирование совпадали с потребностями современно организованного войска. Речь идет о требованиях, проистекающих как из структуральных и функциональных свойств наших вооруженных сил и совокупной оборонительной системы страны, так и из новых международных отношений и положения нашей страны в международном содружестве.

Учитывая, что система военной обязанности является основой совокупной надстройки в области обеспечения необходимых человеческих потенциалов для обороны страны, весьма важно, чтобы она в согласии с потребностями и возможностями постоянно дорабатывалась и совершенствовалась.

Ключевые слова: военная обязанность, призыв в армию.

Стратегия организационной трансформации войска

Канд. наук Деян Стойкович, старший лейтенант

В сложных политических, экономических, военных и других обстоятельствах предварительным условием для успешной реализации общественной роли войска является согласованность его организации с потребностями, возможностями и стандартами в интеграциях в области безопасности. Собственную организацию с конкретными условиями войско согласует проведением постоянных организационных изменений. Как концепция радикальных и всеобъемлющих организационных изменений организационная трансформация применяется в ситуациях, когда существует значительная несогласованность между необходимым и существующим состоянием организации войска. Цели организационной трансформации осуществляются применением определенных стратегий.

Организационная трансформация войска может реализоваться применением различных программ стратегии редукции, стратегии роста или стратегии развития. Учитывая комплексность войска, необходимо для его организационной трансформации комбинировать различных стратегические варианты, которые в конкретных условиях обеспечат успешную реализацию целей трансформации.

Ключевые слова: стратегия, организационная трансформация, войско.

Сознавая сложность проблемы приспособления и факт, что весьма трудно в одном исследовании охватить все факторы, влияющие или указывающие на степень приспособленности студентов к условиям жизни и работы в Военной академии, в настоящих исследованиях мы сосредоточились на следующие вопросы: какое имеется отношение между степенью приспособленности и отдельных социодемографических данных, а также приспособленности и уровня агрессивности студентов.

Исследования проводились с студентами первого курса Военной академии. Исходя из теоретических познаний о приспособленности, в исследованиях использовались четыре показателя, на основании которых оценивалась приспособленность студентов к условиям военной среды.

Анализом полученных результатов уточнено, что подавляющее большинство студентов хорошо приспособлено к условиям военной среды. Самую большую степень приспособленности проявляют студенты из семей, в которых хорошо живут, а также те, которые происходят из сельской среды.

Результаты указывают на статистически значительную отрицательную корреляцию между проявленным уровнем агрессивности (как одного из факторов социопсихологической приспособленности) и степенью приспособленности. Более подробный анализ этого отношения указывает на статистически значительную отрицательную корреляцию между агрессивностью и тремя показателями приспособленности (удовольствие выбором факультета, жизнь и работа в коллективе, материально-организационные аспекты), причем между приспособленностью и удовольствием, мнениях студентов об отношениях студент-начальник не получилась статистически значительная корреляция. Потом узнаем, что студенты между собой отличаются в отношении факторов, которые считают облегчающими в процессе приспособления, кроме когда речь идет о товариществе в коллективе и культурно-развлекательной и спортивной жизни, которые все студенты считают фактором, в значительной мере облегчающим процесс приспособления. Исследованиями утверждено, что в военной среде гетероагрессивность выражена в большей мере, чем автоагрессивность, а также, что эта разница обладает статистической значимостью.

Ключевые слова: социопсихологическая приспособленность, агрессивность, факторы.

Пять лет после прихода международных сил в Косово все краткосрочные и долгосрочные индикаторы подтверждают факт, что проблема является весьма глубокой и что до сих пор не найдено решение, а также, что по сути это представляет собой реалистическое общественное столкновение, связанное с статусом албанцев, сербов и Косова, а также с тем, кто будет иметь контроль над территорией Косова. Присутствие международных сил *de facto* проходит в знаке независимости Косова в отношении контроля со стороны Белграда, дискриминации всех национальных содружеств и этноцида сербов. Поэтому, Косово в настоящее время можно взять не как пример удачной мирной миссии, а как пример балканизации. В Косове международное содружество допустило албанскую доминацию, причем таким образом, что допускает национальную репрессию низкой интенсивности, чем поощряется усиление политической нервности в попытках создать из Косова независимое государство. Это является причиной насилия албанских экстремистов, которые пытаются „взять дело в свои руки“ и „сократить муки, вызываемые ожиданием“. Очевидный рост политической нервности и экстремистской динамики, выходящей из-под контроля, начался ноября 2002 года, усиливается в течение 2003 года, когда наряду с сербским меньшинством целью недовольства становится и ЮНМИК, и перерастает в этническое насилие 17–19 марта 2004 года. Это насилие показало, что устойчивость в Косове весьма хрупка и что и речи быть не может о примирении между сербами и албанцами. Будущее Косова все еще смутно видится в дали, а судьба сербов и другого „неалбанского“ населения незавидна. Мультиэтническое Косово представляет собой далекую перспективу, хотя не ясно, каким путем можно до этого дойти. Также и в связи с статусом имеется острое разделение. Сербь и Сербия утверждают, что край Косово является частью ее территории и требуют полного уважения резолюции СБ ООН 1244, в согласии с которой СБ ООН обладает решающим словом в отношении определения нового статуса; албанские вожди не отказываются от требования независимости и на этой основе борются за благосклонность избирателей, принимая твердые позиции; ООН и ЕС и после пятилетних наопрежений нисколько не приблизились к решению о том, должно ли Косово стать независимым государством или сохранить какою-то форму связанности с Сербией, а так как не могут договориться каким должен быть „окончательный статус“, они надеются, что откладывание принятия этого решения предоставит возможность „страстям утихомириться“.

Ключевые слова: албанский экстремизм, национальная дискриминация, этническое насилие, этноцид, „окончательный статус“, Косово, НАТО, независимость, Сербия, ЮНМИК.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић
Милена Станковић

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Гордана Богдановић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Љиљана Чудић

Тираж 1.200 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Ресавска 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије,
бр. 413–00–1203/2001–01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)

Војноиздавачки завод, Балканска 53, 11002 Београд
Телефони: (011) 3612-506; локал: 23-495
Телефакс: (011) 3612-506

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ за 2005.

Претплаћујемо се на часописе:

примерака

1. „Војно дело“

(општевојни теоријски часопис)

Годишња претплата 1.000,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 051/963.

2. „Нови гласник“

(војностручни интервидовски часопис)

Годишња претплата 1.300,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 053/963.

3. „Војнотехнички гласник“

(стручни и научни часопис ВСЦГ)

Годишња претплата 800,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 054/963.

Број примерака издања које се наручује уписати у наруџбеницу и послати на адресу: ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД, Балканска 53, 11002 Београд.

Поручиоци уплаћују износ претплате на текући рачун број **840-51845-84 РЦ МО– за ВИЗ (са позивом на број за сваки часопис)** и шаљу примерак уплатнице уз наруџбеницу.

Купац _____ тел. _____

Место _____ ул. _____ бр. _____

Потпис наручиоца

М. П.